

Burgeroordelen over de veehouderij

Uitkomsten publieksonderzoek

Een onderzoek naar het oordeel van de burger over de melkveehouderij, viskwekerij en konijnenhouderij, uitgevoerd in opdracht van het Rathenau Instituut.

Dieter Verhue en Dick Verzijden

oktober 2003

Inhoud

	Samenvatting	1
	Inleiding	9
1	Het beeld van de sector	12
1.1	De ondervraagden	12
1.2	De veehouderij	14
1.3	Veehouders	18
1.4	Referentiekader	21
1.5	Recente ontwikkelingen	22
2	De omgang met vee	27
2.1	Het algemeen oordeel	27
2.2	Belang van aspecten	29
2.3	Mate waarin aan de aspecten wordt voldaan	33
2.4	Belang en aanwezigheid gecombineerd	38
3	De minimaal acceptabele standaard	43
3.1	Melkveehouderijen	43
3.2	Viskwekerijen	53
3.3	Konijnenhouderijen	61
3.4	Wie bepaalt wat toelaatbaar is?	70
4	Het belang van dierenwelzijn	71
4.1	Voedselveiligheid, milieu en prijzen	71
4.2	Dierenwelzijn in de context van andere belangen	73

Bijlagen

Bijlage 1	Onderzoeksverantwoording
Bijlage 2	Introductiebrieven
Bijlage 3	Screeningsvragenlijst
Bijlage 4	Brochures
Bijlage 5	Vragenlijsten
Bijlage 6	Tabellenboek
Bijlage 7	WIN-segmentatie

Samenvatting

Doel en achtergronden

In opdracht van het Rathenau Instituut heeft VELDKAMP in kaart gebracht wat volgens het Nederlands publiek het algemene oordeel is over de omgang met dieren in de Nederlandse veehouderij en wat zij wel en wat zij niet meer acceptabel vindt. In dit onderzoek is rekening gehouden met andere belangen die spelen binnen de veehouderij, namelijk economische belangen, voedselveiligheid en milieubelangen.

Het onderzoek beperkt zich tot drie typen veehouderijen, namelijk melkveehouderijen, viskwekerijen en konijnenhouderijen. Om te voorkomen dat het publiek een onvoldoende gefundeerd oordeel geeft, zijn de deelnemers voorafgaand aan het onderzoek via brochures geïnformeerd over het leven van de dieren in deze typen veehouderijen (van geboorte tot slacht). In de brochures geven zowel de sector, de wetenschap en de Dierenbescherming hun visie op een aantal welzijnsvraagstukken.

Methode en veldwerk

Voorafgaand aan de enquête zijn drie groepen van circa tien burgers door middel van werkbezoeken geïnformeerd over de omgang met dieren in deze drie sectoren. Op basis hiervan is de te verstrekken informatie bepaald en is informatie gegenereerd ten behoeve van de vragenlijst van dit onderzoek. De resultaten van deze kwalitatieve fase zijn in een aparte rapportage beschreven¹.

Om het effect van de verstrekte informatie in kaart te brengen, is naast de onderzoeksdoelgroep (geïnformeerden) voor iedere sector een controlegroep ondervraagd, die voorafgaand aan het onderzoek geen informatie ontving (ongeïnformeerden). Ook het standpunt van Duitse consumenten over de minimaal acceptabele standaard is in kaart gebracht. Er is voor gekozen om in Duitsland uitsluitend de houding ten aanzien van de melkveehouderijen te inventariseren onder een geïnformeerde groep. Alle onderzoeksgroepen zijn representatief naar achtergrondkenmerken en bestaan uit personen van 18 jaar en ouder.

¹ zie het rapport *Burgeroordelen over de veehouderij, uitkomsten burgerpanels*, Veldkamp, 2003

Resultaten

Een gematigd positieve houding ten aanzien van de veehouderij

Vrijwel alle ondervraagden vinden de consumptie van dieren gerechtvaardigd. Echter, tegelijkertijd is ook een grote meerderheid van de ondervraagden het eens met de stelling dat dieren thuishoren in de natuur. Ongeveer de helft van de ondervraagden heeft medelijden met dieren in de veehouderij. Ruwweg een kwart voelt zich zelfs wel eens schuldig bij het eten van vlees of vis. Desondanks denken de meeste ondervraagden dat dieren in de veehouderij het best goed hebben, een minderheid is zelfs van mening dat dieren in de veehouderij het beter hebben dan in de natuur.

De houding van de ondervraagden ten aanzien van de veehouderij lijkt dus niet in alle opzichten even consistent. Een mogelijke interpretatie is dat men het leven van dieren in de natuur als ideaal ziet, en men medelijden met dieren heeft wanneer deze voor consumptie worden gehouden. Binnen de mogelijkheden van de veehouderij vindt men echter dat dieren best een goed leven hebben.

Van veehouders denken de meeste ondervraagden dat zij dagelijks contact met hun dieren hebben, dierenliefhebbers zijn en hun dieren een prettig leven geven. Tegelijkertijd vindt een meerderheid echter dat de meeste veehouders hun dieren te veel zien als productiemiddelen, te veel met de bedrijfsvoering bezig zijn en te weinig met de dieren, alleen goed met hun dieren omgaan zolang dat economisch rendabel is en bezuinigen op dierenwelzijn. Met andere woorden: men lijkt te zeggen dat veehouders het beste met dieren voorhebben, maar uit bedrijfsbelang keuzen maken die tegen het belang van de dieren ingaan.

Als we naar verschillen tussen de drie sectoren kijken, blijkt dat de ondervraagden over melkveehouderijen en viskwekerijen wat positiever zijn, en over konijnenhouderijen wat negatiever. Dit geldt zowel voor de houding ten aanzien van de veehouders als de houding ten aanzien van de veehouderij.

Kijken we naar effecten van het verstrekken van informatie, dan blijkt dat diegenen die voorafgaand aan de enquête informatie hebben ontvangen een licht negatievere houding hebben dan degenen die niet geïnformeerd zijn.

De Duitse ondervraagden blijken veel kritischer tegenover de veehouders en de veehouderij te staan dan de Nederlanders: vooral de omstandigheden van dieren en de manier waarop veehouders met dieren omgaan worden slechter beoordeeld. Het gaat de Duitsers daarbij niet specifiek om de *Nederlandse* veehouderij: een meerderheid is van mening dat in Nederland even goed met melkvee wordt omgegaan als in Duitsland. De oorzaak van dit verschil moet worden gezocht in cultuurverschillen. Ook uit andere bronnen is bekend dat de Duitsers een zeer sterke betrokkenheid hebben bij het milieu en aanverwante onderwerpen. Daarnaast is het mogelijk

dat de recente uitbraken van ziekten in de veehouderij hebben bijgedragen aan de houding van de Duitsers.

De natuur als referentiekader

Naast de houding ten aanzien van de veehouderij en ten aanzien van veehouders, is gevraagd waaraan men denkt wanneer gevraagd wordt hoe men beoordeelt wat goed en slecht is voor dieren. De meeste ondervraagden maken een vergelijking met hoe dieren in de natuur het hebben. Dit geldt in zeer sterke mate voor de Duitse ondervraagden. Naast het vergelijken met de natuur wordt vooral het zich verplaatsen in het dier relatief vaak genoemd.

Ondervraagden die een vergelijking met de veehouderij in het buitenland maken of met hoe dieren vroeger werden gehouden, hebben in de regel een positiever beeld over veehouders en veehouderijen. Diegenen die een vergelijking met de natuur of met huisdieren maken hebben een wat minder positief beeld. Bij degenen die zichzelf in de situatie van het dier verplaatsen of in het dier zelf hebben het minst positieve beeld.

Ontwikkelingen in de drie sectoren worden goed ontvangen

Melkveehouderij: schaalvergroting en automatisering zijn goede ontwikkelingen

Het aantal ondervraagden dat schaalvergroting een goede zaak vindt is groter dan het aantal dat dit een slechte zaak vindt. Ook over de automatisering van de melkveehouderij is men overwegend positief. Een meerderheid vindt dit een (zeer) goede zaak. De Duitse ondervraagden vinden schaalvergroting en automatisering veel vaker een slechte zaak.

Viskwekerijen wordt bestaansrecht toegekend

Een meerderheid van de ondervraagden vindt het een goede zaak dat er in Nederland viskwekerijen zijn. De ondervraagden prefereren viskwekerijen daarbij boven visvangst uit zee. Een meerderheid is het eens met de stellingen dat viskwekerijen noodzakelijk zijn om aan de toenemende vraag naar vis te voldoen en met het kweken van vis kan worden voorkomen dat bepaalde vissoorten uitsterven.

Over konijnenhouderijen zijn meningen verdeeld

Aan de ondervraagden over konijnenhouderijen is alleen gevraagd of men het een goede zaak vindt dat er in Nederland konijnen worden gefokt voor de vleesproductie. Het percentage ondervraagden dat het houden van konijnen voor vleesproductie een goede zaak vindt is iets groter dan het percentage dat dit een slechte zaak vindt, al zijn de verschillen minimaal en is ongeveer de helft van de ondervraagden neutraal.

Met koe en vis wordt volgens burgers in het algemeen goed omgegaan, met konijnen matig

Wanneer gevraagd wordt hoe men denkt dat er in het algemeen met de dieren op de veehouderijen in de drie sectoren wordt omgegaan, zijn de ondervraagden over de melkveehouderijen en viskwekerijen overwegend positief. Van deze groep denkt slechts respectievelijk 7 en 12% dat er slecht of zeer slecht met dieren wordt omgegaan.

Bij de konijnenhouderijen is het algemeen oordeel aanzienlijk minder positief: maar liefst 38% denkt dat er slecht of heel slecht met konijnen wordt omgegaan. Het minder positieve oordeel over konijnenhouderijen heeft deels te maken met het feit dat konijn relatief weinig gegeten wordt. Van de ondervraagden eet 29% wel eens konijn en 71% vrijwel nooit. De grote groep die vrijwel nooit konijn eet denkt vaker dat er slecht met konijnen wordt omgegaan dan de groep die wel eens konijn eet.

De scores van de ongeïnformeerden zijn wat hoger dan bij de geïnformeerden, al zijn de verschillen zeer bescheiden. We kunnen concluderen dat de informatieverstrekking geen (melkvee- en konijnenhouderijen), of een zeer kleine invloed (viskwekerijen) heeft op het algemene oordeel. De Duitse ondervraagden hebben een aanzienlijk negatiever oordeel over de melkveehouderij dan de Nederlanders.

De grootste verschillen naar achtergrondkenmerken zien we bij de combinatie van sekse en opleiding. Met name hoger opgeleide vrouwen denken vaker dat er slecht wordt omgegaan met dieren in de veehouderij. Daarnaast zien we in alle drie sectoren een effect van leeftijd, waarbij jongeren negatiever oordelen dan ouderen. Naar WIN-segmenten en naar levensbeschouwing zien we nauwelijks verschillen.

Aspecten van omgang met vee: ruimte en gevarieerde leefomgeving zijn verbeterprioriteit

Aan de ondervraagden zijn vijftien aspecten van de omgang met vee voorgelegd. Voor ieder aspect is gevraagd hoe belangrijk dat is en in hoeverre hieraan door een gemiddelde veehouderij wordt voldaan.

Als we naar de resultaten kijken ongeacht de sector, blijkt dat - in grote lijnen - met name die aspecten belangrijk worden gevonden die direct invloed hebben op het dagelijks leven van dieren. Voorbeelden hiervan zijn de hoeveelheid ruimte, de omgang van het personeel en het schoonhouden van de huisvesting. In het algemeen worden aspecten minder belangrijk gevonden wanneer deze invloed hebben zonder dat het dier daar direct iets van merkt (medicatie, soort voedsel, fokken) of incidenteel van karakter zijn (bijvoorbeeld vervoer, voorbereiding op calamiteiten).

Hieronder geven we voor wat betreft de melkveehouderijen de resultaten schematisch weer.

Melkveehouderijen.

<p><i>wel belangrijk en wordt wel aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • er wordt goed gelet op de gezondheid van koeien • koeien worden door het personeel goed behandeld • leefomgeving is veilig (niet vallen, uitglijden, zich bezeren) • koeien worden in de slachterij snel en pijnloos gedood 	<p><i>niet belangrijk - wordt wel aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de koeien worden zo min mogelijk vervoerd • de stallen worden goed schoongehouden • de koeien krijgen alleen medicijnen als dat echt nodig is • de koeien hebben een redelijke levensduur • melkveehouderijen zijn goed voorbereid op ongelukken (stroomuitval, brand, overstroming)
<p><i>wel belangrijk, maar wordt niet aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de koeien hebben genoeg ruimte • de leefomgeving van koeien is gevarieerd (naar binnen en buiten kunnen, kunnen liggen, lopen e.d.) 	<p><i>niet belangrijk en wordt niet aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • het voer komt overeen met wat ze van nature eten • de eigenschappen van koeien worden niet veranderd door fokken • de melkproductie wordt niet verhoogd • pasgeboren kalfjes blijven bij de koe

De verbeterprioriteiten liggen voor wat betreft de ondervraagden dus bij de hoeveelheid ruimte en de variatie die koeien in hun leefomgeving hebben.

De Duitse ondervraagden hechten er een groter belang aan dat pasgeboren kalfjes bij de moeder blijven en dat koeien voer krijgen dat overeenkomt met wat ze van nature eten. Samen met de hoeveelheid ruimte en de variatie in de leefomgeving (wat zij iets minder belangrijk vinden dan de Nederlanders) vormen dit de eerste verbeterprioriteiten. Aan een veilige leefomgeving, en een goede behandeling door het personeel wordt door de Duitsers veel minder belang gehecht dan door de Nederlanders.

Voor de viskwekerijen zijn de resultaten als volgt.

Viskwekerijen.

<p><i>wel belangrijk en wordt aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • het water is van goede kwaliteit (schoon, genoeg zuurstof) • er wordt goed gelet op de gezondheid van de vissen • vissen worden door het personeel goed behandeld • de eigenschappen van de vis worden niet veranderd door fokken 	<p><i>niet belangrijk - wordt wel aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de vissen worden zo min mogelijk vervoerd • de vissen krijgen alleen medicijnen als dat echt nodig is • het voer van vissen komt overeen met wat ze van nature eten • de vissen hebben een redelijke levensduur • viskwekerijen zijn goed voorbereid op ongelukken (stroomuitval, brand, overstroming) • de leefomgeving van vissen is veilig (geen lekken, uit de bak vallen, e.d.)
<p><i>wel belangrijk, maar wordt niet aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de vissen hebben genoeg ruimte • de leefomgeving van vissen is gevarieerd (kunnen rusten, schuilen, e.d.) • de vissen worden in de slachterij snel en pijnloos gedood 	<p><i>niet belangrijk en wordt niet aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de groei van vissen wordt niet versneld • pasgeboren vissen blijven bij de moeder

Ook bij de viskwekerijen hebben hoeveelheid ruimte en variatie in de leefomgeving de eerste verbeterprioriteit. Daar komen snelle en pijnloze dodingsmethoden bij. De ondervraagden hebben hierbij waarschijnlijk de huidige dodingsmethode van paling in het achterhoofd.

Tot slot de resultaten van de konijnenhouderijen.

Konijnenhouderijen.

<p><i>wel belangrijk en wordt aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • er wordt goed gelet op de gezondheid van konijnen • konijnen worden door het personeel goed behandeld • de huisvesting wordt goed schoongehouden • konijnen worden in de slachterij snel en pijnloos gedood • pasgeboren konijntjes blijven bij de voedster 	<p><i>niet belangrijk - wordt wel aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de konijnen worden zo min mogelijk vervoerd
<p><i>wel belangrijk, maar wordt niet aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de leefomgeving van konijnen is veilig (zich niet bezeren e.d.) • de leefomgeving van konijnen is gevarieerd (naar binnen en buiten kunnen, voldoende afleiding, e.d.) • de konijnen hebben genoeg ruimte 	<p><i>niet belangrijk en wordt niet aan voldaan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • konijnenhouderijen zijn goed voorbereid op ongelukken (stroomuitval, brand, overstroming) • de konijnen krijgen alleen medicijnen als dat echt nodig is • het voer van konijnen komt overeen met wat ze van nature eten • de eigenschappen van konijnen worden niet veranderd door fokken • de konijnen hebben een redelijke levensduur • de groei van konijnen wordt niet versneld

Ook voor wat betreft de ondervraagden over konijnenhouderijen zouden de hoeveelheid ruimte en de variatie in de leefomgeving van konijnen als eerste verbeterd moeten worden. Ook de veiligheid van de leefomgeving heeft bij konijnen prioriteit. Men doelt hier naar alle waarschijnlijkheid op de pootproblemen van konijnen als gevolg van de draadgazen bodems.

Wat wel en niet toelaatbaar is

Aan de respondenten is een aantal welzijnsvraagstukken voorgelegd waarbij van ieder vraagstuk is gevraagd of men dat wel of niet toelaatbaar vindt. We geven per sector een overzicht van de resultaten.

Melkveehouderijen: koeien mogen niet minder in de wei

Het duidelijkst afgewezen worden het permanent houden van melkkoeien in de stal, dat koeien minder in de wei komen en dat kalfjes direct bij de moeder worden weggehaald. Dit is in lijn met de verbeterprioriteiten die eerder aan de orde kwamen.

Het aanvaardbaarst vindt men kunstmatige inseminatie, oormerken en de loopruimte in de ligboxstal. Bepaalde aspecten zijn omstreden: de lengte van leven van stierkalfjes en van melkkoeien, het onthoornen en de keuze tussen melkrobot en machinaal melken. Over andere aspecten twijfelen veel ondervraagden, namelijk over het fokken op eigenschappen, de loopruimte in de ligstal en de grootte van de ligbox. Het is goed mogelijk dat de opinie over deze aspecten in de toekomst nog zal verschuiven.

Er zijn duidelijke verschillen tussen Nederlandse en Duitse ondervraagden. Het duidelijkste verschil zien we bij het oormerken, waar de Duitsers veel meer voor zijn dan Nederlanders. Wellicht heeft dit te maken met het grotere belang dat door de Duitsers aan voedselveiligheid wordt gehecht; door het oormerken en de daaraan gekoppelde registratie wordt deze ten slotte beter gegarandeerd. Het fokken op eigenschappen, het onthoornen en de selectie van hoogproductieve koeien wordt door Duitsers minder aanvaardbaar gevonden dan door Nederlanders. Duitsers kiezen vaker voor machinaal melken, Nederlanders vaker voor de melkrobot.

Viskwekerijen: doden in water en zout is ontoelaatbaar

Er is slechts één aspect dat door een meerderheid wordt afgewezen: de dodingsmethode van paling in warm water en zout. Dit zagen we ook al bij de verbeterprioriteiten. De huisvesting van kweekvissen in recirculatiebakken, het sorteren van vis op grootte, de bestrijding van ziektes, het transport van levende vis en de dodingsmethode met water onder stroom worden het aanvaardbaarst gevonden. Een meerderheid vindt dat rustnetten verplicht zouden moeten worden.

Sommige aspecten zijn erg omstreden: het percentage sterfte van glasaal, de ruimte in de kweekbakken voor paling en tilapia, het toevoegen van vismeel en visolie aan het voer, dat de vissen een aantal dagen voor de slacht geen voedsel krijgen en de dodingsmethode bij de tilapia met ijswater. Gezien het grote percentage dat twijfelt kan de mening over deze aspecten nog veranderen.

Konijnenhouderijen: vrijwel alle vraagstukken onaanvaardbaar

Van alle toegepaste methoden vindt men slechts één aspect min of meer aanvaardbaar: het sorteren van jongen op grootte. Twee alternatieven die niet (altijd) worden toegepast, worden ook aanvaardbaar gevonden: buitenverblijven voor konijnen en de alternatieve huisvesting voor voedsters (waar onderzoek naar gedaan wordt).

Acht aspecten worden door de meerderheid afgewezen:

- het aantal worpen van de voedsters
- de huisvesting van de konijnen
- de draadgazen bodems
- het vloeroppervlak voor voedsters
- de grootte van kooien van vleeskonijnen
- de hoogte van de kooien
- de levensduur van voedsters
- het transport naar de slacht.

De overheid moet bepalen wat toelaatbaar is en wat niet

Wanneer gevraagd wordt wie moet bepalen wat wel en niet toelaatbaar is in de omgang met dieren, is in alle sectoren de groep die kiest voor de overheid het grootst. Daarna kiest men voor de Dierenbescherming, de wetenschap en voor belangenorganisaties van veehouders.

De ondervraagden noemen zichzelf (burgers en consumenten) relatief weinig, terwijl de supermarkten door vrijwel niemand worden genoemd.

Dierenwelzijn en voedselveiligheid tegen elke prijs

Tot slot is de omgang met dieren in een context geplaatst van andere belangen. Hoe sterk wegen respondenten dierenwelzijn in relatie tot prijs, voedselveiligheid en milieu?

Eerst is in kaart gebracht hoe de ondervraagden denken over voedselveiligheid, milieubelasting en prijzen. Naar voedselveiligheid is geïnformeerd door te vragen in hoeverre men in het algemeen vertrouwen heeft in de voedselveiligheid van producten uit de drie sectoren. De ondervraagden over melkveehouderijen hebben het meeste vertrouwen in de voedselveiligheid, 88% vertrouwt de zuivel meestal of vrijwel altijd. De Duitse ondervraagden hebben aanmerkelijk minder vertrouwen. Vis wordt minder vertrouwd dan zuivel, maar nog altijd een ruime meerderheid heeft hier vertrouwen in. Konijnenvlees wordt met de meeste argwaan bezien, al moeten we hierbij vermelden dat meer dan een kwart van de ondervraagden zich niet in staat acht hierover te oordelen.

De milieubelasting van de melkveehouderijsector en de konijnenhouderijen wordt als groter ingeschat dan die van de viskwekerijen. Voor wat betreft de melkveehouderijen geldt dat de Duitse ondervraagden de milieubelasting als beperkter beoordelen dan de Nederlanders.

Voor wat betreft de verdiensten in de veehouderijsector denken de ondervraagden in de melkveehouderij dat de inkomsten van veehouders lager zijn dan de ondervraagden over de andere twee sectoren. De Duitse ondervraagden schatten de verdiensten daarbij nog iets lager in dan de Nederlanders.

De ondervraagden hebben het belang van voedselveiligheid, de omgang met dieren, de milieubelasting, het voortbestaan van de sector en de prijzen van producten tegen elkaar afgewogen. In het algemeen worden voedselveiligheid en omgang met dieren het belangrijkste gevonden. Milieubelasting en het voortbestaan van de sector nemen een middenpositie in, terwijl aan de prijzen van producten uit de veehouderij het minste belang wordt gehecht. Respondenten geven daarmee aan de andere aspecten een veel groter belang toe te kennen dan wat ze zelf moeten betalen. Uiteraard is dit resultaat niet direct door te vertalen in betaalgedrag van respondenten.

Inleiding

Doel en achtergronden

De norm voor de omgang met dieren in de veehouderij is - in algemene termen - geregeld in de kaderwet: Gezondheid- en Welzijnswet voor Dieren (GWWD). Voor een aantal sectoren zijn deze dierenwelzijnsnormen nader gespecificeerd in uitvoeringsbesluiten van diezelfde GWWD of in productschapregelgeving. Echter ondanks deze regelgeving is er met enige regelmaat maatschappelijke verontwaardiging, of op zijn minst onrust, over de omgang met dieren in de Nederlandse veehouderij. Tijdens de crises van de afgelopen jaren richtte deze onrust zich voornamelijk op het 'onnodig' doden van dieren, maar wat deze 'onbedoelde' doorkijkjes in de keuken van onze veehouderij nu hebben betekend voor de noties van burgers over de omgangsnormen met dieren in deze sector op allerlei andere vlakken is onbekend gebleven.

Het Rathenau Instituut heeft daarom aan VELDKAMP de opdracht gegeven onderzoek uit te voeren onder het Nederlands publiek, om in kaart te brengen wat het algemene oordeel van burgers is over de omgang met dieren in de Nederlandse veehouderij en wat zij nu eigenlijk wel en wat zij niet meer acceptabel vinden. In dit onderzoek is rekening gehouden met andere belangen die spelen binnen de veehouderij, namelijk economische belangen, voedselveiligheid en milieubelangen.

Het onderzoek beperkt zich tot dieren in drie typen veehouderijen, namelijk melkveehouderijen, viskwekerijen en konijnenhouderijen. Er zijn twee redenen waarom er voor deze drie sectoren is gekozen. In de eerste plaats omdat er tussen de sectoren een diversiteit in productiewijze (intensief versus extensief) en aaibaarheid van het dier gewenst was. In de tweede plaats is er gekozen voor sectoren waar de resultaten van het onderzoek ook directe relevantie voor de sector zouden kunnen hebben (bijvoorbeeld omdat er regelgeving wordt voorbereid of niet aanwezig is of omdat er welzijnsvraagstukken binnen de sector zijn die al op de maatschappelijke agenda staan).

Om te voorkomen dat het publiek een onvoldoende gefundeerd oordeel geeft, zijn de te onderzoeken steekproeven voorafgaand aan het onderzoek via brochures geïnformeerd over het leven van de dieren in deze typen veehouderijen (van geboorte tot slacht). In de brochures geven zowel de sector, de wetenschap en de Dierenbescherming hun visie op een aantal mogelijke welzijnsvraagstukken.

Opzet van het onderzoek

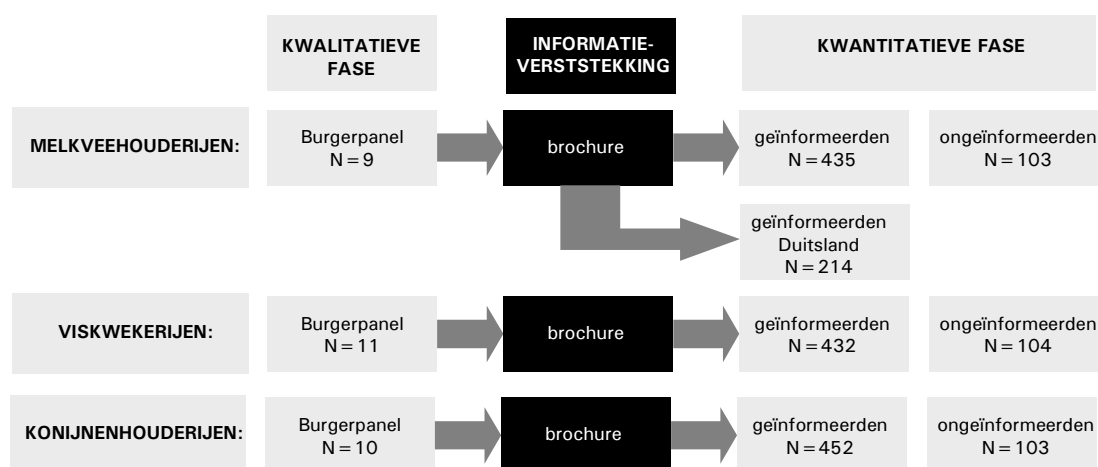
Dit onderzoek is in twee fasen uitgevoerd. In een eerste kwalitatieve fase zijn drie groepen van circa tien burgers door middel van werkbezoeken geïnformeerd over de omgang met dieren in deze drie sectoren. Door middel van groepsdiscussies voorafgaand en na afloop van deze

werkbezoeken zijn kennis en houding ten aanzien van deze sectoren in kaart gebracht en is vastgesteld in hoeverre kennis en houding als gevolg van deze werkbezoeken veranderen. Op basis hiervan is bepaald welke informatie moet worden verstrekt aan de deelnemers aan de tweede fase van dit onderzoek (die bestaat uit kwantitatief publieksonderzoek), en is informatie gegenereerd ten behoeve van de vragenlijst van dit vervolgonderzoek. De resultaten van deze kwalitatieve fase zijn in een aparte rapportage beschreven.

De deelnemers aan het vervolgonderzoek zijn door middel van een brochure geïnformeerd over de omgang met dieren in de betreffende sectoren. Er zijn daarbij aparte steekproeven, vragenlijsten en brochures ontwikkeld voor de melkveehouderijen, viskwekerijen en konijnenhouderijen². Daarnaast is er voor iedere sector een controlegroep ondervraagd die voorafgaand aan het onderzoek geen informatie ontving. Op grond van deze controlegroep kan het effect van de informatieverstrekking worden gemeten.

Omdat een groot deel van de Nederlandse landbouwproductie naar het buitenland wordt geëxporteerd, is ook het standpunt van buitenlandse consumenten over de minimaal acceptabele standaard van belang. Om deze reden is het onderzoek ook in een voor Nederland belangrijk exportland uitgevoerd, namelijk Duitsland. Er is voor gekozen om in Duitsland uitsluitend de houding ten aanzien van de melkveehouderijen te inventariseren onder een geïnformeerde groep. Alle deelsteekproeven zijn representatief naar achtergrondkenmerken getrokken en bestonden uit personen van 18 jaar en ouder. Een overzicht van de onderzoeksopzet is afgebeeld in de volgende figuur.

1| Een overzicht van de onderzoeksopzet. Op basis van werkbezoeken met burgerpanels zijn brochures ontwikkeld, die vervolgens naar de deelnemers aan het kwantitatieve onderzoek zijn verstuurd. Daarnaast zijn voor iedere sector ook ongeïnformeerden ondervraagd. Voor wat betreft de melkveehouderijen is er ook een onderzoek onder geïnformeerden in Duitsland gehouden.

Een volledige beschrijving van het veldwerk is als bijlage bij dit rapport opgenomen.

² Deze brochures en vragenlijsten zijn als bijlage bij dit rapport opgenomen.

Dit rapport

In dit rapport wordt allereerst ingegaan op de houding van de burger ten aanzien van de veehouderij, veehouders en recente ontwikkelingen in de drie sectoren (hoofdstuk 1). Daarna komen in hoofdstuk 2 een aantal aspecten van de omgang met vee aan bod, waarbij wordt ingegaan op het gepercipieerde belang van deze aspecten en de mate waarin hieraan wordt voldaan. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 ingegaan op de minimaal acceptabele standaard. Dit gebeurt aan de hand van een aantal specifieke praktijken in de drie sectoren, waarbij gevraagd is in hoeverre deze praktijken acceptabel zijn. Tot slot wordt het belang van dierenwelzijn in hoofdstuk 4 in de context van andere belangen geplaatst, waarbij ingegaan wordt op de vraag hoe dierenwelzijn wordt afgewogen tegen milieu, voedselveiligheid en kosten.

Bij de beschrijving van de resultaten wordt onderscheid gemaakt naar de drie sectoren en het wel of niet geïnformeerd zijn van de respondenten. Bij de geïnformeerde ondervraagden wordt daarnaast, voor zover relevant, onderscheid gemaakt naar socio-demografische kenmerken, religieuze achtergrond, WIN-segment³, of men zelf of een familielid in de agrarische sector werkt, de houding ten aanzien van veehouders en veehouderij, de eigen consumptie van zuivel, vis en vlees en het referentiekader van waaruit men de omgang met vee beoordeelt.

Wordt in dit rapport gesproken over verschillen, dan betreffen dit significante verschillen waarvan met minimaal 95% statistische zekerheid kan worden gesteld dat deze niet op het toeval berusten. De resultaten worden voorts weergegeven in gemiddelden of in afgeronde percentages, waarbij percentages met de eerste decimaal ≥ 5 naar boven zijn afgerond en percentages met een decimaal <5 naar beneden. Ontstaan hierdoor bij optelling kolom- of rijtotalen groter of kleiner dan 100, dan zijn deze niet gecorrigeerd.

³ Het WIN-model is een segmentatie van de Nederlandse bevolking op basis van waardenoriëntatie. Een korte beschrijving van dit model en de segmenten is als bijlage bij dit rapport opgenomen.

1 Het beeld van de sector

In dit hoofdstuk gaan we in op de houding van de ondervraagden ten aanzien van de veehouderij (paragraaf 1.2) en veehouders (1.3). Vervolgens gaan we in op het referentiekader dat mensen hanteren bij de beoordeling wat goed voor dieren is (1.4). Tot slot gaan we in op een aantal ontwikkelingen in de drie onderzochte sectoren (1.5). Allereerst komen in de volgende paragraaf echter een aantal kenmerken van de ondervraagden aan bod.

1.1 De ondervraagden

Voordat we ingaan op de resultaten, geven we in de volgende tabel eerst een overzicht van de belangrijkste kenmerken van de ondervraagden. Omdat de steekproeven van de verschillende onderdelen van het onderzoek hetzelfde zijn samengesteld, maken we daarbij geen onderscheid naar sector of wel of niet geïnformeerd zijn.

2 | De achtergrondkenmerken van de Nederlandse ondervraagden.

	%		%
<i>seks</i>		<i>regio</i>	
• man	47	• drie grote steden	15
• vrouw	53	• rest west	30
<i>leeftijd</i>		• noord	11
• 18 tot 34 jaar	30	• oost	20
• 35 tot 54 jaar	40	• zuid	24
• 55 jaar en ouder	30	<i>stedelijkheid</i>	
<i>opleiding</i>		• zeer sterk	18
• lager opgeleid	31	• sterk	27
• middelbaar opgeleid	38	• matig	21
• hoger opgeleid	31	• weinig	21
<i>grootte huishouden</i>		• niet	13
• 1 persoon	19	<i>win-segment</i>	
• 2 personen	39	• zorgzamen	16
• 3 personen	16	• behoudenden	14
• 4 personen	18	• genietters	12
• 5 of meer personen	8	• evenwichtigen	18
<i>kerkelijke gezindte</i>		• luxezoekers	10
• geen	43	• zakelijken	10
• rooms katholiek	30	• ruimdenkers	6
• Nederlands hervormd	14	• geëngageerden	13
• anders	12		
• geen informatie	2		

Van de Duitse ondervraagden zijn de kenmerken als volgt.

3 | De achtergrondkenmerken van de Duitse ondervraagden.

	%		%
<i>seks</i>		<i>opleiding</i>	
• man	47	• lager opgeleid	48
• vrouw	53	• middelbaar opgeleid	32
		• hoger opgeleid	20
<i>leeftijd</i>			
• 16 tot 29 jaar	19		
• 30 tot 49 jaar	36		
• 50 jaar en ouder	45		

Naast deze algemene kenmerken zijn van de ondervraagden nog enkele voor dit onderzoek relevante kenmerken in kaart gebracht, namelijk in hoeverre men producten uit de drie sectoren consumeert, of men vegetarisch is en of men familie in de agrarische sector heeft.

4 | Voor dit onderzoek relevante extra achtergrondkenmerken van de Nederlandse en Duitse ondervraagden.

	Neder- land %	Duits- land %		Neder- land %	Duits- land %
<i>huisdieren</i>		<i>consumptiezuivel⁴</i>			
• kat(ten)	26	32	• (bijna) nooit	2	3
• hond(en)	23	22	• tot 1 keer per week	6	13
• vis(sen)	20	14	• ± 2 à 3 keer per maand	10	17
• vogel(s)	12	7	• meer dan 3 keer per week	82	67
• knaagdier(en)	14	11			
• andere huisdieren	4	28	<i>consumptie konijn</i>		
• geen huisdieren	39	41	• wel eens	29	-
			• nooit	71	-
<i>familie agrarische sector</i>		<i>consumptievis</i>			
• wel	10	5	• (bijna) nooit	27	-
• niet	90	94	• ± 1 keer per maand	23	-
			• ± 2 à 3 keer per maand	20	-
<i>vegetarisch</i>		• ± 4 keer per maand/meer			
• wel	3	5		29	-
• niet	97	95			

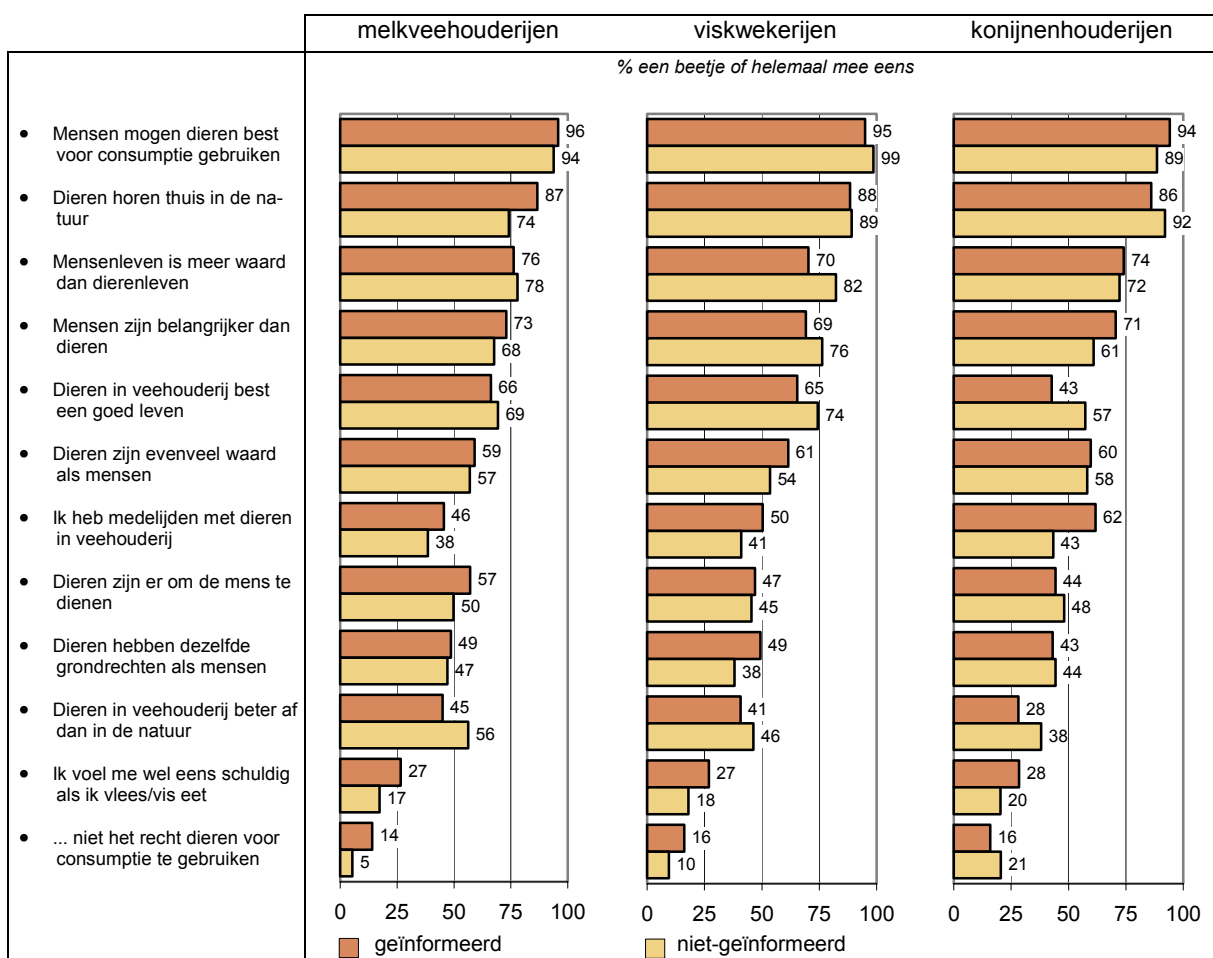
De Duitse ondervraagden consumeren wat minder vaak zuivel. Verder zijn de verschillen tussen de Nederlanders en Duitsers beperkt. In de volgende paragrafen worden, waar relevant, uitsplitsingen naar de achtergrondkenmerken uit deze paragraaf gemaakt.

⁴ Deze vragen zijn alleen gesteld aan die ondervraagden die de vragenlijst over deze sector hebben beantwoord.

1.2 De veehouderij

In de vragenlijst is allereerst ingegaan op de vraag hoe men tegenover het houden van dieren in de veehouderijsector staat. Hiervoor is door de ondervraagden een aantal stellingen beoordeeld. Per sector zijn dezelfde stellingen voorgelegd. Wanneer we een uitsplitsing naar type veehouderij maken en naar wel- en niet-geïnformeerden, is het beeld als volgt.

5 | Percentage (Nederlandse) ondervraagden dat het een beetje of helemaal eens is met de stellingen ten aanzien van de veehouderij, uitgesplitst naar type veehouderij en ontvangen informatie voorafgaand aan het onderzoek.

Een meerderheid van de ondervraagden is het helemaal eens met de stelling dat mensen best dieren voor consumptie mogen gebruiken. In lijn hiermee is het overgrote deel van de ondervraagden het *oneens* met de stelling dat mensen dit recht niet hebben. Daarnaast is een meerderheid van de ondervraagden het eens met de stellingen dat mensenlevens meer waard zijn dan dierenlevens en dat mensen belangrijker zijn dan dieren.

Een meerderheid van de ondervraagden vindt de consumptie van dieren dus gerechtvaardigd. Echter, tegelijkertijd is een meerderheid van de ondervraagden het ook eens met de stelling dat dieren thuishoren in de natuur. De meeste ondervraagden denken dat dieren in de veehouderij het best goed hebben, een minderheid is zelfs van mening dat dieren het in de veehouderij het

beter hebben dan in de natuur. Ongeveer de helft van de ondervraagden heeft medelijden met dieren in de veehouderij. Ruwweg een kwart voelt zich wel eens schuldig bij het eten van vlees of vis.

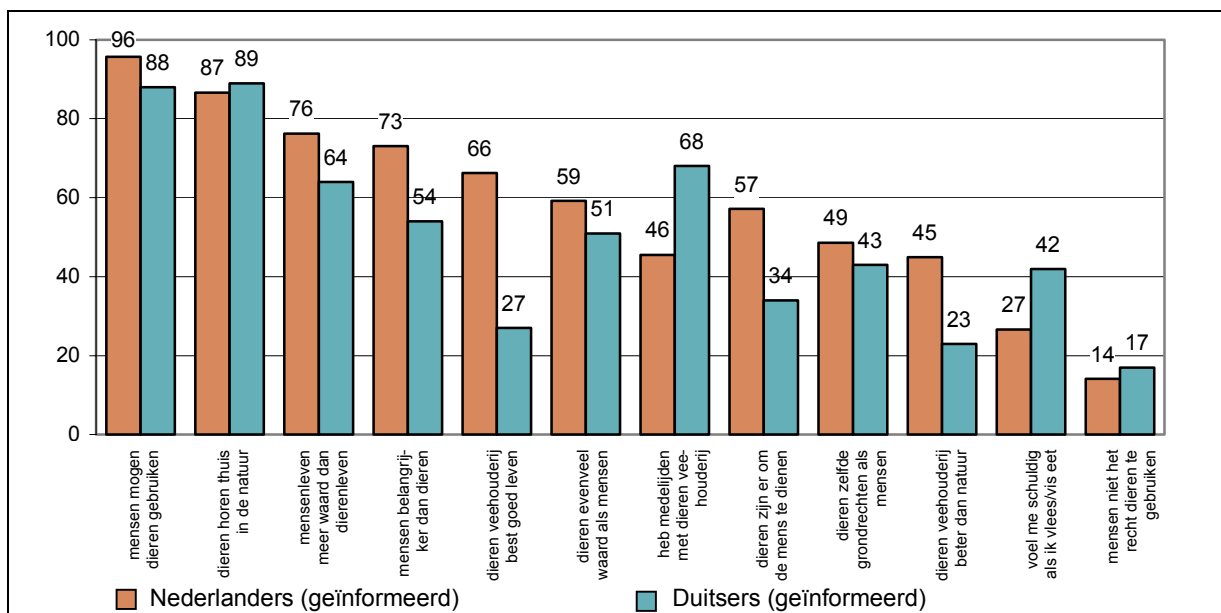
Als we naar verschillen tussen de drie sectoren kijken, blijkt dat de ondervraagden over melkveehouderijen en viskwekerijen wat positiever zijn, en de ondervraagden over konijnenhouderijen en (met name de geïnformeerden) wat negatiever. Per sector vinden we daarbij de volgende verschillen:

- *Melkveehouderijen*: men is vaker van mening dat dieren in de veehouderij best een goed leven hebben en dat dieren in de veehouderij het beter hebben dan in de natuur. Daarnaast heeft men minder vaak medelijden met dieren in de veehouderij. Ongeïnformeerden voelen zich daarnaast minder vaak schuldig bij het eten van vlees of vis, zijn minder vaak van mening dat dieren thuishoren in de natuur en zijn het minder vaak eens met de stelling dat mensen niet het recht hebben om dieren voor consumptie te gebruiken.
- *Viskwekerijen*: ook deze groep is vaker van mening dat dieren in de veehouderij best een goed leven hebben. Daarnaast hebben ongeïnformeerden relatief weinig medelijden met dieren in de veehouderij en zijn geïnformeerden minder vaak van mening dat een mensleven meer waard is dan een dierenleven.
- *Konijnenhouderijen*: geïnformeerden zijn minder vaak van mening dat dieren in de veehouderij best een goed leven hebben, dat dieren in de veehouderij het beter hebben dan in de natuur en dat dieren er zijn om de mens te dienen. Daarnaast heeft deze groep meer medelijden met dieren in de veehouderij. De niet-geïnformeerden zijn het minder vaak eens met de stellingen dat mensen best dieren voor consumptie mogen gebruiken en dat mensen belangrijker zijn dan dieren.

Kijken we naar effecten van het verstrekken van informatie, dan blijkt dat diegenen die voorafgaand aan de enquête informatie hebben ontvangen een wat negatievere houding te hebben. Meer specifiek is deze groep het minder vaak eens zijn met de stellingen dat dieren in de veehouderij best een goed leven hebben en dat dieren in de veehouderij het beter hebben dan in de natuur. Daarnaast hebben geïnformeerden vaker medelijden met dieren in de veehouderij en voelen zij zich vaker schuldig als ze vlees of vis eten.

Voor wat betreft de geïnformeerden over melkveehouderijen kan een vergelijking worden gemaakt tussen de ondervraagden in Nederland en in Duitsland. In de tabel op de volgende pagina een overzicht.

6 | Percentage Nederlandse en Duitse geïnformeerden over melkveehouderijen dat het een beetje of helemaal eens is met de stellingen ten aanzien van de veehouderij

De Duitse ondervraagden blijken veel kritischer tegenover de veehouderij te staan dan de Nederlanders. We zien dit met name bij de stellingen 'Dieren in de veehouderij hebben best een goed leven', 'ik heb medelijden met dieren in de veehouderij', 'dieren zijn er om de mens te dienen', 'dieren in de veehouderij hebben het beter dan in de natuur' en 'ik voel me wel eens schuldig als ik vlees of vis eet'.

Het is natuurlijk de vraag of dit verschil in houding terug te voeren is op cultuurverschillen tussen Nederland en Duitsland, of gestoeld is op een specifieke negatieve houding ten aanzien van de Nederlandse melkveehouderij. Om deze reden is aan de Duitsers gevraagd of de omgang met koeien in de Nederlandse veehouderij beter of slechter is dan in Duitsland.

7 | De omgang met melkvee.

	%
• veel beter in Nederland	0
• beter in Nederland	13
• even goed	64
• beter in Duitsland	7
• veel beter in Duitsland	0
• weet niet	15

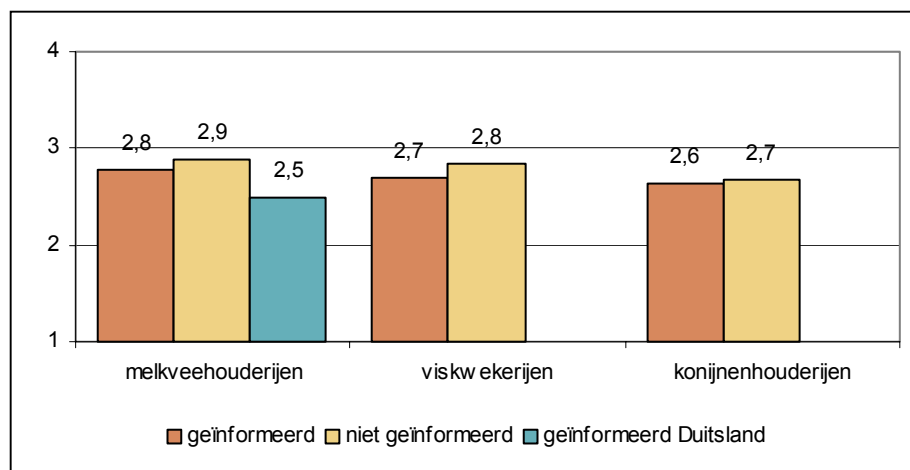
Een meerderheid is van mening dat in Nederland even goed met melkvee wordt omgegaan als in Duitsland. Het percentage dat de Nederlandse omgang beter vindt is zelfs iets groter dan het percentage dat de Duitse omgang hoger aanslaat. Op grond hiervan concluderen wij dat de minder positieve houding van de Duitsers ten aanzien van de veehouderij niet gezocht moet worden in een negatieve perceptie van de Nederlandse veehouderij, maar in cultuurverschillen.

Ook uit andere bronnen is bekend dat de Duitsers een zeer sterke betrokkenheid hebben bij het milieu en aanverwante onderwerpen. Daarnaast is het mogelijk dat de recente uitbraken van ziekten in de veehouderij hebben bijgedragen aan de houding van de Duitsers.

Schaalscore

Om uitspraken te kunnen doen over de houding ten aanzien van de veehouderij in het algemeen is op basis van de twaalf stellingen een schaal geconstrueerd (met goede betrouwbaarheid, $\alpha=0,74$) waarmee per ondervraagde een score is berekend voor de houding ten aanzien van de veehouderij. Deze schaal loopt van 1 (zeer negatieve houding) tot 4 (zeer positieve houding). Een score van 2,5 kan daarbij gezien worden als 'gemiddeld'. In figuur 8 staan de resultaten weergegeven.

8 | Houding ten aanzien van de veehouderij, gemeten op een schaal van 1 (zeer negatief) tot 4 (zeer positief).

In het algemeen scoren de respondenten gemiddeld boven het gemiddelde van de schaal, wat erop duidt dat de houding licht positief is. Ook hier blijkt dat ondervraagden over de konijnenhouderij een minder positieve houding hebben dan ondervraagden over melkveehouderijen en viskwekerijen. De informatieverstrekking in het algemeen heeft een licht negatief effect op de houding ten aanzien van de veehouderij. De ondervraagde geïnformeerden in Duitsland scoren gemiddeld 2,5 op deze schaal, waarmee ze een aanzienlijk minder positieve houding hebben dan de Nederlanders.

Naar overige kenmerken

Naast de rol van type veehouderij en informatie zijn verschillen in houding tussen groepen ondervraagden onderzocht. De ondervraagden van de drie sectoren zijn daarbij samengenomen, terwijl de ongeïnformeerden en de Duitse ondervraagden hierbij buiten beschouwing zijn gelaten. Hierbij blijkt het volgende:

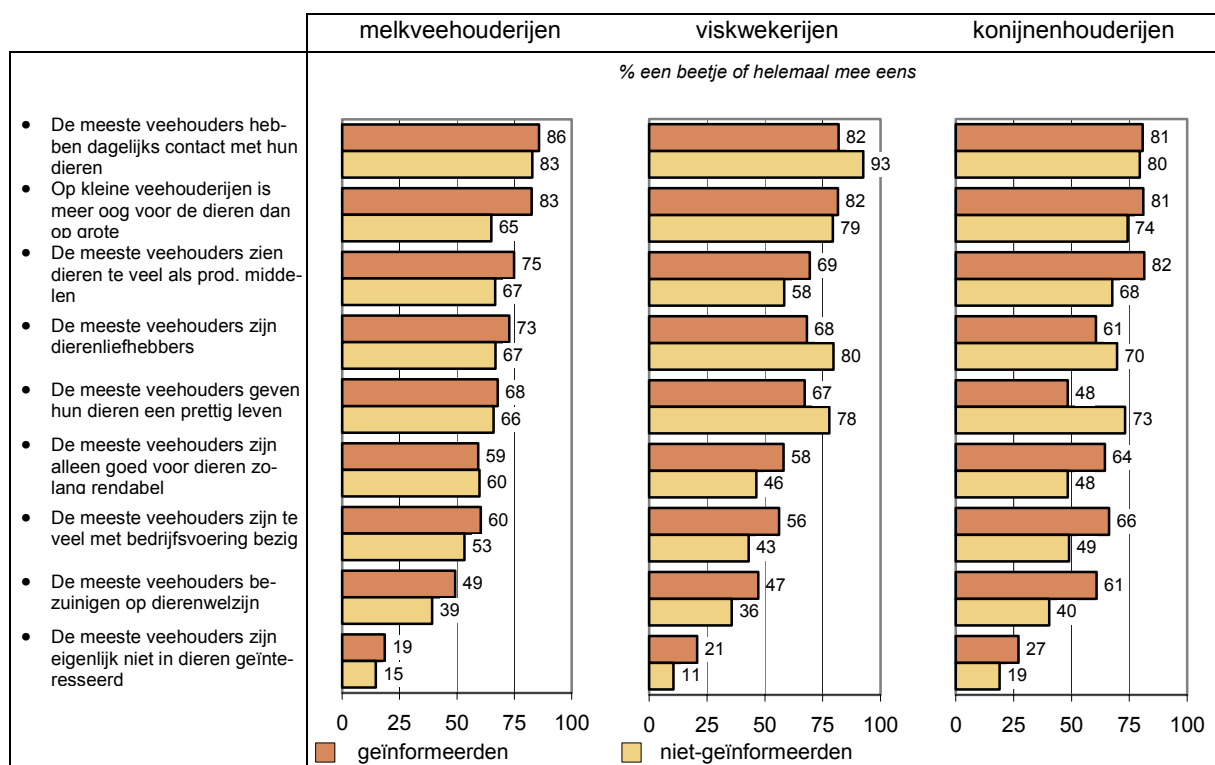
- Vrouwen staan negatiever tegenover de veehouderij dan mannen.
- Ouderen (55+) staan positiever tegenover de veehouderij dan jongeren.
- Er zijn geen verschillen naar opleiding.
- In het noorden en oosten staat men positiever tegenover de veehouderij dan in het zuiden. In het westen en in de grote steden is de houding negatiever.

- In zeer sterk stedelijke gebieden staat men negatiever tegenover de veehouderij.
- De WIN-segmenten ruimdenkers en geëngageerden staan wat negatiever ten opzichte van de veehouderij dan zorgzamen, behoudenden en luxezoekers.
- Ondervraagden met een kerkelijke gezindte (met name hervormden) staan positiever tegenover de veehouderij dan ondervraagden zonder kerkelijke gezindte.
- Vegetariërs staan negatiever tegenover de veehouderij dan niet-vegetariërs.
- Ondervraagden die zelf in de agrarische sector werken (of een familielid) staan positiever tegenover de veehouderij dan de ondervraagden bij wie dit niet het geval is.

1.3 Veehouders

Naast stellingen over de veehouderij, is een zestal stellingen voorgelegd over veehouders. Ook hier hebben alle respondenten dezelfde stellingen beoordeeld. We geven eerst een overzicht van geïnformeerden en ongeïnformeerden per sector.

9 | Percentage (Nederlandse) ondervraagden dat het een beetje of helemaal eens is met de stellingen ten aanzien van de veehouders, uitgesplitst naar type veehouderij en ontvangen informatie voorafgaand aan het onderzoek.

Het overgrote deel van de ondervraagden is het eens is met de stelling dat de meeste veehouders dagelijks contact met hun dieren hebben en dat op kleine veehouderijen meer oog is voor dieren dan op grote veehouderijen. Ook is een meerderheid het eens met de stellingen dat de meeste veehouders dierenliefhebbers zijn en hun dieren een prettig leven geven. Tegelijkertijd vindt een meerderheid echter dat de meeste veehouders hun dieren te veel zien als productiemiddelen, te veel met de bedrijfsvoering bezig zijn en te weinig met de dieren, alleen goed met hun dieren omgaan zolang dat economisch rendabel is en bezuinigen op dierenwelzijn. Minder

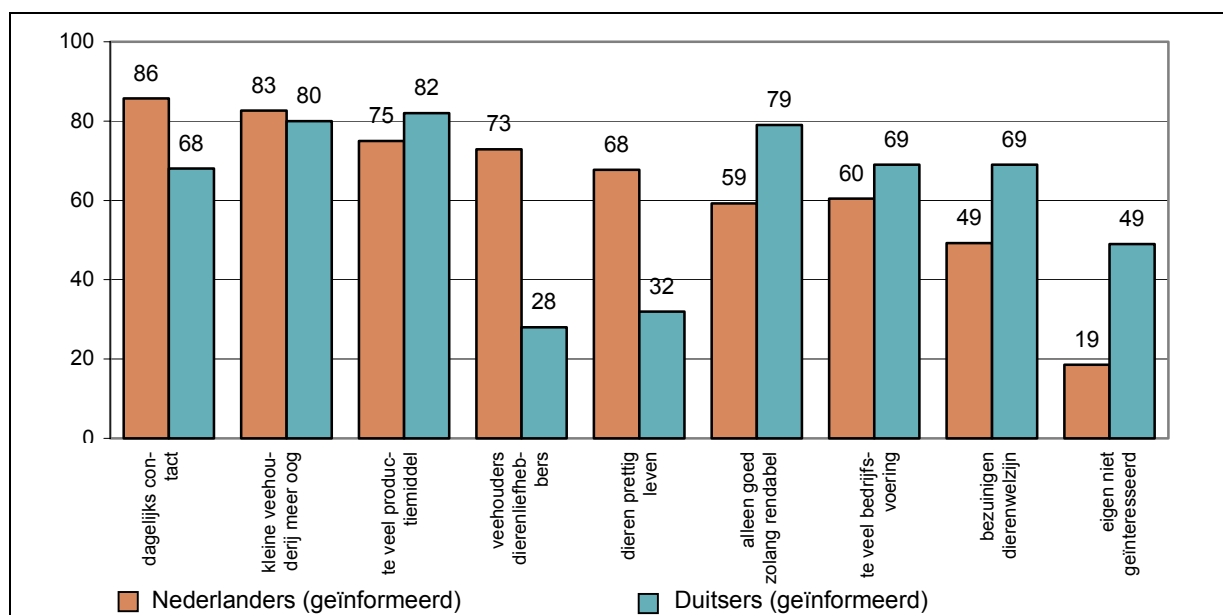
dan een kwart van de ondervraagden onderschrijft de stelling dat de meeste veehouders eigenlijk niet in dieren zijn geïnteresseerd.

Als we naar de sectoren kijken, dan blijken de ongeïnformeerde ondervraagden over viskwekerijen wat positiever te zijn, terwijl de geïnformeerde ondervraagden over konijnenhouderijen wat negatiever zijn. Meer specifiek vinden we per sector de volgende verschillen:

- **Melkveehouderijen:** geïnformeerden zijn vaker van mening dat de meeste veehouders dierenliefhebbers zijn en dat de meeste veehouders hun dieren een prettig leven geven. Ongeïnformeerden denken minder vaak dat de meeste veehouders bezuinigen op dierenwelzijn en dat op kleine veehouderijen meer oog is voor dieren dan op grote veehouderijen.
- **Viskwekerijen:** men is vaker van mening dat de meeste veehouders hun dieren een prettig leven geven en minder vaak dat de meeste veehouders hun dieren teveel als productiemiddel zien. Daarnaast zijn de ongeïnformeerden op een aantal aspecten positiever over veehouders (vaker: dierenliefhebbers, dagelijks contact, minder vaak: eigenlijk niet geïnteresseerd, te veel met bedrijfsvoering bezig, bezuinigen op dierenwelzijn, alleen goede omgang zolang rendabel).
- **Konijnenhouderijen:** de geïnformeerden hebben een relatief negatieve houding (vaker: eigenlijk niet geïnteresseerd, te veel met bedrijfsvoering bezig, bezuinigen op dierenwelzijn, alleen goede omgang zolang rendabel, dieren te veel productiemiddel, minder vaak: dierenliefhebbers, geven dieren prettig leven). De ongeïnformeerden zijn het daarentegen juist vaker eens met de stelling dat de meeste veehouders hun dieren een prettig leven geven. Met de stellingen over het bezuinigen op dierenwelzijn en alleen goed omgaan met dieren zolang dat rendabel is, is deze groep het minder vaak eens.

In figuur 10 staan de resultaten van de Duitsers tegen de Nederlanders afgezet.

10 | Percentage Nederlandse en Duitse geïnformeerden over melkveehouderijen dat het een beetje of helemaal eens is met de stellingen ten aanzien van de veehouderij.

De Duitse ondervraagden blijken veel negatiever tegenover veehouders te staan dan de Nederlanders. Met name bij de volgende stellingen zijn de verschillen zeer groot:

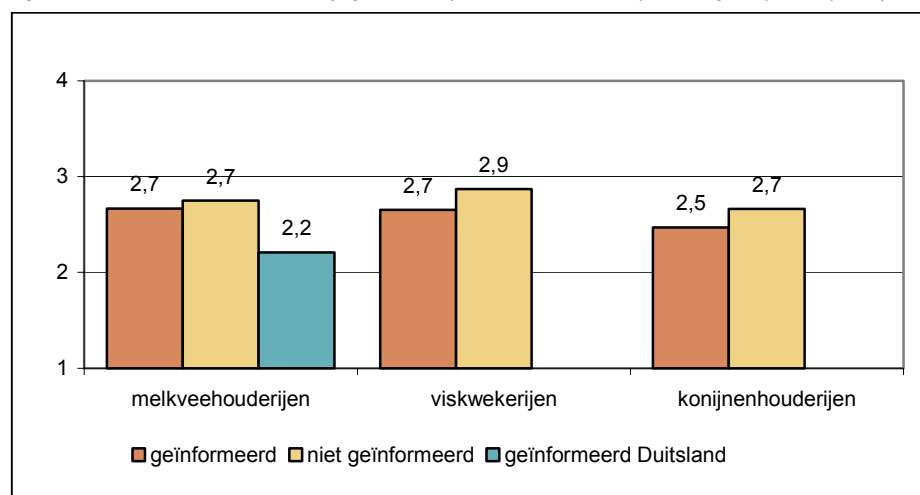
- De meeste veehouders zijn dierenliefhebbers (73% van de Nederlanders eens, tegen 28% van de Duitsers).
- De meeste veehouders geven hun dieren een prettig leven (68% versus 32%).
- De meeste veehouders zijn eigenlijk niet in dieren geïnteresseerd (19% versus 49%).

Voor verklaringen voor deze verschillen verwijzen we naar paragraaf 1.1.

Schaalscores

Op basis van de stellingen ten aanzien van veehouders is eveneens een schaal geconstrueerd (met zeer goede betrouwbaarheid, $\alpha=0,83$) waarmee per ondervraagde een score is berekend voor de houding ten aanzien van veehouders. Ook deze schaal loopt van 1 (zeer positieve houding) tot 4 (zeer negatieve houding). Kijken we hoe de verschillende groepen ondervraagden op deze schaal scoren, dan blijkt het volgende:

11 | Houding ten aanzien van de veehouderij, gemeten op een schaal van 1 (zeer negatief) tot 4 (zeer positief).

Net als bij de stellingen ten aanzien van de veehouderij, blijken de Nederlandse ondervraagden in het algemeen een licht positieve houding ten aanzien van veehouders te hebben (het midden van de schaal is 2,5). Geïnformeerden zijn iets minder positief dan ongeïnformeerden, en ondervraagden over de konijnenhouderij hebben een minder positieve houding dan ondervraagden over de andere sectoren. Ook hier zien we dat de Duitse ondervraagden over melkveehouders aanzienlijk negatiever zijn dan de Nederlanders.

Naar overige kenmerken

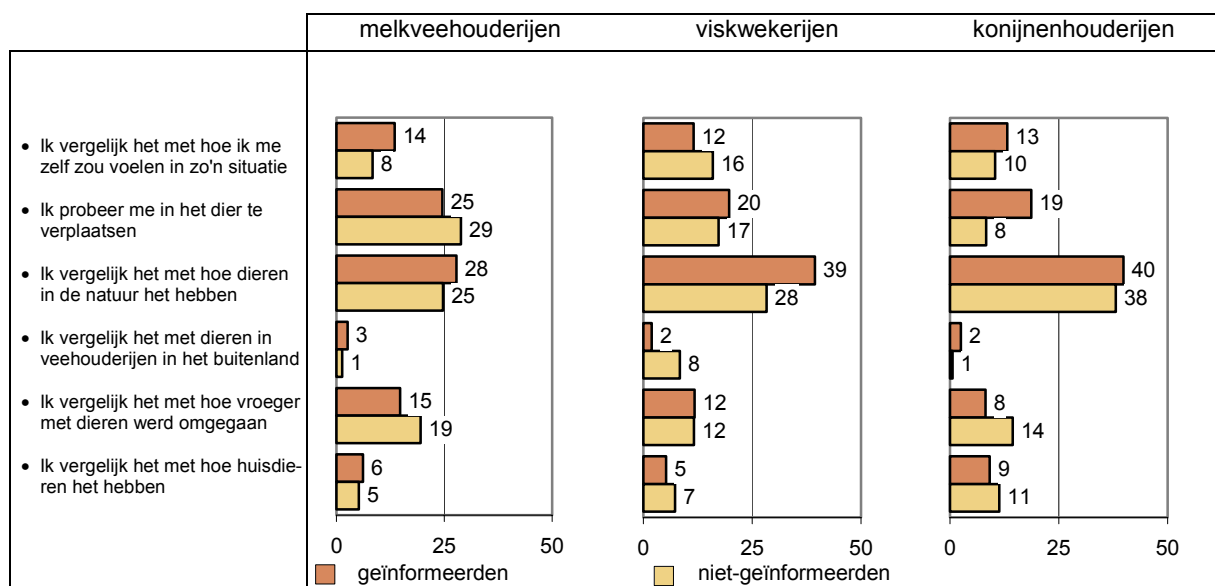
Ook hier zijn verschillen tussen groepen ondervraagden onderzocht. Vanwege de steekproefgrootte is deze analyse alleen op de (Nederlandse) geïnformeerden uitgevoerd. Hierbij blijkt het volgende.

- Hoe jonger de ondervraagde, des te minder positief de houding ten aanzien van veehouders.
- Lager opgeleiden staan positiever tegenover veehouders dan middelbaar en hoger opgeleiden.
- In het noorden en oosten staat men positiever tegenover veehouders dan in het zuiden, westen en in de grote steden.
- Hoe stedelijker het gebied, des te minder positief de houding ten aanzien van veehouders.
- Gelovigen (met name hervormden) staan positiever tegenover veehouders dan ondervraagden zonder kerkelijke gezindte.
- Ondervraagden uit de agrarische sector staan positiever tegenover veehouders dan ondervraagden bij wie dat niet het geval is.

1.4 Referentiekader

Naast de houding ten aanzien van de veehouderij en ten aanzien van veehouders, is gevraagd waaraan men denkt wanneer gevraagd wordt hoe men beoordeelt wat goed en slecht is voor dieren. Allereerst kijken we naar de resultaten van de Nederlandse ondervraagden.

12 | De wijze waarop men beoordeelt wat goed en slecht is voor dieren. De categorieën 'anders' en 'weet niet' zijn in de figuren niet opgenomen.

De meeste ondervraagden maken een vergelijking met hoe dieren in de natuur het hebben. Naast het vergelijken met de natuur wordt vooral het zich verplaatsen in het dier relatief vaak genoemd. Als we kijken naar de rol van informatie, dan zijn de verschillen klein. Alleen bij de viskwekerijen zien we dat geïnformeerden vaker een vergelijking met de natuur maken dan de niet-geïnformeerden. Waarschijnlijk is dit veroorzaakt doordat in de brochure meer vergelijkingen met de natuur zijn gemaakt dan ondervraagden uit zichzelf maken.

Ondervraagden die een vergelijking met de veehouderij in het buitenland maken of met hoe dieren vroeger werden gehouden, hebben in de regel een positiever beeld over veehouders en veehouderijen. Diegenen die een vergelijking met de natuur of met huisdieren maken hebben een wat minder positief beeld. Bij degenen die zichzelf in de situatie van het dier verplaatsen of in het dier zelf hebben het minst positieve beeld. Opvallend daarbij is dat wanneer ondervraagden over viskwekerijen hun eigen huisdieren als referentiekader gebruiken, dit leidt tot een positiever beeld over de veehouderij. Bij konijnenhouderijen leidt dit referentiekader juist tot een negatiever beeld. Bij de Duitse ondervraagden hangt een vergelijking met de natuur samen met een minder positieve houding ten aanzien van veehouders en veehouderijen.

In onderstaande tabel staan het referentiekader van de geïnformeerde Nederlanders en Duitsers over melkveehouderijen tegen elkaar afgezet.

13 | *Hoe Nederlandse en Duitse geïnformeerden beoordelen wat goed en slecht is voor dieren. De categorieën 'anders' en 'weet niet' zijn in de tabel niet opgenomen.*

	Nederlanders	Duitsers
	%	%
• ik vergelijk het met hoe ik me zelf zou voelen in zo'n situatie	14	11
• ik probeer me in het dier te verplaatsen	25	14
• ik vergelijk het met hoe dieren in de natuur het hebben	28	47
• ik vergelijk het met dieren in veehouderijen in het buitenland	3	1
• ik vergelijk het met hoe vroeger met dieren werd omgegaan	15	19
• ik vergelijk het met hoe huisdieren het hebben	6	4

Vergeleken met de Nederlanders maken de Duitsers veel vaker een vergelijking met de natuur. De Nederlanders proberen zich vaker in de situatie van het dier te verplaatsen.

1.5 Recente ontwikkelingen

Per type veehouderij zijn enkele recente ontwikkelingen in de sector voorgelegd en is gevraagd hoe men daar tegenover staat. In deze paragraaf komen deze ontwikkelingen per sector aan bod.

Melkveehouderijen

De ontwikkelingen in de melkveehouderijsector die zijn voorgelegd zijn schaalvergroting en automatisering. Deze vragen zijn als volgt geïntroduceerd:

- De melkveehouderijbedrijven in Nederland worden groter. In 1975 werden per bedrijf gemiddeld 24 koeien gehouden, nu zijn dat 55 koeien.
- Melkveehouderijbedrijven raken meer geautomatiseerd. Voorbeelden hiervan zijn automatisch melken en automatisch voeren. Ook houden sommige boeren hun koeien tegenwoordig in de gaten via een computer (gedrag, hoeveelheid melk, voeropname).

Gevraagd is in hoeverre men deze ontwikkelingen een goede zaak vindt.

14 | *De houding ten aanzien van schaalvergroting en automatisering in de melkveehouderij.*

	schaalvergroting		automatisering	
	geïnformeerden	niet-geïnformeerden	geïnformeerden	niet-geïnformeerden
	%	%	%	%
• zeer goede zaak	3	3	9	12
• goede zaak	28	22	44	44
• neutraal	39	40	27	20
• slechte zaak	20	9	14	15
• zeer slechte zaak	3	5	2	1
• weet niet	8	21	4	9

Voor schaalvergroting geldt dat meer mensen dit een goede of zeer goede zaak vinden dan een slechte of zeer slechte zaak. Geïnformeerden vinden dit wat vaker een slechte zaak, niet-geïnformeerden weten wat vaker niet wat ze ervan moeten vinden. De Duitse ondervraagden vinden schaalvergroting veel vaker een slechte zaak: 32% vindt het een slechte zaak, 5% een zeer slechte zaak. Bij de (Nederlandse) geïnformeerden zijn verschillen tussen kenmerken van de ondervraagden onderzocht. Daarbij blijkt dat hoger opgeleide geïnformeerden schaalvergroting vaker een (zeer) slechte zaak (33%) vinden dan lager opgeleiden (12%). Naar de overige kenmerken van de ondervraagden doen zich geen verschillen voor.

Wanneer gevraagd wordt naar motieven voor een positieve of negatieve houding, worden de volgende argumenten genoemd:

- positief: goed voor melkproductie, economisch meer verantwoord, beter voor het milieu, omdat er dan meer investeringen in dierenwelzijn kunnen worden gedaan, minder subsidies nodig;
- negatief: minder aandacht voor de dieren, minder welzijn voor dieren, minder ruimte voor dieren, dieren worden dan een product, bij ziekte moeten er meer dieren worden afgeemaakt, er is dan te weinig land per koe dus kunnen ze niet meer grazen, gaat ten koste van het landschap, haalt de charme van het boerenbedrijf weg.

Over de automatisering van de melkveehouderij is men overwegend positief. Een meerderheid vindt dit een (zeer) goede zaak. Ook hier wijken de Duitse ondervraagden af: van hen vindt 24% automatisering een slechte zaak en 6% een zeer slechte zaak. Er doen zich geen verschillen tussen geïnformeerden en niet-geïnformeerden voor. Voor wat betreft de geïnformeerden geldt dat ondervraagden zonder kerkelijke gezindte dit wat vaker een slechte of zeer slechte zaak vinden (21%) dan de overige ondervraagden (16%).

Men noemt de volgende redenen voor de houding ten aanzien van automatisering:

- positief: boeren kunnen hun veestapel daardoor beter volgen, de boer heeft daardoor meer tijd voor andere dingen, efficiënter, er kan sneller worden ingegrepen, productie van de koe kan beter worden beoordeeld, komt welzijn van dieren ten goede;

- negatief: daardoor komen koeien de stal niet meer uit, boeren zien koeien dan alleen nog maar als product, er is geen contact meer tussen boer en koe, onrendabele beesten worden eerder geslacht.

Viskwekerijen

Aan de ondervraagden over viskwekerijen is allereerst gevraagd hoe men tegenover het fenomeen viskwekerijen in Nederland staat.

15 | De houding ten aanzien van de aanwezigheid van viskwekerijen.

	geïnformeerden	niet-geïnformeerden
	%	%
• zeer goede zaak	21	11
• goede zaak	54	58
• neutraal	18	26
• slechte zaak	3	1
• zeer slechte zaak	1	0
• weet niet	3	5

Een meerderheid van de ondervraagden vindt het een goede zaak dat er in Nederland viskwekerijen zijn. Dit geldt wat sterker voor geïnformeerden dan voor ongeïnformeerden. Kijken we naar de achtergrondkenmerken van de geïnformeerden, dan blijkt dat mannen wat positiever zijn dan vrouwen, de WIN-segmenten genietters en luxezoekers wat positiever zijn dan geëngageerden en evenwichtigen en vegetariërs aanzienlijk negatiever dan niet-vegetariërs.

De ondervraagden noemen de volgende motieven voor hun houding:

- positief: dit voorkomt overbevissing, gekweekte vis is van betere kwaliteit;
- negatief: dieren horen thuis in de natuur, dieren worden niet op een goede manier gehouden

Vervolgens is aan de ondervraagden gevraagd waar hun voorkeur ligt wanneer men viskwekerijen vergelijkt met visvangst uit zee.

16 | Viskwekerijen versus visvangst uit zee

	geïnformeerden	niet-geïnformeerden
	%	%
• sterke voorkeur kwekerij	11	7
• voorkeur kwekerij	31	34
• geen voorkeur	31	42
• voorkeur visvangst	20	13
• sterke voorkeur visvangst	4	2
• weet niet	3	1

De voorkeur van de ondervraagden ligt duidelijk bij de viskwekerijen. Dit geldt wat sterker voor de ongeïnformeerden dan voor de geïnformeerden. Daarnaast geldt voor de geïnformeerden

dat ouderen, hoger opgeleiden en ondervraagden in het segment zorgzamen vaker een voorkeur hebben voor visvangst uit zee. Personen uit het segment zakelijken hebben vaker een voorkeur voor viskwekerijen. De argumenten die worden genoemd voor de voorkeur voor gekweekte dan wel gevangen vis komen overeen met de argumenten voor de houding ten aanzien van het kweken van vis.

Tot slot is gevraagd in hoeverre men het eens is met de volgende stellingen:

- viskwekerijen zijn noodzakelijk om aan de toenemende vraag naar vis te voldoen
- met het kweken van vis kan worden voorkomen dat bepaalde vissoorten uitsterven.

17 | *Of viskwekerijen noodzakelijk zijn om aan de toenemende vraag naar vis te voldoen en of met het kweken van vis het uitsterven van bepaalde vissoorten kan worden voorkomen.*

	viskwekerijen noodzakelijk		uitsterven voorkomen	
	geïnformeerden	niet-geïnformeerden	geïnformeerden	niet-geïnformeerden
	%	%	%	%
• helemaal eens	51	47	68	61
• beetje eens	36	30	26	32
• noch eens/oneens	8	14	1	2
• beetje oneens	1	5	2	1
• helemaal oneens	3	3	2	1
• weet niet	1	7	1	3

Een grote meerderheid van de ondervraagden is het met deze stellingen eens. Daarbij doen zich geen verschillen voor tussen geïnformeerden en ongeïnformeerden. Binnen de groep geïnformeerden zijn alleen de vegetariërs het in sterke mate oneens met de stelling dat viskwekerijen noodzakelijk zijn om aan de toenemende vraag naar vis te voldoen. Ook met de stelling dat door viskwekerijen het uitsterven van bepaalde vissoorten kan worden voorkomen is men het in mindere mate eens. Voor wat betreft de overige kenmerken van de ondervraagden doen zich geen grote verschillen voor.

Konijnenhouderijen

Aan de ondervraagden over konijnenhouderijen is alleen gevraagd of men het een goede zaak vindt dat er in Nederland konijnen worden gefokt voor de vleesproductie.

18 | *Het oordeel over het houden van konijnen ten behoeve van de vleesproductie.*

	geïnformeerden	niet-geïnformeerden
	%	%
• zeer goede zaak	2	1
• goede zaak	23	21
• neutraal	50	52
• slechte zaak	14	18
• zeer slechte zaak	6	3
• weet niet	4	5

Het percentage ondervraagden dat het houden van konijnen voor vleesproductie een (zeer) goede zaak vindt is iets groter dan het percentage dat dit een (zeer) slechte zaak vindt, al zijn de verschillen minimaal en is ongeveer de helft van de ondervraagden neutraal. Van de geïnformeerden zijn mannen, ouderen en katholieken wat positiever, terwijl ondervraagden in de grote steden en vegetariërs aanzienlijk negatiever zijn.

Ook is gevraagd waarom men positief of negatief tegenover het fokken van konijnen staat. Hierbij worden de volgende argumenten genoemd:

- positief: er is vraag naar konijn, fokken is een alternatief voor de jacht, door te fokken in eigen land kan dit gecontroleerd gebeuren, konijn is lekker;
- negatief: het is niet natuurlijk, er is geen noodzaak voor, er wordt al voldoende ander vlees geproduceerd, er zijn voldoende konijnen in de natuur, konijnen worden onder slechte omstandigheden gehouden, het is zelig, konijnen zijn geen dieren voor consumptie.

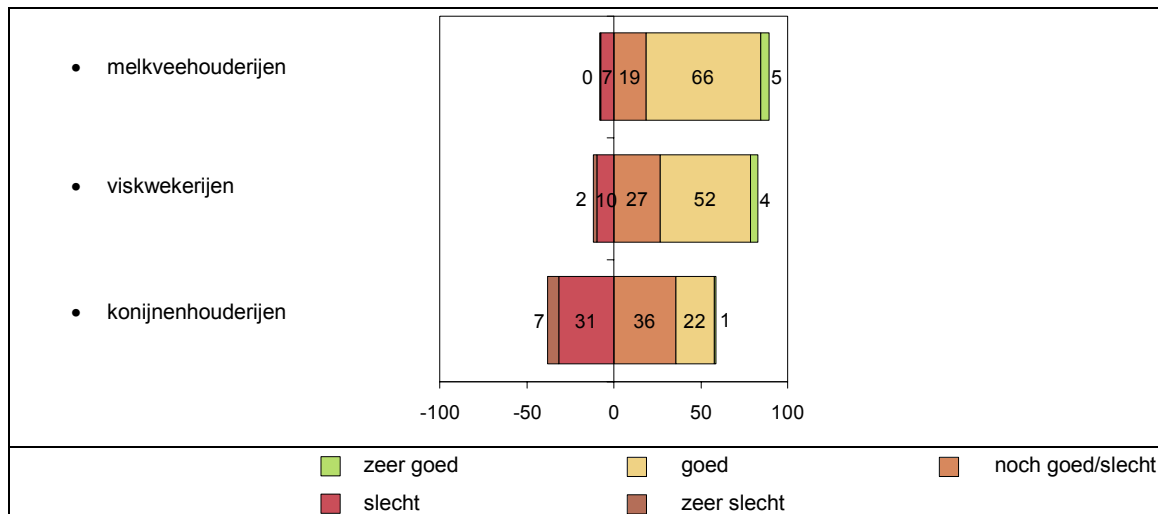
2 De omgang met vee

In dit hoofdstuk gaan we in op een aantal aspecten van de omgang met vee. Hierbij wordt voor de melkveehouderijen, viskwekerijen en konijnenhouderijen ingegaan op het belang van deze aspecten en de mate waarin deze op een gemiddelde veehouderij in een van de drie sectoren aanwezig zijn. Eerst gaan we echter in op het algemene oordeel over de sectoren.

2.1 Het algemeen oordeel

Voordat de vragen over het belang en de aanwezigheid van aspecten van omgang met dieren zijn gesteld, is aan de respondenten gevraagd hoe men denkt dat er in het algemeen met de dieren op de veehouderijen in de drie sectoren wordt omgegaan.

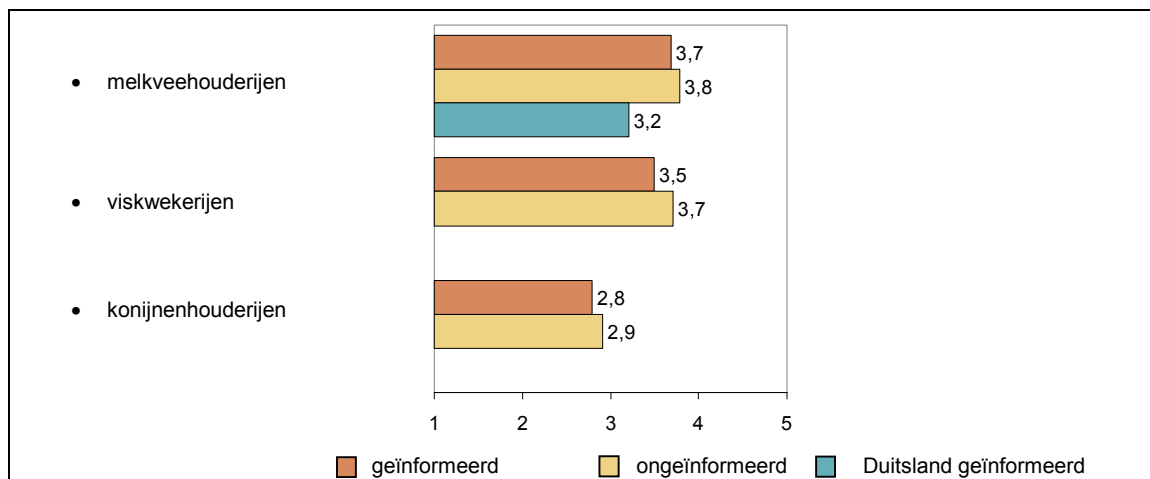
19 | *Het algemeen oordeel over omgang met dieren in de veehouderij, in procenten, volgens geïnformeerden. Het percentage 'weet niet' staat in deze figuur niet weergegeven.*

De geïnformeerde ondervraagden zijn over de melkveehouderijen en viskwekerijen overwegend positief. Van de ondervraagden denkt respectievelijk 7 en 12% dat er slecht of zeer slecht met dieren wordt omgegaan. Bij de konijnenhouderijen is het algemeen oordeel aanzienlijk minder positief: bij deze groep denkt maar liefst 38% dat er slecht of heel slecht met konijnen wordt omgegaan.

Als we het oordeel van de Nederlandse geïnformeerden vergelijken met de ongeïnformeerden en met de Duitse geïnformeerden, is het beeld als volgt.

20 | Het algemeen oordeel over omgang met dieren in de veehouderij, als gemiddelde, volgens geïnformeerden (in Nederland en Duitsland) en ongeïnformeerden.

De scores van de ongeïnformeerden zijn wat hoger dan bij de geïnformeerden. Het gaat echter om zeer kleine, niet significante verschillen. Alleen bij de viskwekerijen is het verschil significant. De grootte van het verschil is echter bescheiden. We kunnen concluderen dat de informatieverstrekking geen (melkvee- en konijnenhouderijen), of een zeer kleine invloed (viskwekerijen) heeft op het algemene oordeel. De Duitse ondervraagden hebben een aanzienlijk negatiever oordeel over de melkveehouderij dan de Nederlanders.

Wanneer we kijken naar de achtergrondkenmerken van de (geïnformeerde) respondenten, zien we bij de volgende kenmerken verschillen in het algemeen oordeel:

melkveehouderijen

- ouderen positiever
- hoger opgeleiden negatiever
- stedelijken negatiever
- religieuzen positiever
- mensen met huisdieren negatiever
- vegetariërs negatiever

viskwekerijen

- vrouwen negatiever
- ouderen positiever
- hoger opgeleiden negatiever
- personen die regelmatig vis eten positiever
- personen die de veehouderij beoordelen door naar vroeger te kijken positiever
- vegetariërs negatiever

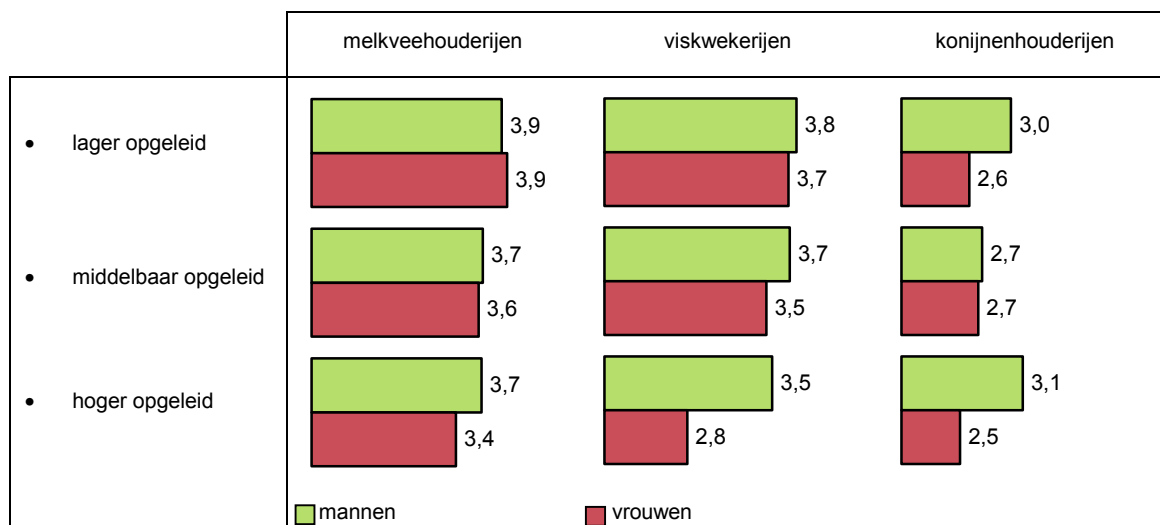
konijnenhouderijen

- vrouwen negatiever
- ouderen positiever
- personen die wel eens konijn eten positiever
- personen die de veehouderij beoordelen door naar het buitenland te kijken positiever
- personen met huisdieren negatiever

Het minder positieve oordeel over konijnenhouderijen heeft deels te maken met het feit dat konijn relatief weinig gegeten wordt. Van de ondervraagden eet 29% wel eens konijn en 71% vrijwel nooit. De grote groep die vrijwel nooit konijn eet, denkt vaker dat er slecht met konijnen wordt omgegaan dan de groep die wel eens konijn eet.

De grootste verschillen in het algemene oordeel zien we bij de combinatie van sekse en opleiding. In de volgende figuur een weergave.

21 | Het algemeen oordeel naar sekse x opleiding.

Met name hoger opgeleide vrouwen denken vaker dat er slecht wordt omgegaan met dieren in de veehouderij.

2.2 Belang van aspecten

Aan de ondervraagden zijn vijftien aspecten van de omgang met vee voorgelegd. Deze aspecten zijn gebaseerd op het burgerpanels die voorafgaand aan het onderzoek zijn uitgevoerd. De ondervraagden hebben achtereenvolgens de vijf belangrijkste en de drie minst belangrijke aspecten geselecteerd. Op basis hiervan is voor ieder aspect een score van 1 tot 15 berekend die het relatieve belang van dat aspect aangeeft. Hogere getallen staan daarbij voor een groter belang. In figuur 22 op de volgende pagina staan per sector de gemiddelde scores weergegeven.

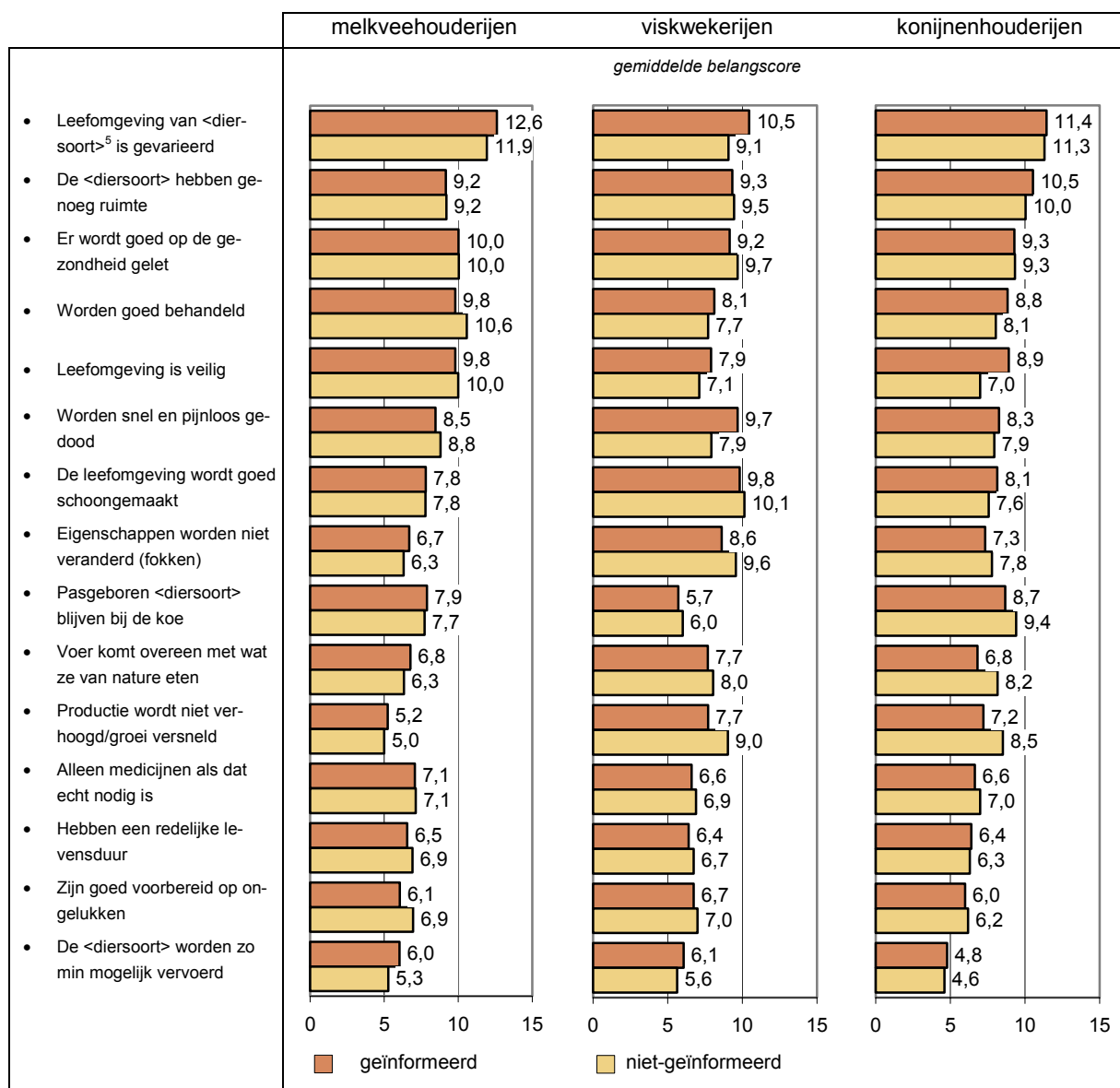
In het algemeen kan gesteld worden dat de spreiding van de belangscores redelijk groot is, zeker gezien het feit dat alle niet-beoordeelde aspecten een gemiddelde score kregen (van de vijftien aspecten zijn de vijf belangrijkste en de drie minst belangrijke geselecteerd, de rest kreeg een middenpositie).

Ongeacht de drie sectoren, blijken variatie in de leefomgeving, ruimte, gezondheid, behandeling door het personeel en veiligheid de belangrijkste aspecten. De laagste rangordeposities worden ingenomen door de aspecten vervoer, ongelukken en de lengte van het leven van de dieren.

Bij de melkveehouderijen hecht men, vergeleken met de andere sectoren, veel belang aan een gevarieerde leefomgeving. een goede behandeling door het personeel en een veilige leefomgeving. Minder belangrijk zijn het verhogen van de melkproductie, het veranderen van eigenschappen door fokken en het schoonhouden van de stallen. Bij de viskwekerijen wordt een schone leefomgeving juist heel belangrijk gevonden. Ook het niet veranderen van eigenschappen en niet versnellen van de groei vindt men belangrijk. Daar staat tegenover dat men er minder belang aan hecht dat pasgeboren vissen bij de moeder blijven en dat de leefomgeving veilig

en gevarieerd is. Het bij de moeder blijven van pasgeborenen wordt bij de konijnenhouderijen weer relatief belangrijk gevonden. Ook (relatief) belangrijk in deze sector zijn de hoeveelheid ruimte en het niet versnellen van de groei. Aan vervoer, hygiëne en dodingsmethoden wordt voor deze dieren minder belang gehecht.

22 | *Het relatieve belang van aspecten van omgang met vee. Hoe hoger de waarde des te groter het belang. De gegevens zijn gebaseerd op gemiddelde rangordeposities, waarbij 1 het minst belangrijk is en 15 het belangrijkste.*

Kijken we naar verschillen tussen geïnformeerden en niet geïnformeerden, dan blijken de verschillen niet groot. Geïnformeerden over viskwekerijen hechten meer belang aan dier-vriendelijke dodingsmethoden. Daarnaast hechten ongeïnformeerden over viskwekerijen en

⁵ De aspecten zijn aangepast aan de verschillende sectoren: De leefomgeving wordt goed schoongemaakt is bij de viskwekerijen bijvoorbeeld geformuleerd als "Het water is van goede kwaliteit". De exacte formulering per vraag is te vinden in de als bijlage opgenomen vragenlijsten.

konijnenhouderijen minder belang aan een veilige leefomgeving en een groter belang aan het niet versnellen van de groei. In onderstaande tabel staat per sector de top-3 van belangrijkste aspecten weergegeven.

23 | De top-3 van belangrijkste aspecten (gebaseerd op geïnformeerden).

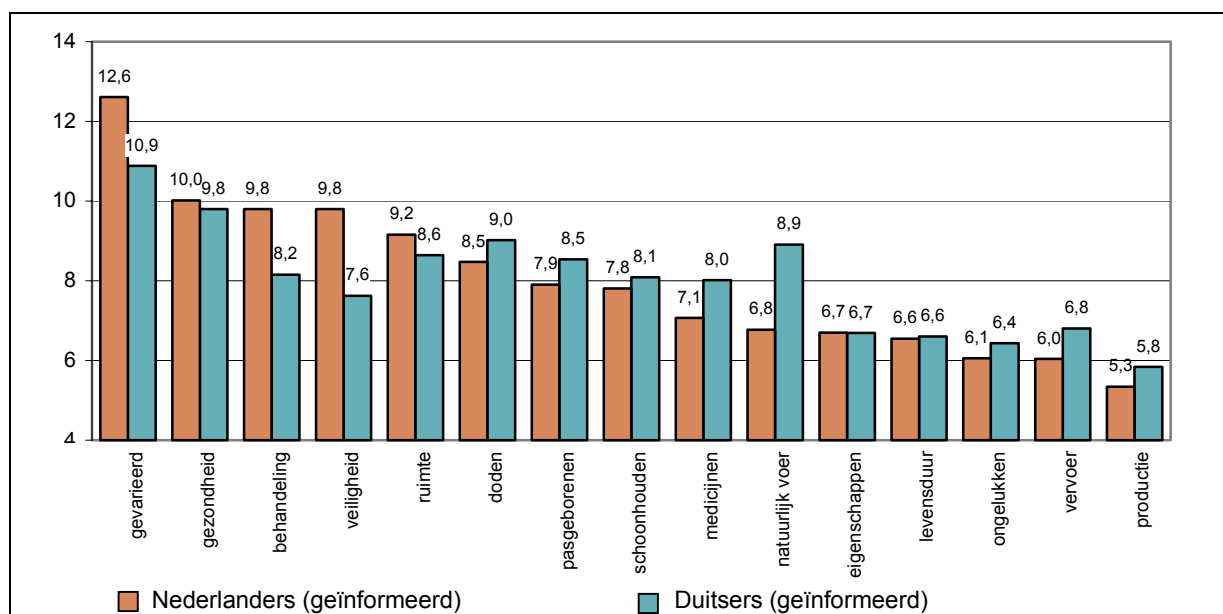
	melkveehouderijen	viskwekerijen	konijnenhouderijen
1.	gevarieerde leefomgeving	gevarieerde leefomgeving	gevarieerde leefomgeving
2.	letten op gezondheid	schone leefomgeving	genoeg ruimte
3.	behandeling personeel	snelle, pijnloze dood	letten op gezondheid

In deze paragraaf gaan we per sector in op verschillen tussen groepen ondervraagden. We beperken ons daarbij tot de geïnformeerden.

Melkveehouderijen

Bij de melkveehouderijen zijn allereerst verschillen in belang tussen de Nederlandse en de Duitse ondervraagden interessant. In figuur 24 een overzicht.

24 | Percentage Nederlandse en Duitse geïnformeerden over melkveehouderijen dat het een beetje of helemaal eens is met de stellingen ten aanzien van de veehouderij

De verschillen met Nederland zijn groot te noemen. De volgende aspecten worden door de Duitsers belangrijker gevonden dan door de Nederlanders:

- natuurlijke voeding
- snel en pijnloos doden
- dat pasgeborenen bij de koe blijven
- geen onnodige medicijnen
- weinig vervoer
- het verhogen van de melkproductie door fokken.

Een gevarieerde omgeving, een goede behandeling door het personeel en de veiligheid van de koeien vinden Duitsers minder belangrijk dan de Nederlanders.

Terug naar de Nederlandse geïnformeerden. Naar geslacht en leeftijd zijn er weinig verschillen. Wel naar opleidingsniveau. Hoger opgeleiden hechten een groter belang dan lager opgeleiden aan een goede behandeling door het personeel, snel en pijnloos doden en dat pasgeborenen bij de koe blijven. Lager opgeleiden vinden voer dat overeenkomt met wat koeien van nature eten en dat men goed is voorbereid op ongelukken belangrijker dan hoger opgeleiden.

Er zijn ook duidelijke verschillen naar de WIN-segmenten. Het meest afwijkend zijn de luxezoe- kers en de ruimdenkers. Ruimdenkers vinden een goede behandeling door het personeel, dat de eigenschappen niet worden gemanipuleerd en weinig vervoer belangrijker dan de luxezoe- kers; ambitieuze naturalisten vinden genoeg ruimte, dat de leefomgeving goed wordt schoon- gemaakt, een redelijke levensduur en dat de melkproductie niet wordt verhoogd belangrijker dan ruimdenkers.

Personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben, vinden het rela- tief belangrijk dat de dieren goed behandeld worden, dat er geen ongelukken gebeuren en dat de dieren zo weinig mogelijk worden vervoerd, terwijl ze de aspecten voldoende ruimte, snel en pijnloos doden en dat de eigenschappen niet worden gemanipuleerd, relatief minder belangrijk vinden.

Vegetariërs scoren veel hoger op de aspecten: een goede behandeling door het personeel, dat pasgeborenen bij de koe blijven, dat er niet onnodig medicijnen worden gegeven en dat de die- ren zo weinig mogelijk vervoerd worden. Relatief weinig belangrijk vinden vegetariërs dat er op de gezondheid wordt gelet, dat de leefomgeving veilig is, dat de dieren snel en pijnloos gedood worden en dat men goed is voorbereid op ongelukken.

Viskwekerijen

Naar geslacht en leeftijd zijn er weinig verschillen wat betreft het belang van de diverse aspecten. Wel naar opleidingsniveau. Hoger opgeleiden reageren duidelijk anders dan de overige ondervraagden. Deze groep vindt de dodingsmethoden belangrijker dan de andere responden- ten, evenals de hoeveelheid ruimte die de dieren hebben en de variatie in de leefomgeving. Minder belangrijk zijn natuurlijk voer, het veranderen van eigenschappen door fokken, de voor- bereiding op ongelukken en dat pasgeboren vissen bij de moeder blijven.

Ook bij de WIN-segmenten zien we verschillen. Het meest afwijkend zijn de genietters, luxezoe- kers en de geëngageerden. Genietters en geëngageerden hechten beiden een groter belang aan voldoende ruimte en zo min mogelijk vervoer. Genietters vinden daarnaast een veilige leefomgeving en het niet versnellen van de groei relatief belangrijk, geëngageerden een gevari- eerde leefomgeving. Luxezoekeers hechten relatief veel belang aan goede voorbereiding op on- gelukken, natuurlijke voeding en een redelijke levensduur.

Tot slot verschillen ook personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben werken sterk van de overige ondervraagden. Deze groep hecht een groter belang aan het voorkomen van ongelukken, het niet veranderen van eigenschappen, het beperkt toedienen van medicijnen en het toepassen van diervriendelijke dodingsmethoden. Variatie in de leefomgeving en goede behandeling door het personeel vindt men minder belangrijk.

Konijnenhouderijen

Naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau zijn de verschillen in het belang dat men toekent aan de diverse aspecten niet groot. Er zijn bij de rangordening ook niet veel verschillen tussen personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben werken, en de andere ondervraagden.

Er zijn wel aanzienlijke verschillen tussen de WIN-segmenten. Vooral traditionelen, luxezoekers, zakelijken en ruimdenkers wijken sterk af van het gemiddelde beeld.

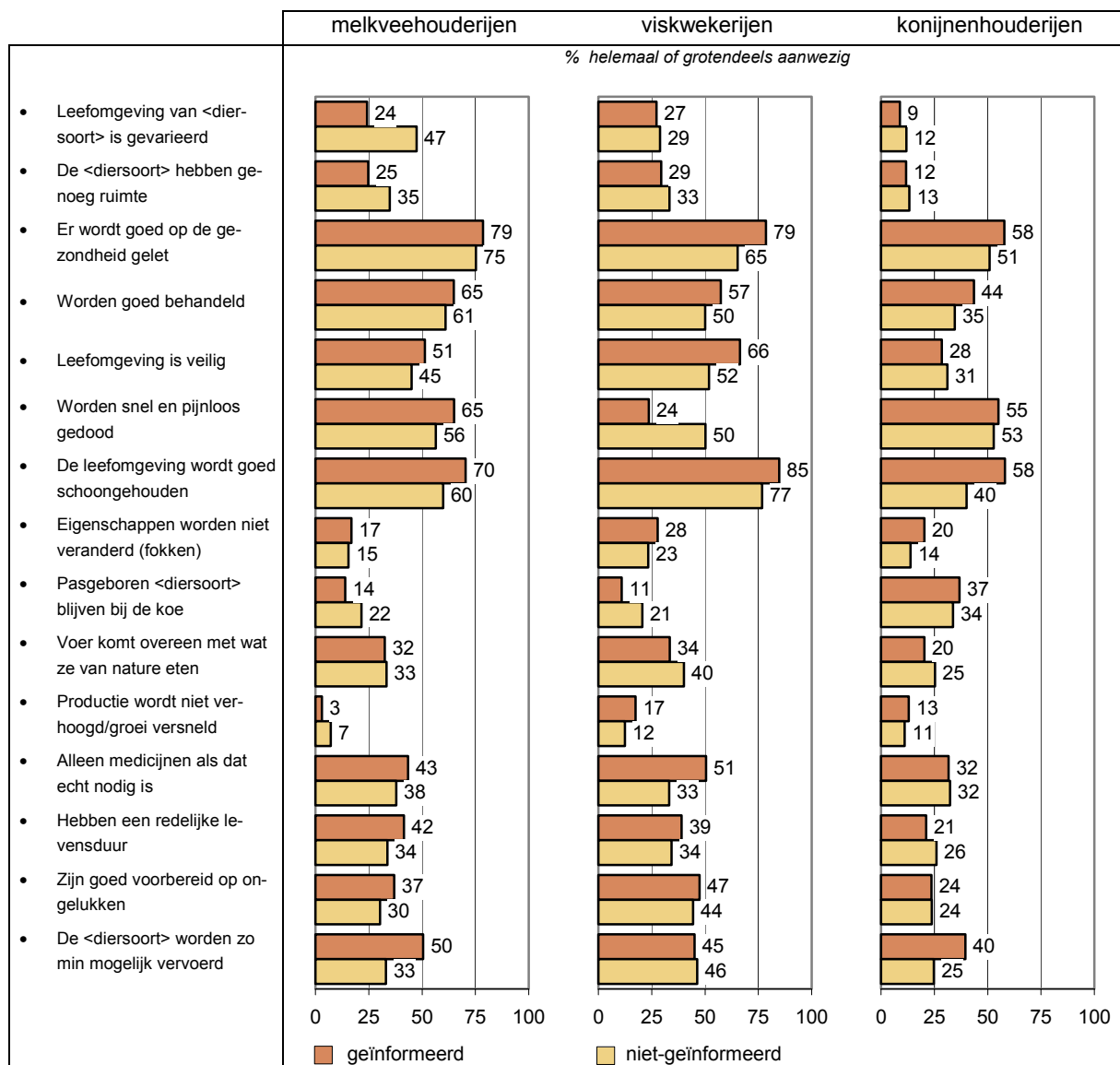
Dat geldt vooral voor het aspect pasgeborenen blijven bij moeder. Zorgzamen, behoudenden, genietters en geëngageerden vinden dat belangrijker dan evenwichtigen, luxezoekers, zakelijken en ruimdenkers.

2.3 Mate waarin aan de aspecten wordt voldaan

Naast het belang van de aspecten, is per aspect gevraagd in hoeverre dat volgens de ondervraagden in de gemiddelde veehouderij in de drie sectoren aanwezig is. Men kon daarbij kiezen uit 5 antwoordcategorieën, lopend van 'helemaal' tot 'helemaal niet'.

Een meerderheid van de ondervraagden denkt dat er in de meeste veehouderijen goede hygiëne is en er goed wordt gelet op de gezondheid van de dieren. De meeste ondervraagden denken *niet* dat de eigenschappen van dieren *niet* worden veranderd en de groei *niet* wordt versneld. Daarnaast veronderstellen slechts weinig ondervraagden dat pasgeboren dieren bij de moeder blijven (m.u.v. de konijnen), dat de dieren genoeg ruimte hebben en dat de leefomgeving gevarieerd is. In figuur 25 een overzicht.

25 | De mate waarin door de gemiddelde veehouderij aan de aspecten van omgang met vee wordt voldaan. Per aspect staan de percentages helemaal aanwezig en grotendeels aanwezig weergegeven.

Kijken we naar de drie sectoren afzonderlijk, dan blijkt voor de melkveehouderijen dat meer dan de helft van de geïnformeerde ondervraagden meent dat er goed gelet wordt op de gezondheid van de koeien, de stallen goed worden schoongehouden, 'de koeien door het personeel goed worden behandeld, de koeien snel en pijnloos worden gedood, de leefomgeving veilig is. Het laagst scoren variatie in de leefomgeving, de hoeveelheid ruimte en het percentage dat denkt dat pasgeboren kalfjes bij de koe blijven. Vergelijken met de geïnformeerden hebben de niet-geïnformeerden over het algemeen een iets positiever beeld. Dat geldt vooral voor de aspecten gevarieerde leefomgeving en genoeg ruimte. Deze groep denkt in mindere mate dat de leefomgeving goed wordt schoongehouden en de dieren zo min mogelijk worden vervoerd.

Bij de viskwekerijen vinden we dat meer dan de helft van de geïnformeerden veronderstelt dat het water van goede kwaliteit is, er goed wordt gelet op de gezondheid van de vissen, de leefomgeving van vissen veilig is, vissen door het personeel goed behandeld worden, vissen alleen medicijnen krijgen als dat echt nodig is. Het percentage ondervraagden dat denkt dat vissen snel en pijnloos worden gedood, pasgeborenen bij de moeder blijven en dat de groei van vissen niet wordt versneld zijn het laagst. Vergeleken met de geïnformeerden denken niet-geïnformeerden veel vaker dat vissen snel en pijnloos worden gedood en dat pasgeborenen bij de moeder blijven. Minder vaak denkt deze groep dat er goed op de gezondheid wordt gelet, de vissen alleen medicatie krijgen als dat nodig is en dat de leefomgeving goed wordt schoongehouden.

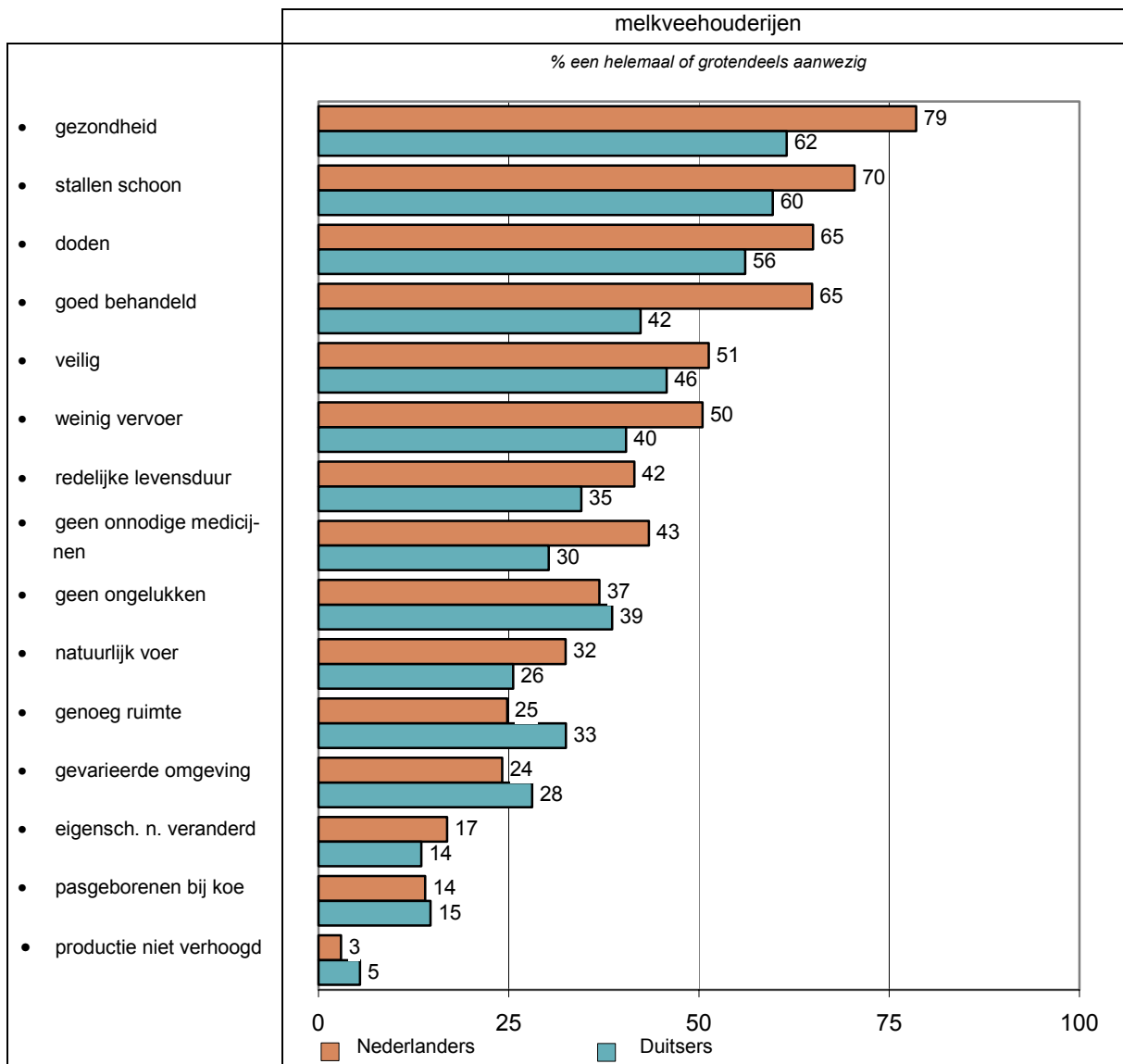
Voor konijnen geldt dat meer dan de helft van de ondervraagden meent dat de huisvesting goed wordt schoongehouden, er goed wordt gelet op de gezondheid van de konijnen en de konijnen snel en pijnloos worden gedood. Het minst is deze groep van mening dat de leefomgeving van de konijnen gevarieerd is, de konijnen genoeg ruimte hebben, de eigenschappen van konijnen *niet* worden veranderd door fokken en de groei van konijnen *niet* wordt versneld.

In deze paragraaf wordt vervolgens per sector ingegaan op verschillen tussen de geïnformeerde ondervraagden.

Melkveehouderijen

Aan de Duitse steekproef is gevraagd hoe ze denken over de melkveehouderijen in Nederland. Duitsers blijken bij de meeste aspecten een minder positief beeld te hebben over de Nederlandse melkveehouderijen dan de Nederlanders. Dat geldt voor de aspecten dat er goed wordt gelet op de gezondheid van de koeien, dat de stallen goed worden schoongehouden, dat koeien goed behandeld worden door het personeel, dat koeien zo min mogelijk worden vervoerd en dat de koeien alleen medicijnen krijgen als het echt nodig is. De Duitse ondervraagden denken vaker dan de Nederlanders dat de koeien voldoende ruimte hebben.

26 | Aanwezigheid van aspecten volgens geïnformeerde Nederlanders en Duitsers. Weergegeven zijn de percentages helemaal of grotendeels aanwezig.

Binnen de steekproef van (Nederlandse) geïnformeerden zijn er weinig verschillen in het beeld dat men heeft van de melkveehouderijen naar geslacht. Wel naar leeftijd en opleidingsniveau: ouderen en lager opgeleiden hebben een veel positiever beeld van de situatie bij de melkveehouderijen dan jongeren en hoger opgeleiden. Bij 14 van de 15 aspecten scoren de lager opgeleiden positiever dan gemiddeld en de hoger opgeleiden negatiever dan gemiddeld. De verschillen zijn het grootste bij de aspecten gevarieerde omgeving, genoeg ruimte, geen onnodige medicijnen, natuurlijk voer en dat pasgeborenen bij de koe blijven.

Het ligt voor de hand dat personen met een positieve houding ten aanzien van de veehouderij en personen met een positieve houding over veehouders een duidelijk positiever beeld hebben van de situatie bij de melkveehouderijen. Dit wordt dan ook gevonden. Het ligt ook voor de hand

dat personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben werken, positiever scoren dan gemiddeld. Bij de meeste aspecten is dit dan ook het geval.

Deze groep scoort bij drie aspecten echter *minder* positief dan gemiddeld:

- de eigenschappen worden niet veranderd door fokken
- de melkproductie wordt niet verhoogd
- de koeien worden snel en pijnloos gedood (dit verschil is overigens klein).

Vegetariërs scoren heel extreem. Ze zijn veel minder dan gemiddeld van mening dat:

- koeien snel en pijnloos worden gedood
- koeien door het personeel goed behandeld worden
- koeien alleen medicijnen krijgen als dat echt nodig is
- koeien een redelijke levensduur hebben
- het voer overeen komt met wat ze van nature eten
- de koeien genoeg ruimte hebben.

Er zijn weinig verschillen tussen de WIN-segmenten in het beeld dat men heeft van de melkveehouderijen.

Viskwekerijen

Naar geslacht en leeftijd zijn er weinig verschillen in het beeld dat men heeft van de viskwekerijen. Naar opleiding wel: hoger opgeleiden zijn minder vaak van mening dat vissen snel en pijnloos worden gedood, dat het voer natuurlijk is, dat de leefomgeving gevarieerd is en dat de vissen genoeg ruimte hebben. Naar WIN-segmenten zijn er betrekkelijk weinig verschillen. Personen met een positieve houding ten opzichte van veehouders beoordelen alle aspecten positiever dan de overige ondervraagden. Dat geldt vooral voor het doden van vissen, de ruimte van de vissen en de levensduur van de vissen.

Interessant zijn de scores van personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben werken. De meeste aspecten worden door personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben werken, positiever beoordeeld, met uitzondering van natuurlijk voer. Ze zijn vooral positiever over de behandeling door het personeel, het letten op de gezondheid van de vissen, geen onnodige medicijnen, het niet veranderen van eigenschappen en het niet versnellen van de groei. De laatste twee aspecten zijn opvallend, omdat deze groep respondenten bij de koeien juist negatiever scoorden op deze aspecten dan de andere ondervraagden.

Vegetariërs scoren ook bij de vissen heel extreem negatief. Dat geldt vooral voor het doden, de behandeling door het personeel, de kwaliteit van het water, het letten op de gezondheid van de vissen, het medicijngebruik en de levensduur van de vissen.

Konijnen

Naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau zijn er nauwelijks verschillen bij de meningen over de werkelijke situatie bij de konijnenhouderijen. Dat geldt ook voor de WIN-segmenten. Er zijn

ook nauwelijks verschillen tussen personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of daar familie hebben werken en overige personen. Wel naar de houding tegenover de veehouderij en vooral de houding ten aanzien van veehouders: degenen met een zeer positieve houding zijn veel optimistischer over de werkelijke situatie dan de overige respondenten. Dat geldt vooral voor de aspecten genoeg ruimte, redelijke levensduur en goede behandeling door het personeel.

Interessant is het oordeel van personen die wel eens konijn eten. De grootste verschillen met de totale steekproef zien we bij de aspecten er wordt goed gelet op de gezondheid van de konijnen, de eigenschappen worden niet veranderd door fokken en de konijnen worden snel en pijnloos gedood.

2.4 Belang en aanwezigheid gecombineerd

In figuur 27 is per sector zowel het belang als de aanwezigheid van de aspecten in één figuur afgebeeld. Daarbij werken we met gemiddelde scores voor zowel belang als aanwezigheid. De belang-schaal loopt daarbij van 1 (onbelangrijk) tot 15 (zeer belangrijk); de aanwezigheids-schaal van (1) helemaal niet aanwezig tot (5) helemaal wel aanwezig. Hierdoor ontstaan vier kwadranten:

- onbelangrijk en niet aanwezig
- onbelangrijk en wel aanwezig
- belangrijk en niet aanwezig
- belangrijk en aanwezig.

Met name de kwadranten belangrijk en aanwezig en belangrijk en niet aanwezig zijn daarbij interessant. Op de volgende pagina's staan de resultaten voor de drie sectoren weergegeven.

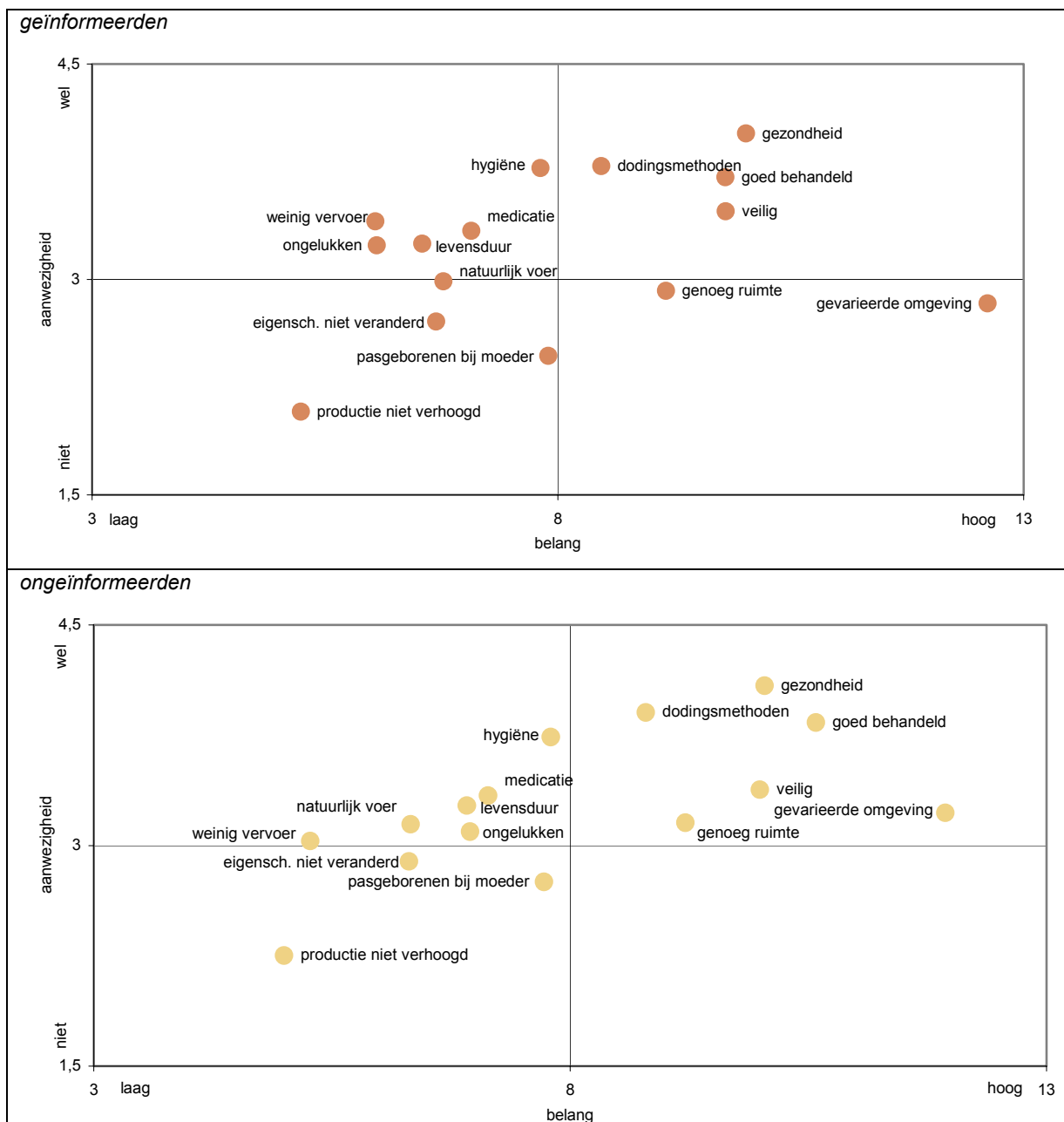
Van de zes aspecten die men bij de melkveehouderijen het belangrijkste vindt, scoren bij de geïnformeerden vier aspecten relatief goed:

- er wordt gelet op de gezondheid van de koeien
- de koeien worden door het personeel goed behandeld
- de leefomgeving is veilig
- de koeien worden snel en pijnloos gedood.

Twee aspecten die men wel heel belangrijk vindt, scoren relatief slecht:

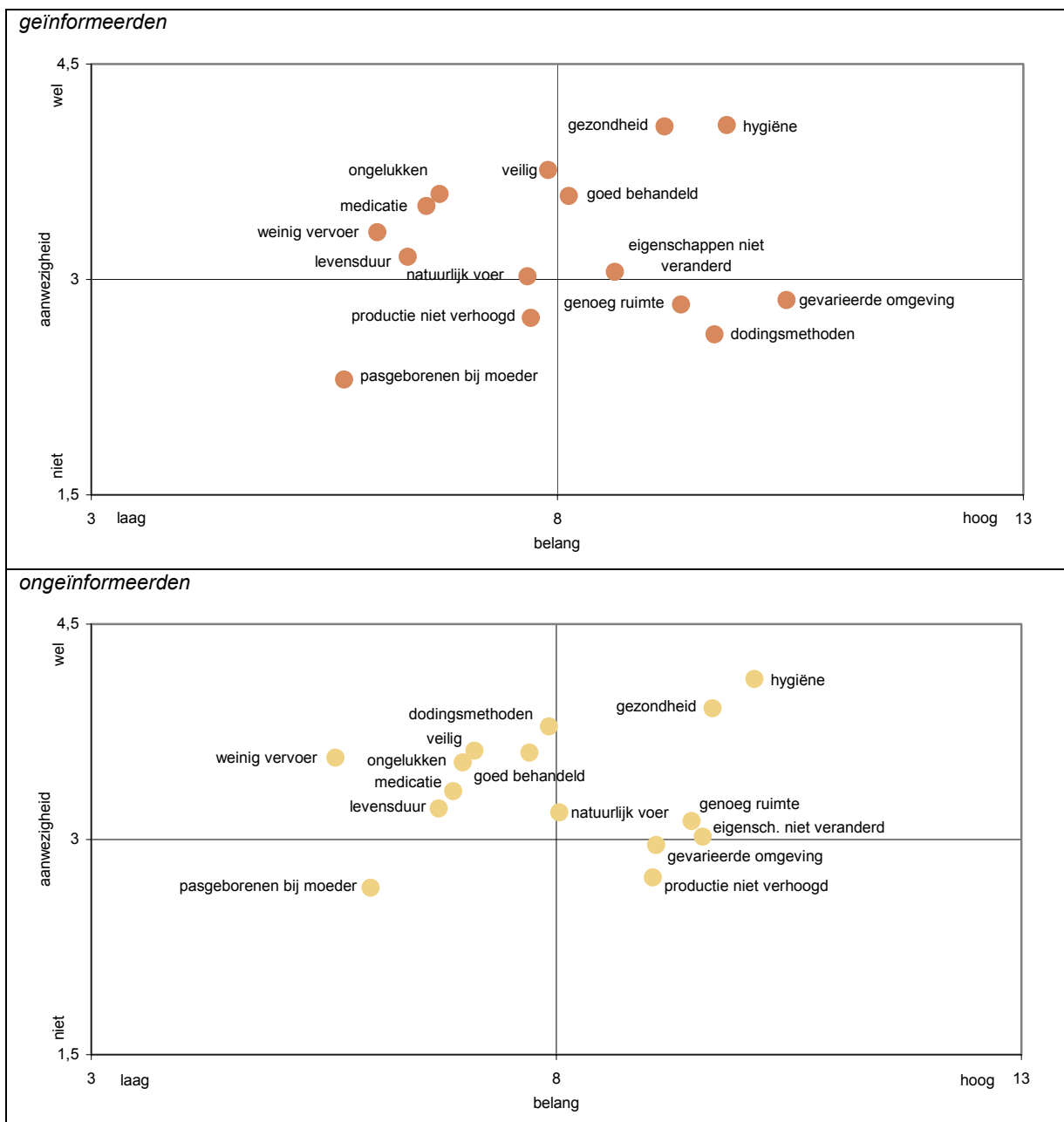
- de leefomgeving van koeien is gevarieerd
- de koeien hebben genoeg ruimte.

27 | Belang en waardering van aspecten van omgang met dieren bij melkveehouderijen.

Wanneer we de scores van de ongeïnformeerden met die van de geïnformeerden met elkaar vergelijken, blijkt dat er grotere verschillen zijn tussen de (waargenomen) aanwezigheid van aspecten dan het waargenomen belang. De geïnformeerden denken daarbij dat de aspecten in mindere mate aanwezig zijn dan de niet-geïnformeerden.

28 | Belang en waardering van aspecten van omgang met dieren bij viskwekerijen.

Van de zeven aspecten die de geïnformeerden bij viskwekerijen het belangrijkste vinden, worden vier aspecten meer dan gemiddeld aanwezig geacht en drie aspecten minder dan gemiddeld. Positief scoren:

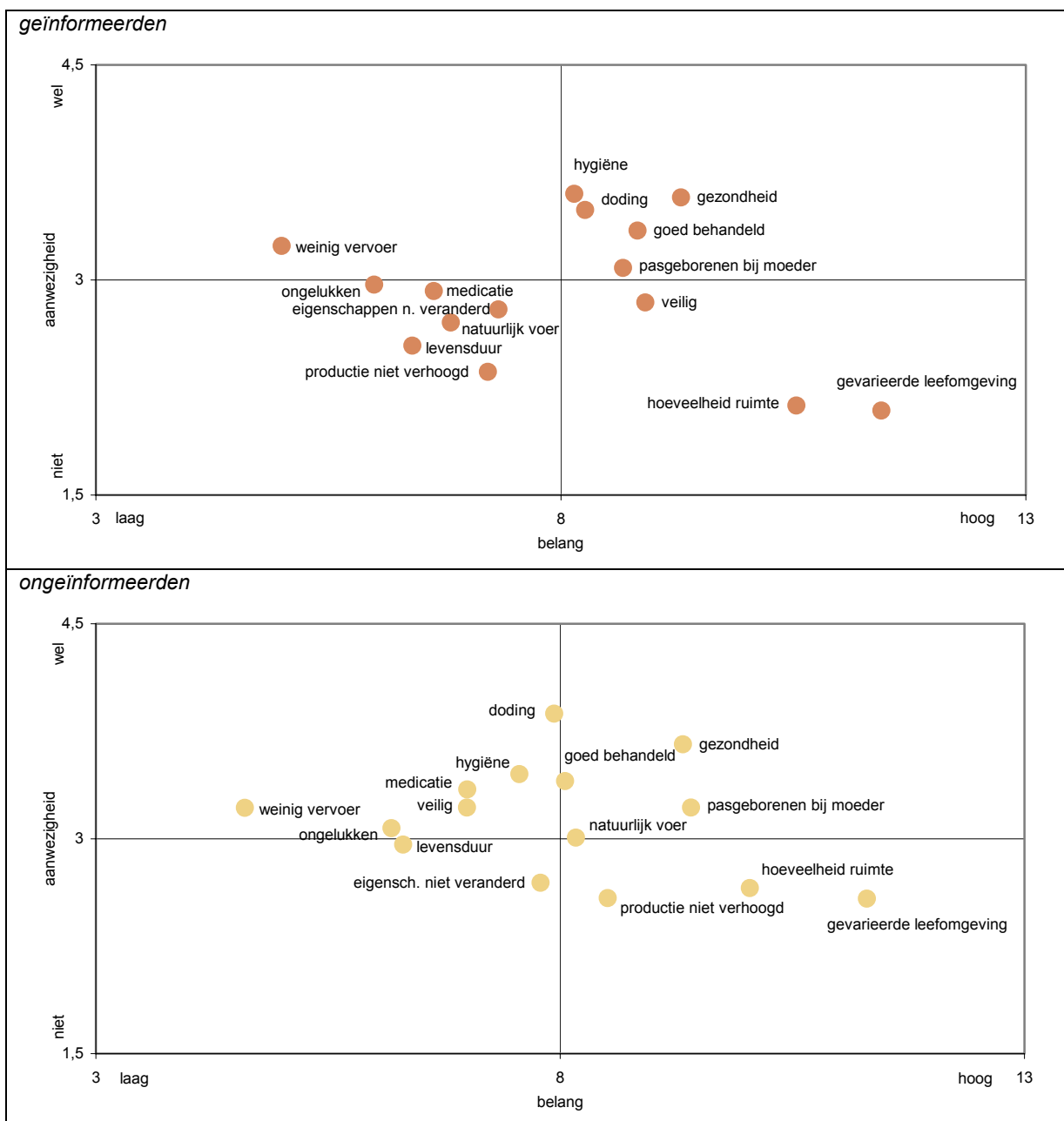
- het water is van goede kwaliteit
- er wordt goed gelet op de gezondheid van de vissen
- de eigenschappen van de vis worden niet veranderd door kweken
- vissen worden door het personeel goed behandeld.

Negatief scoren:

- de leefomgeving is gevarieerd
- vissen worden in de slachterij snel en pijnloos gedood
- de vissen hebben genoeg ruimte.

Ook bij de viskwekerijen zien we dat ongeïnformeerden in grote lijnen vaker denken dat de aspecten in voldoende mate aanwezig zijn dan de geïnformeerden. Qua belang zijn de overeenkomsten groter.

29 | Belang en waardering van aspecten van omgang met dieren bij konijnenhouderijen.

Acht aspecten vindt men relatief belangrijk. Bij vijf daarvan is men van mening dat deze gemiddeld wel aanwezig zijn:

- er wordt goed gelet op de gezondheid van de konijnen
- konijnen worden goed behandeld door het personeel
- pasgeboren konijntjes blijven bij de voedster
- de konijnen worden snel en pijnloos gedood
- de huisvesting wordt goed schoongehouden.

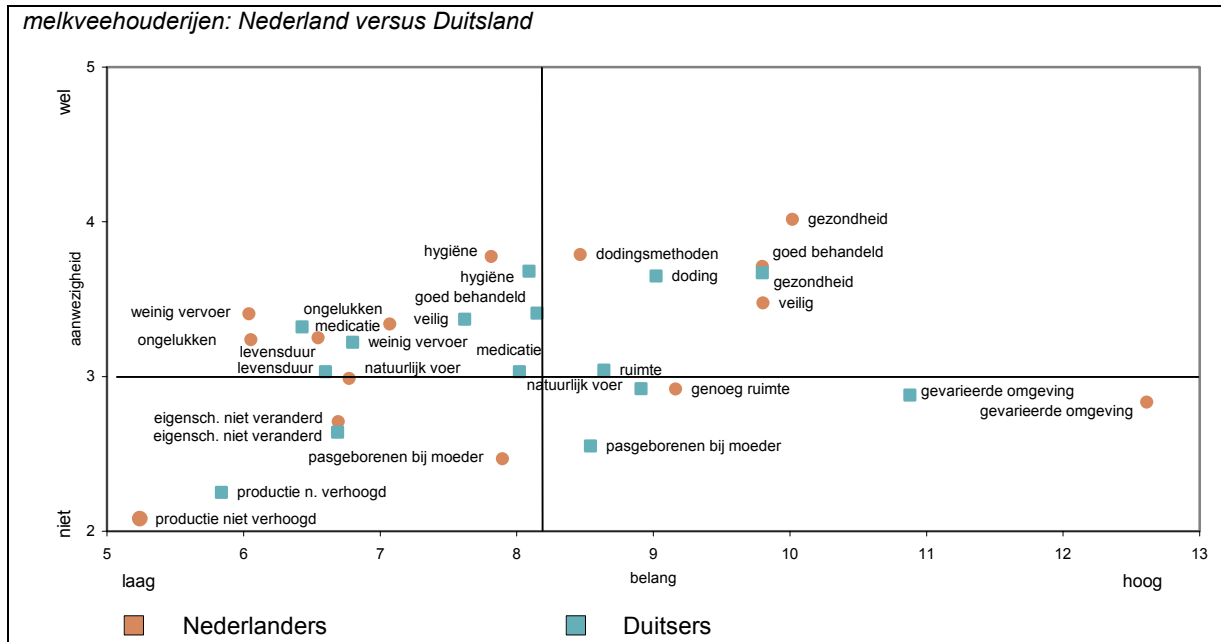
Men is minder te spreken over de aspecten:

- een gevarieerde leefomgeving
- genoeg ruimte
- veiligheid.

Ook hier zien we dat de ongeïnformeerden wat vaker denken dat de aspecten in voldoende mate aanwezig zijn dan de geïnformeerden. Bij het belang van aspecten zijn deze verschillen kleiner.

We hebben eerder geconstateerd dat Duitsers aanzienlijk verschillen van Nederlanders in het belang dat men toekent aan de diverse aspecten. Daarom is het interessant om voor wat betreft belang en waardering een vergelijking te maken tussen de Nederlanders en de Duitsers.

30 | *Belang en waardering van aspecten van omgang met dieren bij melkveehouderijen, Nederland en Duitsland.*

Er zijn drie aspecten die Duitsers relatief belangrijk vinden, maar waar de Nederlandse melkveehouderijen niet zo positief scoren:

- een gevarieerde omgeving
- natuurlijk voedsel
- pasgeborenen blijven bij de koe.

3 De minimaal acceptabele standaard

Per sector is een aantal omstreden aspecten van de omgang met dieren voorgelegd, met de vraag in hoeverre men dit acceptabel vindt. Omdat het in iedere sector om andere aspecten gaat, worden de resultaten van dit onderdeel per sector apart beschreven.

Per sector komen hierbij de volgende onderwerpen aan bod:

- de formulering van deze aspecten
- de beoordeling door de geïnformeerden
- verschillen naar kenmerken van de ondervraagden
- de motieven die men heeft om dit aspect wel of niet acceptabel te vinden.

Na behandeling van de drie sectoren gaan we tot slot in op de vraag wie volgens de ondervraagden zou moeten bepalen wat wel en niet toelaatbaar is in de omgang met dieren in de veehouderij.

3.1 Melkveehouderijen

Vraagstelling

Allereerst geven we per voorgelegd aspect de exacte formulering weer.

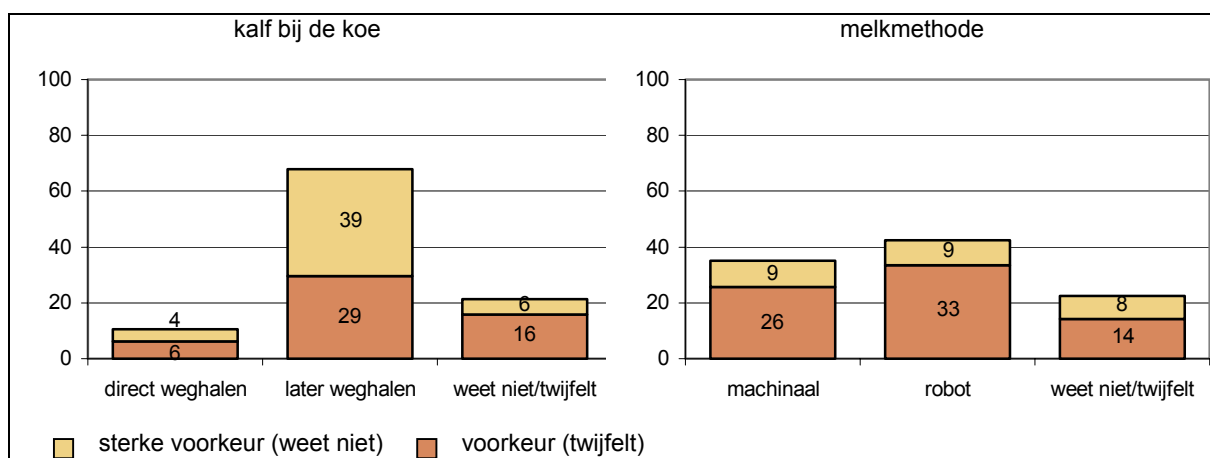
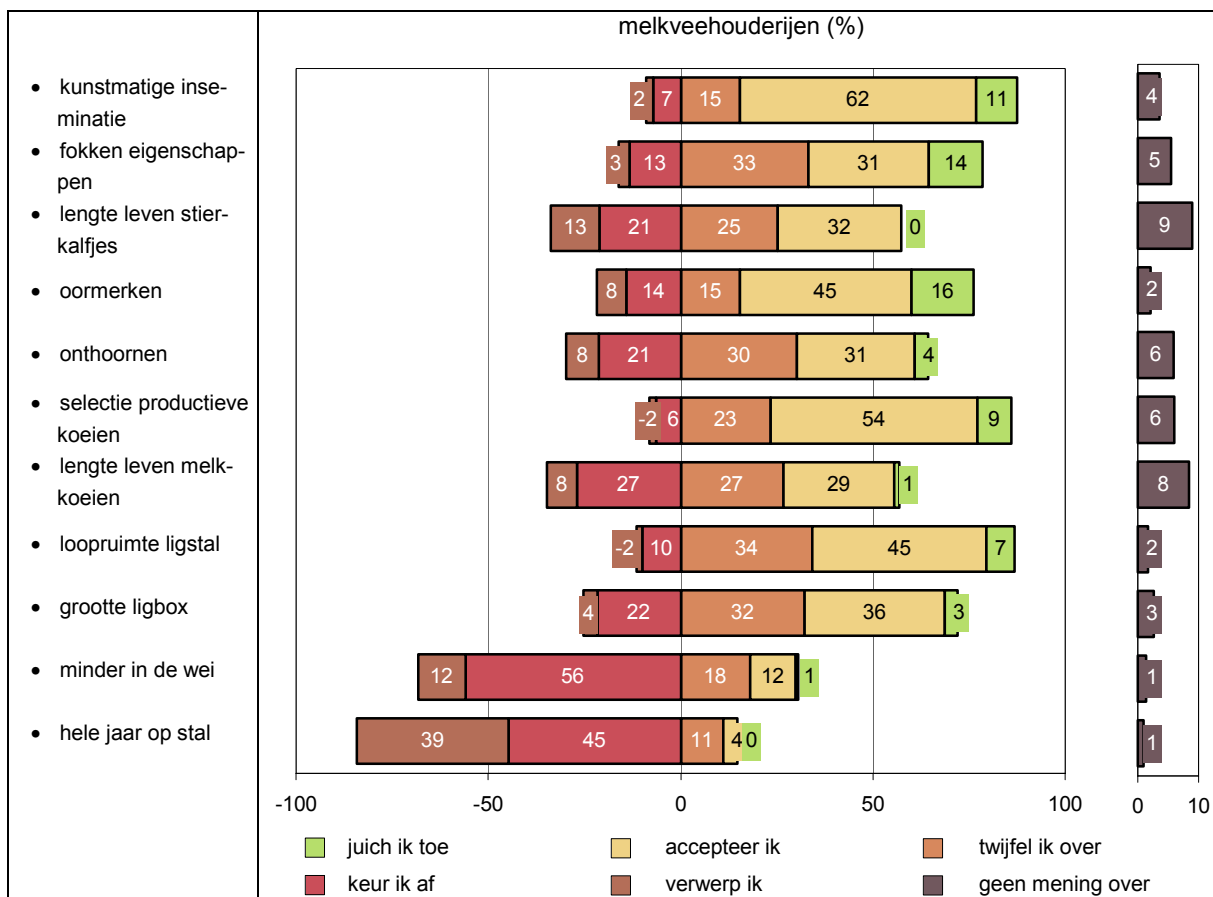
- *Kunstmatische inseminatie.* Koeien worden tegenwoordig niet meer gedekt door een stier, maar bevrucht door middel van kunstmatische inseminatie. Wat vindt u van bevruchting door kunstmatische inseminatie?
- *Fokken op eigenschappen.* Om melk te kunnen geven moeten koeien een kalfje krijgen. Op tweejarige leeftijd krijgen ze hun eerste kalfje. Koeien worden één keer per jaar drachtig. Koeien zouden ook gefokt kunnen worden op de eigenschap om langere tijd een redelijke hoeveelheid melk te geven. Ze hoeven dan minder te kalveren om melk te geven. Wat zou u van een dergelijke ontwikkeling vinden?
- *Kalf bij de koe.* Sommige boeren halen het kalf direct na de geboorte bij de koe weg. Andere boeren laten de kalfjes na hun geboorte vier tot twaalf uur bij de moederkoe en halen het kalf daarna weg. Als u zou mogen kiezen, waar ligt dan uw voorkeur?
- *Lengte leven stierkalfjes.* Vrouwtjeskalveren worden melkkoeien. De stierkalfjes gaan naar de vleeskalverhouderij. Na ongeveer zes maanden worden ze geslacht voor het kalfsvlees. Wat vindt u van de lengte van het leven van stierkalveren?
- *Oormerken.* Het is wettelijk verplicht om direct na de geboorte in beide oren van kalfjes (gele) oormerken aan te brengen. Aan de hand hiervan worden dieren geregistreerd. Registratie van de dieren wordt gedaan om de oorsprong en verspreiding van dierziektes te achterhalen. Wat vindt u van het oormerken van koeien?

- *Onthoornen*. Als het kalf acht weken oud is worden de bloedvaten die de groei van de hoorns regelen onder verdoving dichtgeschroeid. Wat vindt u van het onthoornen van koeien?
- *Machinaal melken en melkrobot*. Koeien worden meestal machinaal gemolken in een melkstal. De boer hangt dan de 'melkklaauw' onder de uier. Enkele jaren geleden is de melkrobot geïntroduceerd. Een melkrobot staat in de stal en melkt de koeien volledig automatisch. De koe bepaalt zelf wanneer ze gemolken wil worden. De boer hoeft dan bij het melken niet meer aanwezig te zijn. Als u zou mogen kiezen, waar ligt dan uw voorkeur?
- *Selectie productieve koeien*. De laatste decennia is de melkproductie per koe sterk gestegen. In 1975 gaven melkkoeien gemiddeld 4.625 liter melk per jaar, in 2000 was dat jaarlijks 7.416 liter melk. De hogere productie komt door de verbetering op het gebied van voeding en bedrijfsmanagement, en door de selectie van hoogproductieve koeien. Wat vindt u ervan dat door de selectie van koeien de melkproductie wordt verhoogd?
- *Lengte leven melkkoeien*. Koeien kunnen zo'n twintig jaar oud worden. Melkkoeien worden na vier tot vijf jaar verkocht voor de slacht. De belangrijkste redenen hiervoor zijn een te lage melkproductie en fysieke gebreken, vooral uierproblemen, pootproblemen en onvruchtbaarheid. Wat vindt u van de lengte van het leven van melkkoeien?
- *Loopruimte ligstal (foto)*. Wanneer de koeien niet in de wei staan, is het merendeel gehuisvest in ligboxstallen. Dit zijn stallen waarin de koeien vrij rondlopen over twee paden in de stallen. Wat vindt u van de hoeveelheid loopruimte in de stal?
- *Grootte ligbox (foto)*. In een ligboxenstal heeft elke koe ook een ruime achterin de stal waar zij kan liggen. Deze ligbox heeft meestal een afmeting van ongeveer 110 cm bij 240 cm. Wat vindt u van de grootte van een ligbox?
- *Minder in de wei*. Koeien komen minder in de wei. Het merendeel van de boeren (90%) laat hun koeien in de zomer (van april tot oktober) de wei in. Minder dan de helft laat de koeien dag én nacht buiten. De overige alleen overdag. Het aantal uren dat een koe gemiddeld buiten is neemt dus af. Wat vindt u ervan dat koeien minder in de wei komen?
- *Hele jaar op stal*. Er zijn ook veehouders die koeien het hele jaar op stal houden. In 2001 hield 10% van de boeren de dieren ook in de zomermaanden binnen. Wat vindt u van het hele jaar op stal houden van koeien?

Beoordeling

In figuur 31 staan per aspect de resultaten weergegeven.

31 | Mate waarin men aspecten van omgang met dieren bij melkveehouderijen acceptabel vindt, in % (geïnfomeerden).

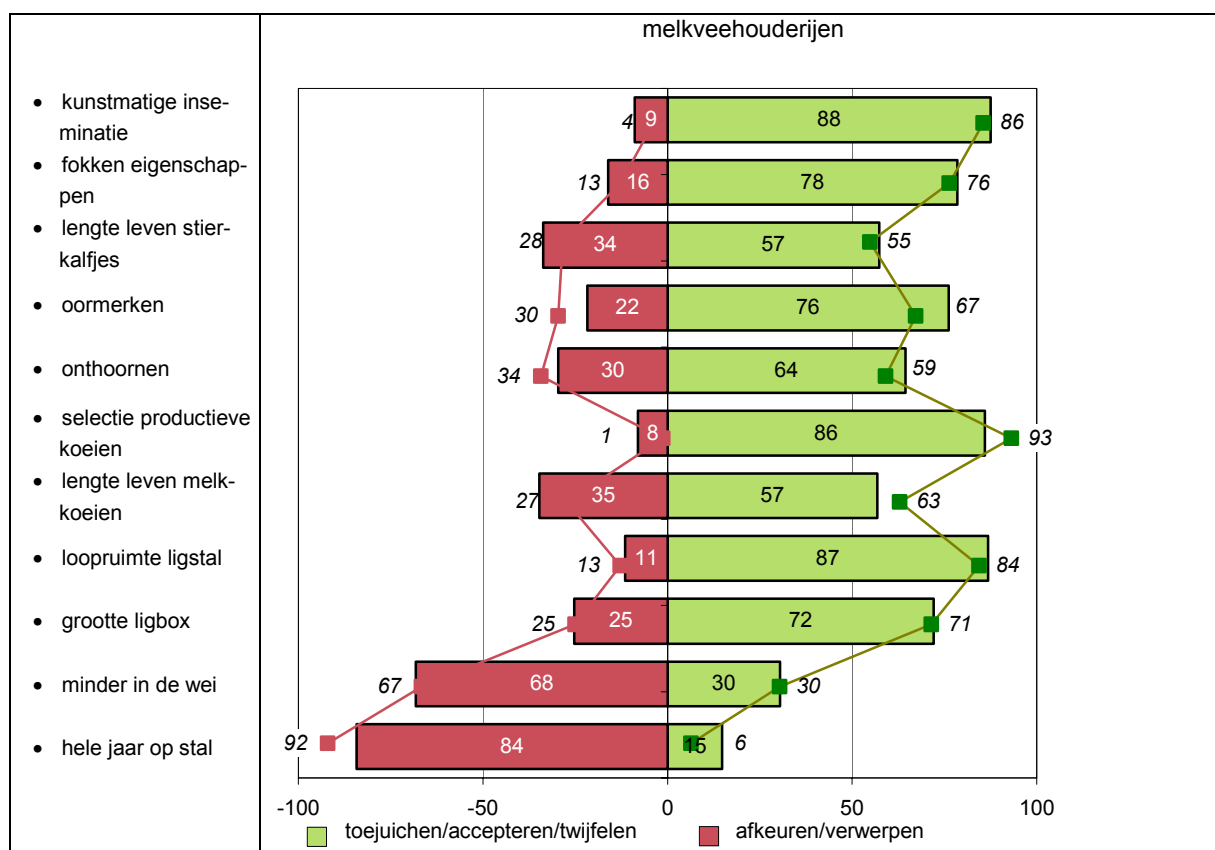

Het duidelijkst afgewezen worden het permanent houden van melkkoeien in de stal, dat koeien minder in de wei komen en dat kalfjes direct bij de moeder worden weggehaald. Aanvaardbaar

vindt men kunstmatige inseminatie, oormerken en de loopruimte in de ligboxstal. Bepaalde aspecten zijn duidelijk erg omstreden: de lengte van leven van stierkalfjes en van melkkoeien, het onthoornen en de keuze tussen melkrobot en machinaal melken.

Bij bepaalde aspecten is er een verschil tussen geïnformeerden en niet-geïnformeerden. Dat geldt voor de lengte van het leven van stierkalfjes en van koeien en voor de selectie van hoog-productieve koeien, die beide voor niet-geïnformeerden aanvaardbaarder zijn. Niet-geïnformeerden wijzen ook het oormerken meer af en kiezen minder vaak voor de melkrobot dan geïnformeerden. In figuur 32 een overzicht.

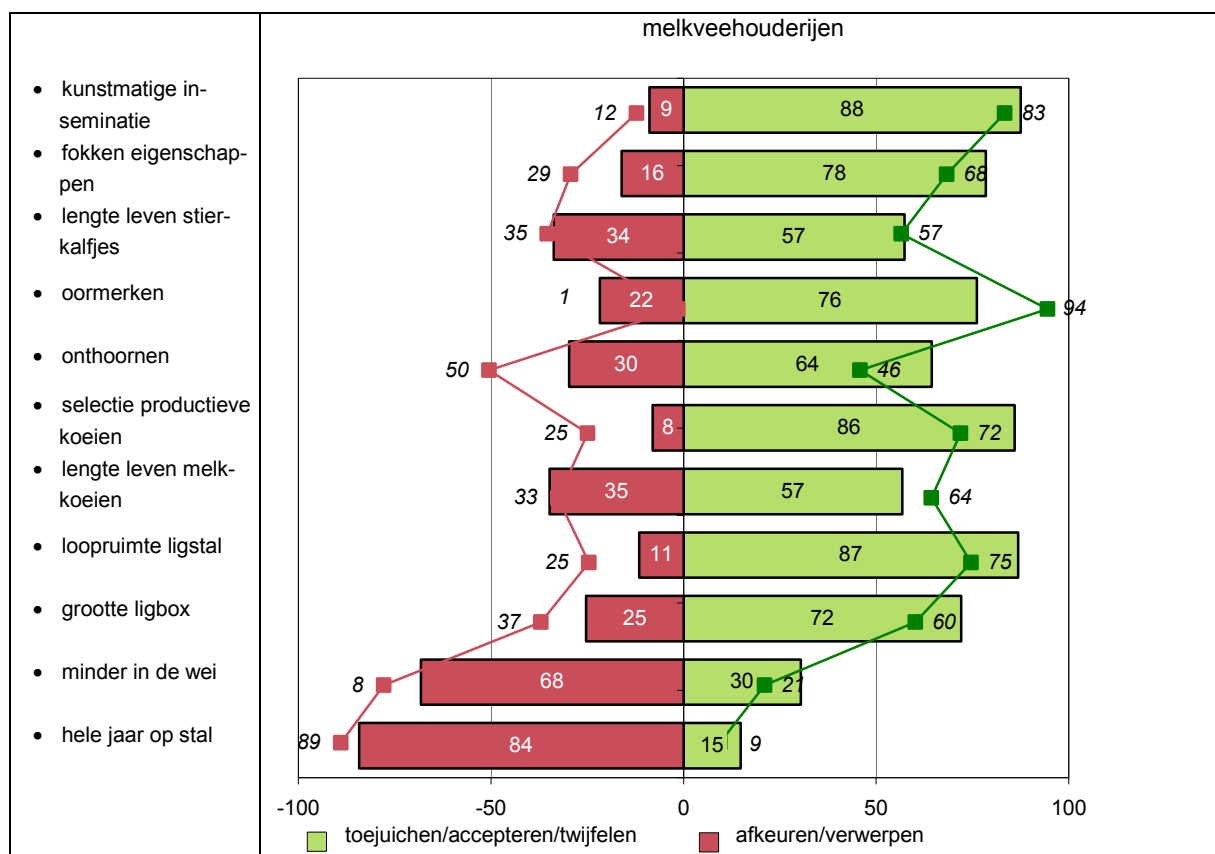
32 | Verschillen tussen geïnformeerden (de staven) en de ongeïnformeerden (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in %.

	geïnformeerden	niet-geïnformeerden
<i>kalf bij de koe</i>	%	%
• direct weghalen	10	11
• later weghalen	68	68
• weet niet/twijfelt	22	21
<i>melkmethoden</i>		
• machinaal	35	40
• melkrobot	42	33
• weet niet/twijfelt	22	27

Er zijn ook duidelijke verschillen tussen Nederlandse en Duitse ondervraagden.

33 | Verschillen tussen Nederlanders (de staven) en de Duitsers (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in % (geïnfomeerden).

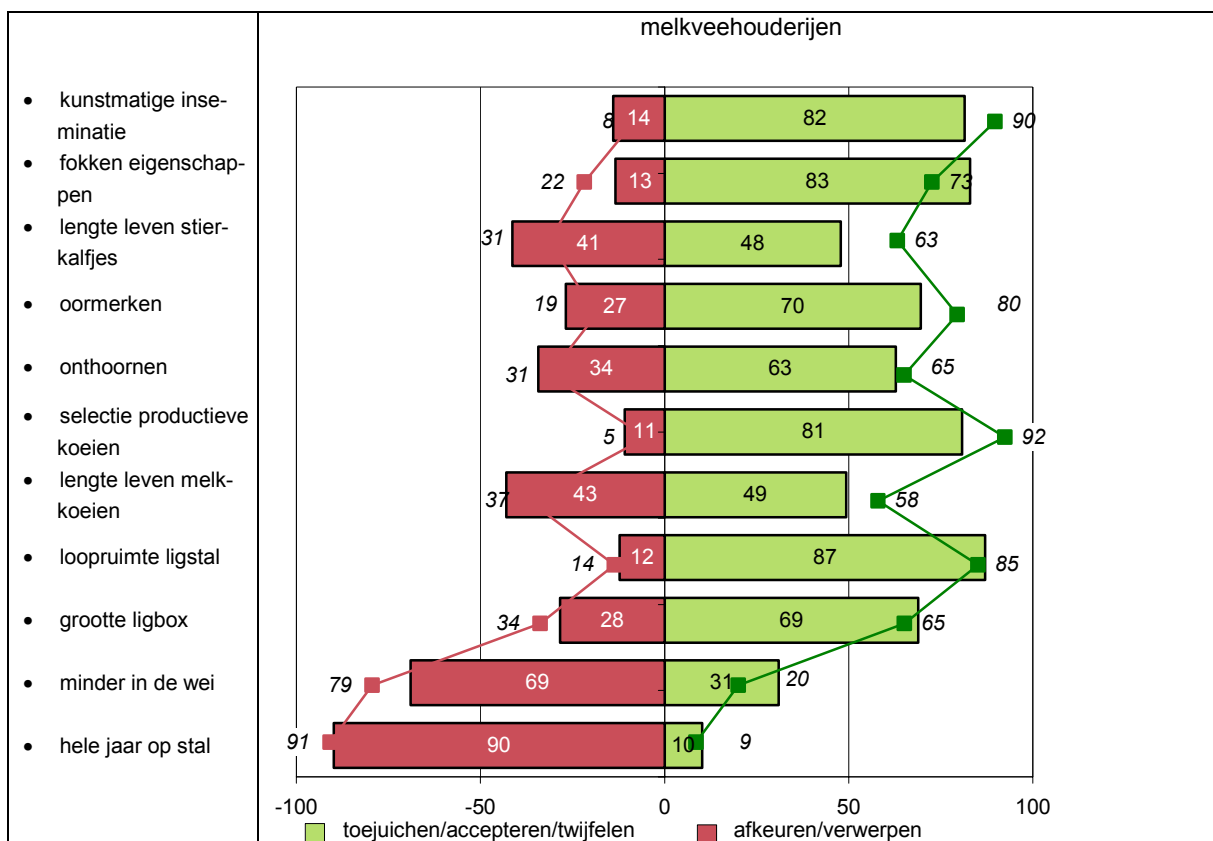

	Nederlanders	Duitsers
<i>kalf bij de koe</i>	%	%
• direct weghalen	10	11
• later weghalen	68	74
• weet niet/twijfelt	22	15
<i>melkmethoden</i>		
• machinaal	35	47
• melkrobot	42	31
• weet niet/twijfelt	22	22

Het duidelijkste verschil zien we bij het oormerken, waar de Duitsers veel meer voor zijn dan Nederlanders. Het fokken op eigenschappen, het onthoornen en de selectie van hoogproductieve koeien worden door Duitsers minder aanvaardbaar gevonden dan door Nederlanders. Duitsers kiezen vaker voor machinaal melken, Nederlanders vaker voor de melkrobot.

Naast de effecten van informatie en land, is onderzocht in hoeverre het referentiekader van de ondervraagden invloed heeft. We hebben ons daarbij beperkt tot de groep die de omgang met vee beoordelen door zichzelf in het dier of in de situatie van het dier te verplaatsen en de groep die een vergelijking met dieren in de natuur maakt. In figuur 34 een overzicht.

34 | Verschillen tussen diegenen die zichzelf in het dier of in de situatie van het dier verplaatsen (de staven) en degenen die een vergelijking met de natuur maken (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in %.

	in (situatie) dier	natuur
<i>kalf bij de koe</i>	%	%
• direct weghalen	13	8
• later weghalen	18	24
• weet niet/twijfelt	68	69
<i>melkmethoden</i>		
• machinaal	37	26
• melkrobot	26	24
• weet niet/twijfelt	37	50

Degenen die een vergelijking met de natuur maken vinden de lengte van het leven van stierkalfjes en van melkkoeien wat vaker acceptabel. Minder vaak accepteert men het idee dat melkkoeien minder vaak in de wei komen.

Kijken we naar de overige kenmerken van de ondervraagden, dan blijkt dat personen die een zeer positieve houding hebben over de melkveehouderijen in het algemeen ook sterk afwijkend reageren. Vrijwel alle aspecten worden door personen met een positieve houding aanvaardbaarder geacht dan door andere ondervraagden. Dat geldt vooral voor het onthoornen en de lengte van leven van stierkalfjes en van melkkoeien.

Motieven

Aan de respondenten die een aspect afkeurenswaardig of verwerpelijk vinden, is gevraagd waarom dit het geval is. In onderstaand overzicht geven we per aspect een bloemlezing van de meest genoemde motieven.

<ul style="list-style-type: none"> • Kunstmatige inseminatie <p>toejuichen/accepteren: 72%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 9%</p> <p>twijfel/geen mening: 19%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het is onnatuurlijk. • Het is uitsluitend gericht op productie en economische motieven.
<ul style="list-style-type: none"> • Fokken op eigenschappen <p>toejuichen/accepteren: 45%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 16%</p> <p>twijfel/geen mening: 38%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ook bij dit aspect wordt door degenen die het niet aanvaardbaar vinden, vrijwel steeds opgemerkt dat het tegennatuurlijk is: "Omdat dit betekent dat de koe wordt aangepast aan onze consumptie, de kenmerken van een koe worden zo gemodificeerd dat het geen koe meer is, maar een melkmachine."
<ul style="list-style-type: none"> • Kalf bij de koe <p>direct weghalen: 11%</p> <p>later weghalen: 68%</p> <p>twijfel/geen mening: 20%</p>	<p><i>men is voor direct weghalen, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Als het toch moet gebeuren, dan maar direct. • Na enkele weken is de koe dagen overstuur. • Is het gemakkelijkst en voordeligst voor de boer. • Dan krijgen de koeien geen band met de kleintjes. • Het is volgens de wetenschap beter om de kalfjes direct weg te halen. <p><i>Men twijfelt, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ik kan niet echt zelf beoordelen wat het meest traumatische voor de koe is, ik vind beide naar. • Ik weet niet wat het beste is. Ik kan niet beoordelen of koeien zich hechten aan hun kalf en als ze dat wel doen, of dat na 4 uur minder is dan na een dag. Ik vind dat kalfjes gewoon altijd bij hun moeder moeten blijven, zoals het in de natuur ook gaat. <p><i>Men is voor later weghalen, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De biest is van groot belang voor de eerste groei en gezondheid van het kalf. • De eerste melk na de geboorte is niet geschikt voor normale consumptie en is beter voor het kalf. • Direct weghalen is zo onnatuurlijk. • Elk jong dier heeft behoefte aan/zoekt direct naar contact met de moeder. Het omgekeerde trouwens ook. Die natuurlijke, instinctieve drang mag men niet onmogelijk maken en beletten ter wille van extra liters melk. • Het kalf heeft de aandacht van de moederkoe nodig. • Beter voor het kalf. Dat wordt socialer naarmate het langer bij de moeder is gebleven. • Ik las in de folder dat het kalf zich beter ontwikkelt als het bij de moeder blijft. • Omdat het kalf bij de moeder hoort. • Van mij mogen ze zo lang mogelijk bij de moeder blijven. • Dan kan de moeder het kalf gerust stellen, liefkozen en helpen met de eerste moeilijkheden waar het kalf mee te maken krijgt. Voor de koe lijkt het mij frustrerend als een kalf die het zo lang bij zich heeft gedragen meteen wordt weggehaald.

	<ul style="list-style-type: none"> • Omdat als het kalf de eerste uren bij de moeder kan drinken, het ook natuurlijke afweerstoffen binnen krijgt, zodat het beter bestand is tegen ziekten en dus geen medicijnen nodig heeft • Weer de harteloze manier waarop er met dieren om wordt gegaan (...). Dit zijn barbaarse toestanden van uiteindelijk een kalflapje. Het is allemaal zo decadent en zo onnodig • Omdat de eerste melk beter is voor het kalfje en ook de relatie tussen moeder en kind is volgens mij beter. Wij zelf fokken veulens bij de paarden en na verloop van vijf à zes maanden zie je dat de moeder een beetje afstand van haar veulen gaat nemen. <p>Duidelijk is dat veel ondervraagden eigenlijk vinden dat kalfjes langer dan twaalf uur bij de moeder zouden moeten blijven.</p>
<p>• Lengte leven stierkalfjes</p> <p>toejuichen/accepteren: 32%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 34%</p> <p>twijfel/geen mening: 34%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een half jaar is erg kort. • Het dient alleen voor de luxe van een bepaalde categorie mensen, die zich het dure kalfsvlees kunnen veroorloven. Deze mensen zouden eens moeten gaan kijken, hoe zo'n kalfje leeft in de korte tijd van zijn leven in een zeer krap hok in het duister. • In zes maanden tijd een volgroeid dier vereist aanvullende voermaatregelen. Dit vind ik niet gewenst. • Het stuit mij tegen de borst, ik eet ook geen kalfsvlees. • Zo'n kalfje heeft toch niet geleefd! Laat het uitgroeien tot stier en verkoop dan eventueel aan het buitenland, waar behoefte is aan stieren om het vee gezond te maken!
<p>• Oormerken</p> <p>toejuichen/accepteren: 61%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 22%</p> <p>twijfel/geen mening: 17%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een lelijk gezicht, kan eventueel met een onderhuidse chip gemerkt worden. • Hebben ze in de natuur ook niet. Liever een chip geven in plaats van twee oormerken. Dan ziet het er al natuurlijker uit. Beesten blijven wel eens hangen en dan scheuren de oormerken uit de oren. • Het lijkt mij niet nodig om twee van die drie grote merken in het oor te plaatsen. Misschien verwonden ze zich er ook sneller aan. Er kan toch ook een tattoo gemaakt worden in het oor, net als bij rashonden. • Pijnlijke bevestiging en dieronwaardig. • Het is zeer hinderlijk voor de dieren, daar ze met hun oren de vliegen verjagen. Als ze zo nodig gemerkt moeten worden, dan kan dat ook wel met veel kleinere merken.
<p>• Onthoornen</p> <p>toejuichen/accepteren: 34%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 30%</p> <p>twijfel/geen mening: 36%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Dit is een ingreep in de natuur die niet nodig is voor het welzijn van het dier. • Het is een verminking van de koe. • Ik denk dat je zo min mogelijk moet knutselen aan dieren. Ze hebben van nature hoorns en dat mag zo blijven. • Niet in belang van het kalf, maar alleen in dat van de intensieve veehouderij. • Tegenwoordig mogen er ook bij honden geen oren en staarten gecoupeerd worden, dus laat ook de koeien in hun oorspronkelijke staat. • Wanneer koeien genoeg ruimte hebben, verwonden ze elkaar niet en is het dus absoluut onnodig. Ik ben opgegroeid tussen boeren en toen was e.e.a. nog kleinschalig en liepen de koeien nog gewoon in de wei. Heb nooit verwondingen gezien van horens. • Bij een mens worden toch ook geen oren afgehakt. • Het hoort bij hen, anders worden ze wel zonder horens geboren. • Als bewezen is in bijv. biologisch-dynamische veehouderij, dat het wel goed gaat met ruimere stallen, dan is de keuze toch gauw gemaakt. Grote boeren, op grotere schaal, meer ruimte voor de beesten en melk- en vleesproducten dunder. • Dierenmishandeling uit gemakzucht. • Het is absoluut tegen de natuur in en ik deel de mening van de dierenbescherming dat dit bij de koeien hoort en het hen helpt om de rangorde natuurlijk in balans te houden.

<ul style="list-style-type: none"> • Machinaal melken en melkrobot <p>machinaal: 35%</p> <p>robot: 43%</p> <p>twijfel/geen mening: 22%</p>	<p><i>men heeft een voorkeur voor machinaal melken, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De boer heeft op dat moment contact met de koe. Visueel. Hij kan direct zien of de koe misschien iets mankeert. • Uit de praktijk blijkt dat dit tot heden de gunstigste manier van melken is. • Met de melkrobot komen de koeien niet meer buiten en dat vind ik geen goede zaak. • Het visueel checken van de uier van de koe, infecties e.d. Is toch iets wat de boer zelf moet waarnemen en niet kan laten uitvoeren door een camera. Levendig contact met de koe is belangrijk. <p><i>men heeft een voorkeur voor de melkrobot, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De uier wordt niet zo zwaar. De koe bepaalt zelf wanneer zij gemolken wil worden. • Daardoor komt er meer rust onder de koeien. Ook is het zo dat de boer flexibeler wordt in zijn werktijden. • Een stukje vrijheid voor de koe. Nadeel vind ik dat hierdoor de koeien minder of niet meer in de wei kunnen lopen. Over dit nadeel moet eens goed nagedacht worden, er is vast een oplossing te bedenken, bijv. een verplaatsbare melkrobot. • Het benadrukt de realiteit beter: een kalf drinkt ook meerder keren per dag. Het lijkt mij dat een koe dit prettiger vindt. • Het minste van twee kwaden. • Omdat de koe zelf kan aangeven wanneer die haar melk kwijt wil. En anders moet zij wachten tot de boer tijd heeft. • De koe kan haar eigen ritme bepalen.
<ul style="list-style-type: none"> • Selectie productieve koeien <p>toejuichen/accepteren: 63%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 8%</p> <p>twijfel/geen mening: 29%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Dat andere, minder productieve koeien dan afgemaakt worden. • Waarom moet een koe zo worden geprogrammeerd, dat er een overvloed aan melk uitkomt? Waarom mag het geen normale productie zijn, die niet leidt tot melkplassen en boterbergen? Het heeft iets opgefokts: alles moet groter, sneller en meer. Het mag wat mij betreft allemaal stukken minder. • Een zo hoge productie gaat m.i. ten nadele van de gezondheid van de koeien. • Omdat je een koe niet zomaar kan afrekenen op een mindere melkproductie. Het zou ook kunnen zijn dat deze koe zich ongemakkelijk voelt en in een later stadium na gewinning meer melk zou kunnen geven. • De koe wordt letterlijk uitgemolken.
<ul style="list-style-type: none"> • Lengte leven melkkoeien <p>toejuichen/accepteren: 30%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 35%</p> <p>twijfel/geen mening: 35%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ook met minder melk moeten koeien een langer leven krijgen. • Ik vind dat alle dieren een dierwaardig bestaan moeten kunnen hebben, dus niet in korte tijd afgemat en opgebruikt. • Bedrijfsmatig kan ik me dat nu voorstellen. Het blijft toch om de knickers draaien, maar het dier is gezond en fit om jaren verder te leven. Het klinkt als bejaarden afvoeren, omdat die na hun 65^e geen toevoeging leveren aan de productiemaatschappij. • Er zou een manier moeten worden gevonden waarmee de koeien melk kunnen geven op een diervriendelijke manier. Hierdoor kunnen ze op een prettigere manier ouder worden. Wat volgens mij de boer dan ook aan kosten zou schelen. Aangezien hij niet elke vijf jaar voor nieuwe melkkoeien hoeft te zorgen. • Na gedane arbeid zouden ze met pensioen moeten mogen. • Als door middel van selectie productieverbetering kan worden gerealiseerd, moet dit ook kunnen voor duurzaamheid en kwaliteit van leven van de dieren. • Het zijn dieren en geen gebruiksvorwerpen. • Omdat als een dier normaal een levenslengte van 20 jaar heeft en hij wordt na vier jaar geslacht, omdat hij door onze bemoeienis en kunstmatige acties allerlei problemen gaat vertonen, dan moet er nodig wat aan onze mentaliteit veranderen. De boeren worden door de consument en de bovenkant eigenlijk gedwongen tot allerlei rare zaken omdat ze inderdaad hun boterham moeten verdienen, maar we maken op de lange termijn allerlei fouten waarvan we nog maar moeten zien hoe we het weer in orde gaan krijgen.

<p>• Loopruimte ligstal</p> <p>toejuichen/accepteren: 53% afkeuren/verwerpen: 11% twijfel/geen mening: 36%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • In geen enkel opzicht in overeenstemming met de natuurlijke ruimte waar elke koe behoefte aan heeft. • Koeien horen in de wei, met veel ruimte. • In de ligboxstallen kan de koe weliswaar liggen en lopen, maar alleen rechtdoor en twee maal rechtsaf, waarna zij weer op dezelfde plek staat. De ondergrond is van beton. Dit voorkomt weliswaar hoefrot/voetrot, maar een goed gedraineerd weiland doet hetzelfde. Een ligboxstal is saai en weinig stimulerend.
<p>• Grootte ligbox</p> <p>toejuichen/accepteren: 40% afkeuren/verwerpen: 25% twijfel/geen mening: 35%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een koe heeft precies genoeg ruimte om op een bepaalde manier te gaan liggen. Wanneer het anders wil liggen, zitten meteen de metalen afscheidingen in de weg. In de wei liggen de koeien ook niet allemaal netjes op een rijtje. • Een koe heeft van nature pootjes om op te lopen en niet om te liggen. • Het zou groter mogen. Zodat ze in hun eigen ruimte kunnen draaien. • Ik vind dat een koe in de wei thuis hoort en niet in de stal. Maar mochten ze in een stal staan, dan horen ze daar meer dan voldoende vrijheid te hebben. • Te klein. Ze kunnen niet makkelijk in groepsverband liggen als ze dat willen, elk plekje is gescheiden door barrières.
<p>• Minder in de wei</p> <p>toejuichen/accepteren: 12% afkeuren/verwerpen: 68% twijfel/geen mening: 19%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De koe is een natuurproduct en hoort overdag in de natuur thuis en 's avonds in de stal. Dit is ook prettig voor de mensen dat ze koeien in de wei zien. Ze horen in het landschap thuis. • Een koe heeft meer bewegingsvrijheid in de wei en dit heeft volgens mij een goede invloed op de melkproductie. • Heb zelf bij de boer gewerkt. Als u een keer ziet hoe uitgelaten koeien zijn als ze na de winter de stal verlaten en de wei ingaan dan weet u waarom die wel zo belangrijk voor een koe is. • Het gedrag van de koe is hierdoor minder natuurlijk. De koeien zullen hierdoor gemakkelijker ziektes oplopen dat weer tot gevolg heeft dat ze medicijnen moeten krijgen. • Gemakzucht van de mens, tenzij onderzoek zou aantonen dat de koe het binnen prettiger heeft. • Onnatuurlijk. Het worden dan echt productiedieren, alleen belangrijk voor de melkopbrengst en de verkoop voor de slacht. • Een koe hoort in de wei. Dat is beter voor de koe en Nederland wordt er ook mooier van. • Een koe hoort in de wei. Zij heeft ruimte nodig om rustig te kunnen herkauwen en tevens de gelegenheid hebben te lopen om kreupelheid e.d. Te voorkomen.
<p>• Hele jaar op stal</p> <p>toejuichen/accepteren: 4% afkeuren/verwerpen: 84% twijfel/geen mening: 12%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <p>De argumenten zijn min of meer identiek aan die bij het vorige item: koeien horen van nature buiten, meer bewegingsruimte voor de koe, minder gezond, verarming van het landschap.</p>

3.2 Viskwekerijen

Vraagstelling

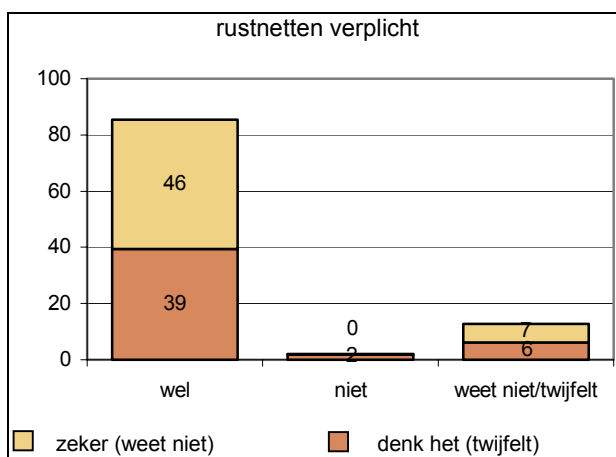
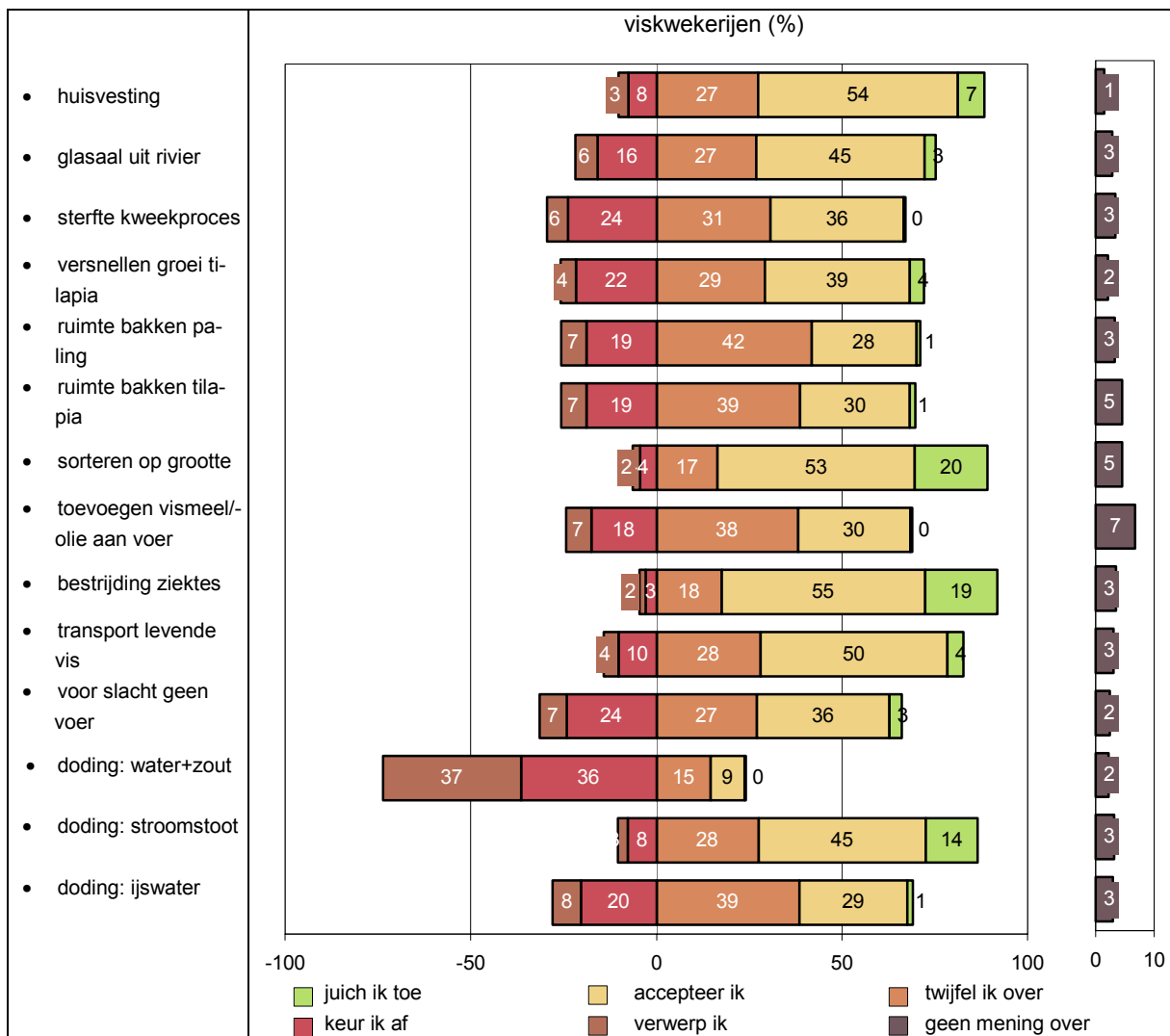
De vragen over viskwekerijen zijn specifiek gesteld voor het kweken van paling en tilapia (een tropische zoetwatervis). Ook hier eerst een overzicht van de exacte vraagformulering per aspect.

- *Huisvesting (foto)*. De visteelt in Nederland vindt plaats in zogenaamde gesloten recirculatiebakken. Zo'n systeem bestaat uit bakken met water waar de vissen in zwemmen (bassins), die in een hal staan. Een zuiveringsinstallatie zuivert het water uit deze bassins om mest en andere afvalstoffen te verwijderen. Het schone water uit de zuiveringsinstallatie komt via een pomp terug in de bassins. Wat vindt u van deze huisvesting van kweekvissen?
- *Glasaal uit rivier*. Paling groeit wel op, maar plant zich niet voort in de kwekerijen. Het kweken van paling gebeurt met glasaaltjes (jonge paling) die uit rivieren worden gevangen. Wat vindt u ervan dat jonge paling voor de kwekerij uit de rivier wordt gevangen?
- *Sterfte kweekproces*. In kwekerijen wordt de glasaal uitgezet in kweekplaats. De eerste fase is een kritieke fase in het kweekproces, waarin een paar procent van de glasaal sterft. De glasaal moet dan wennen aan haar nieuwe leefomgeving en met name aan het droogvoer. Wat vindt u van deze sterfte van paling in de kwekerij?
- *Versnellen groei tilapia*. In tegenstelling tot de paling kan de kweker wel tilapia fokken. De vissen die goed groeien en veel filet hebben, worden geselecteerd en gebruikt voor het fokken van nakomelingen. Daarom zijn de kweektilapia's sneller volgroeid: binnen acht maanden in plaats van de gebruikelijke tien maanden. Wat vindt u van het versnellen van de groei van tilapia door te fokken?
- *Ruimte bakken paling (foto)*. Dit zijn de kweekbakken waarin jonge paling wordt gehouden. Op een foto is aan de respondent getoond, dat de jonge palingen bij elkaar kruipen in het midden van de bak. Dat komt omdat de voerautomaat vlak daarboven hangt. Het is onduidelijk of vissen zich beter voelen als ze meer of minder ruimte hebben. Wat vindt u van de hoeveelheid ruimte die de palingen in deze bakken hebben?
- *Rustnetten*. Een aantal viskwekerijen, maar niet allemaal, heeft rustplaatsen in de vorm van matten in de bakken geïnstalleerd. Palingen kunnen hierin even op het droge liggen. Palingen kunnen namelijk ook via de huid ademen. Vindt u dat deze rustnetten verplicht zouden moeten worden?
- *Ruimte bakken tilapia (foto)*. Dit zijn de kweekbakken waarin tilapia wordt gehouden. Het is onduidelijk of vissen zich beter voelen als ze meer of minder ruimte hebben. Wat vindt u van de hoeveelheid ruimte die de tilapia's in deze bakken hebben?
- *Sorteren op grootte*. Om te voorkomen dat de grotere vis de kleinere vis verdringt bij het voeren, wordt de vis op grootte gesorteerd. Bij de paling gebeurt dit eens in de zes tot twaalf weken, bij de tilapia alleen als ze klein zijn een paar keer. De vis wordt bij het sorteren via een buizenstelsel met water uit de bakken gepompt en met een zeeftechniek op grootte gesorteerd. De gesorteerde vis wordt opgevangen, gewogen en de vis van gelijke grootte wordt in hetzelfde bassin uitgezet. Wat vindt u van het sorteren van vis op grootte?

- *Toevoegen vismeel/-olie aan voer.* Tilapia krijgt in de vissenkwekerij voer dat deels bestaat uit plantaardige bestanddelen en deels uit vismeel en visolie. De tilapia eet van nature plantaardig voedsel. Wat vindt u van het toevoegen van vismeel en visolie aan het voer van tilapia?
- *Bestrijding ziektes.* De viskweker voegt - als het nodig is - een geringe hoeveelheid zout aan het water toe om de kans te verkleinen dat zoetwaterparasieten overleven. Slechts in enkele gevallen worden diergeneesmiddelen gebruikt. Van dergelijke medicijnen is overigens niets terug te vinden als de vis eenmaal in de winkel ligt. Wat vindt u van de manier waarop ziektes worden bestreden?
- *Transport levende vis.* Voor de slacht wordt alle vis levend vervoerd van de kweker naar gespecialiseerde verwerkers, zoals visrokerijen of verse visverkopers. De vrachtwagens zijn uitgerust met speciale vistanks met schoon water. Tijdens het vervoer wordt het water niet ververs, maar wel voorzien van extra zuurstof. Het transport duurt meestal tweeënhalve uur. Bij transporten van langere duur is het verversen van het water wel gebruikelijk. Vissen ondervinden enige stress bij het transport. Wat vindt u van het transport van levende vis?
- *Voor slacht geen voer.* Zowel de paling als de tilapia krijgen drie tot vier dagen voor het slachten geen voer. De reden hiervoor is dat het darmkanaal dan leeg is en de visverwerking daardoor hygiënischer. Wat vindt u ervan dat paling en tilapia drie tot vier dagen voor de slacht geen voedsel meer krijgen?
- *Doding: water+zout.* De paling wordt bij de verwerker in een bak met warm water gelegd. Aan het water is zout toegevoegd om de slijmlaag van de huid te verwijderen. De dieren bewegen dan heftig en gaan geruime tijd door elkaar kronkelen. De paling is nog niet bewusteloos. Het merendeel van de palingen leeft nog bij het verwijderen van de ingewanden, het villen en onthoofden. Wat vindt u van deze dodingsmethode van paling?
- *Doding: stroomstoot.* Een andere dodingsmethode is dat de paling eerst verdoofd wordt door het water onder stroom te zetten. De vis raakt zo direct in coma. Met stikstofgas wordt vervolgens de zuurstof uit het water gehaald. De reeds bewusteloze paling sterft dan aan zuurstofgebrek. Wat vindt u van deze dodingsmethode van paling?
- *Doding: ijswater.* Tilapia wordt in eerste instantie in ijswater ondergedompeld. Het dier raakt onderkoeld en in coma. Vervolgens sterft de bewusteloze tilapia tijdens het slachten, oftewel het schoonmaken en fileren van de vis. Wat vindt u van deze dodingsmethode van tilapia?

Beoordeling

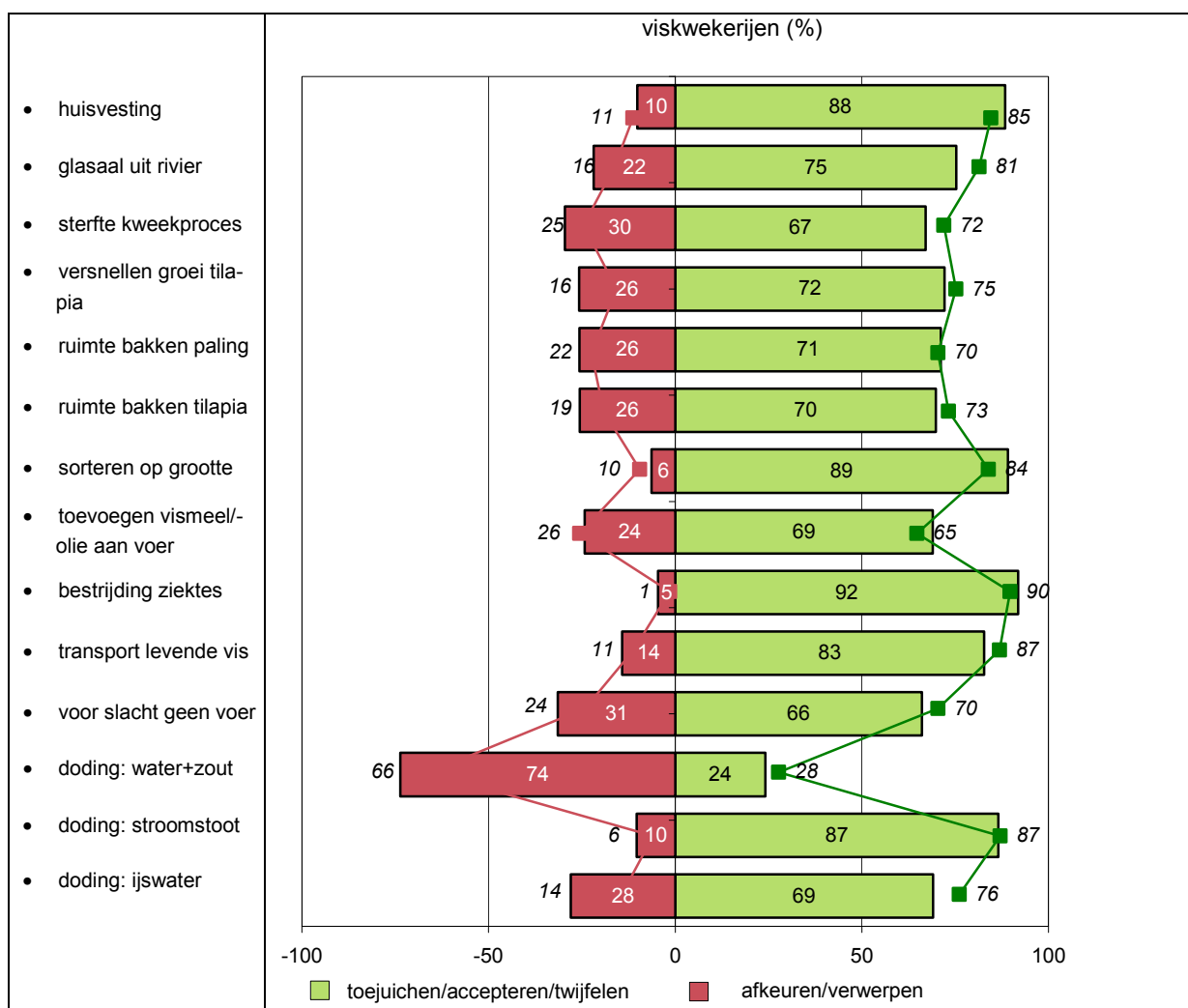
35 | Mate waarin men aspecten van omgang met dieren bij viskwekerijen acceptabel vindt, in % (geïnfomeerden).

Er is slechts één aspect dat door een meerderheid wordt afgewezen: de dodingsmethode met warm water en zout. De huisvesting van kweekvissen, het sorteren van vis op grootte, de bestrijding van ziektes, het transport van levende vis en de dodingsmethode met water onder stroom worden overwegend aanvaardbaar gevonden. Verder blijkt dat een meerderheid vindt dat rustnetten verplicht zouden moeten worden. Sommige aspecten zijn erg omstreden: het percentage sterfte van glasaal, de ruimte in de kweekbakken voor paling en tilapia, het toevoegen van vismeel en visolie aan het voer, dat de vissen een aantal dagen voor de slacht geen voedsel krijgen en de dodingsmethode bij de tilapia met ijswater.

Bij drie aspecten zijn er verschillen tussen geïnformeerden en niet-geïnformeerden. Niet-geïnformeerden vinden sorteren van vis op grootte minder vaak aanvaardbaar dan geïnformeerden (zonder deze methoden vaker af te wijzen) en ze vinden het versnellen van de groei van tilapia en de dodingsmethode met ijswater bij tilapia's minder vaak onaanvaardbaar (zonder deze methoden vaker te aanvaarden). Ze nemen meer een tussenpositie in dan geïnformeerden. Een overzicht staat weergegeven in figuur 36.

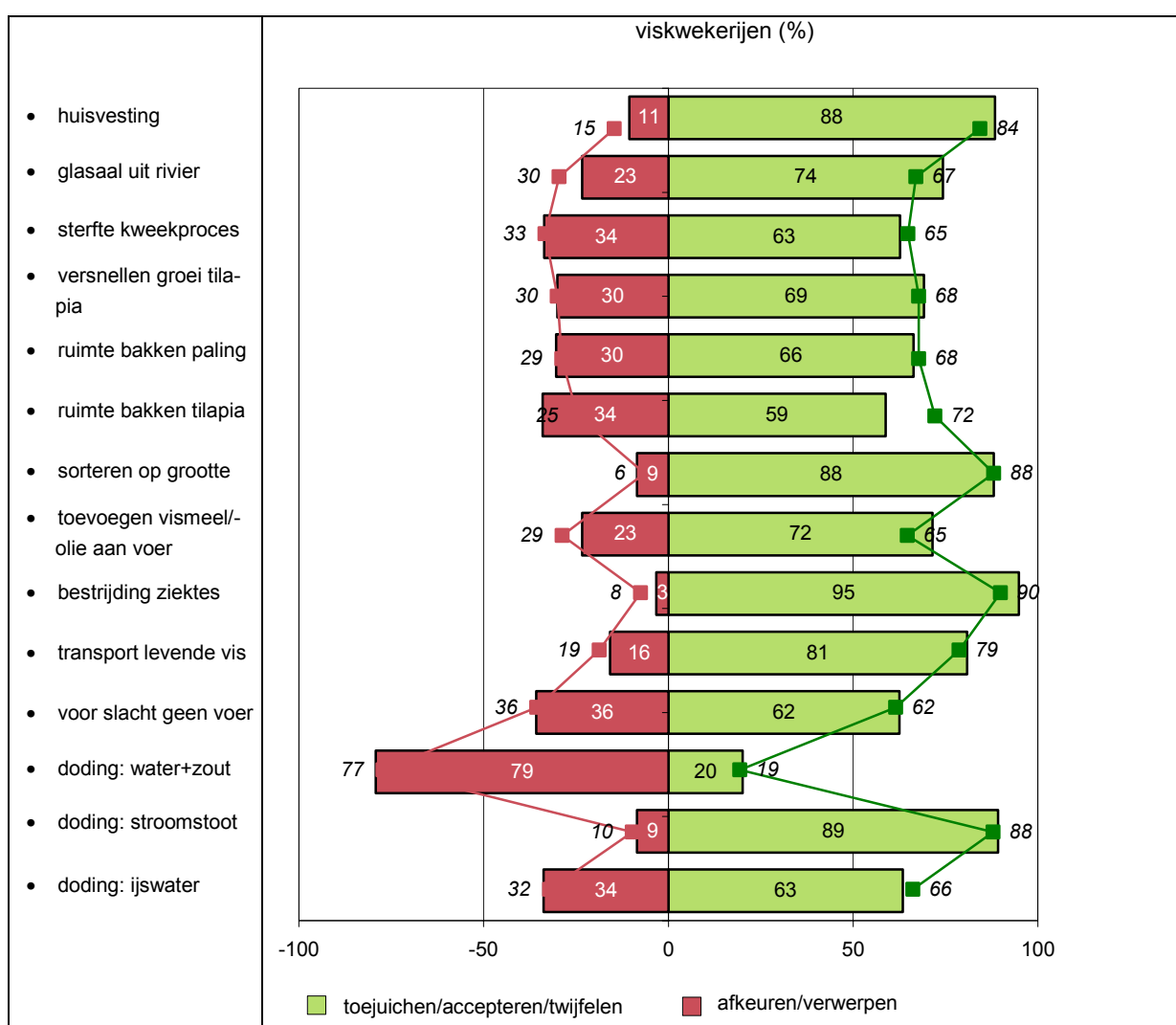
30 | Verschillen tussen geïnformeerden (de staven) en de ongeïnformeerden (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in %.

	geïnformeerden	ongeïnformeerden
<i>rustnetten verplicht</i>	%	%
• wel	85	79
• niet	2	2
• weet niet/twijfelt	13	19

Ook bij de viskwekerijen is onderzocht in hoeverre er verschillen zijn naar het referentiekader van de ondervraagden.

31 | *Versillen tussen diegenen die zichzelf in het dier of in de situatie van het dier verplaatsen (de staven) en degenen die een vergelijking met de natuur maken (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in %.*

	in (situatie) dier	natuur
<i>rustnetten verplicht</i>	%	%
• wel	87	87
• niet	0	3
• weet niet/twijfelt	12	10

De verschillen tussen personen met deze twee referentiekaders zijn minimaal. De ondervraagden die de omgang met dieren beoordelen door een vergelijking met de natuur te maken accepteren alleen wat vaker de hoeveelheid ruimte die de tilapia's in de bakken hebben.

Naar geslacht en leeftijd zijn er weinig verschillen. Iets meer naar opleidingsniveau: hoger opgeleiden zijn kritischer over de huisvesting van kweekvissen, bij jonge paling uit de rivier en over het toevoegen van vismeel en visolie aan voer, terwijl ze de dodingsmethode met water onder stroom bij de tilapia juist aanvaardbaarder vinden. Personen die zelf in de agrarische sector werken of daar familie hebben werken, vinden de meeste aspecten aanvaardbaarder dan de overige ondervraagden. Hetzelfde geldt voor personen die een zeer positieve houding hebben over de veehouderij. Ondervraagden die (bijna) nooit vis eten zijn kritischer zijn dan de overige respondenten. De grootste verschillen zien we daarbij in de aspecten jonge paling uit de rivier, de ruimte in de kweekbakken bij de tilapia, het versnellen van de groei van de tilapia, en het transport van levende vis en dat de vissen voor de slacht een aantal dagen geen voedsel krijgen.

Motieven

Ook bij de ondervraagden over viskwekerijen is in kaart gebracht waarom respondenten bepaalde aspecten afkeuren of verwerpen. In onderstaand overzicht geven we per aspect de belangrijkste motieven weer.

<ul style="list-style-type: none"> Huisvesting toejuichen/accepteren: 61% afkeuren/verwerpen: 10% twijfel/geen mening: 28% 	<i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i> <ul style="list-style-type: none"> De vissen hebben veel te weinig ruimte, te weinig variatie in de leefomgeving en ze krijgen volgens mij ook te weinig licht en zeker geen daglicht, terwijl ze dat volgens mij ook nodig hebben. Het is absoluut niet natuurlijk om een vis in zo'n bak te houden. Vissen worden zo niet meer als dier gezien, maar meer als voedsel voor de mensen, zonder eigen waarde.
<ul style="list-style-type: none"> Glasaal uit rivier toejuichen/accepteren: 48% afkeuren/verwerpen: 22% twijfel/geen mening: 30% 	<i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i> <ul style="list-style-type: none"> Dat het wederom uit de natuur gehaald moet worden. Dan is het niet echt fokken met vissen, wanneer je weer de natuur nodig hebt. Omdat de paling nog niet rustig en vrij in het water kan zwemmen. Er moet een manier gevonden worden dat ze zich wel voortplanten in gevangenschap. Omdat het al voldoende moet zeggen dat ze niet zichzelf voortplanten in de teelt. Dat betekent dus dat de leefomgeving niet gunstig is. Dus laat ze die gunstig maken. Zo bevorder je niet de natuurlijke groei. Je vist de natuur leeg door te veel glasaal te vangen. Alleen een dier dat in gevangenschap zich ook voortplant zou bijdragen tot een herstel van de 'natuurlijke' vispopulatie. Omdat je hiermee dan toch weer de natuur schade toebrengt.
<ul style="list-style-type: none"> Sterfte kweekproces direct weghalen: 36% later weghalen: 30% twijfel/geen mening: 34% 	<i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i> <ul style="list-style-type: none"> Dan moet je de glasaal eerst maar natuurlijk voer geven tot ze wat groter zijn en dan makkelijker aan droogvoer kunnen wennen. Men weet van tevoren dat er sterfte zal optreden doordat er droogvoer gegeven wordt. Het lijkt mij dan dat er gezocht moet worden naar een ander soort voer, waarbij er geen sterfte zal optreden. Omdat er volgens de folder een groter deel zou overleven als men de visjes niet zo jong uit zee plukte, maar iets later.

<p>• Versnellen groei tilapia</p> <p>toejuichen/accepteren: 43% afkeuren/verwerpen: 26% twijfel/geen mening: 31%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Onnatuurlijke groei van dieren is niet goed voor het dierenwelzijn. • Ik vraag me nu af wat voor effect dit heeft op de voedingswaarde enz. Klinkt wat eng om een vis zo op te pompen. Weet ook niet wat voor effect dit op de vis heeft. Snel opgefokte kippen bijv. zakken door de poten, omdat deze nog niet volgroeid zijn. • Mogelijk kweek je op die manier ongezonde vissen omdat je ingrijpt in de natuur. • Omdat je op die manier de vissen niet een natuurlijke cyclus laat volgen, wat volgens mij altijd stress veroorzaakt.
<p>• Ruimte bakken paling</p> <p>toejuichen/accepteren: 29% afkeuren/verwerpen: 26% twijfel/geen mening: 45%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Alle andere dieren vertonen wel stress als ze te veel op elkaar zitten. Waarom zou dit bij vissen anders zijn? • In de natuur leven palingen ook niet zo dicht op elkaar en is het dus waarschijnlijk dat de palingen dit niet als prettig ervaren. • In de natuur gaat de paling ook niet op een kluitje zitten. Het voerapparaat is er alleen ter besparing van de viskweker. Dit kan toch ook wel anders. • Alleen omdat vissen niet kunnen praten wordt altijd weer aangenomen dat ze geen gevoel hebben en dat is pas verwerpelijk. Afgezien nog van het feit dat ze wel of niet 'graag' op een kluitje zwemmen, is de ruimte veel te klein.
<p>• Rustnetten verplicht</p> <p>voor: 85% tegen: 2% twijfel/geen mening: 13%</p>	<p><i>Men is voor rustnetten, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Als de paling dat rusten ook in de natuur doet, moet dat verplicht worden. Op die manier hebben ze toch een iets 'natuurlijker' leven. • Om zoveel mogelijk stress bij de dieren te voorkomen en het zal zeker ook de kwaliteit ten goede te komen, denk ik. • Omdat ook het welzijn van de vis telt. • Het is een kleine moeite en verbetert blijkbaar de levensstandaard van de paling. • Omdat waarschijnlijk paling die rustig is, beter smaakt dan een gestresste paling. <p><i>Me is niet voor rustnetten, omdat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ik weet niet echt of de vis het aangenaam vindt om op matten te rusten. • Kosten-batenplaatje gaat ook een rol spelen.
<p>• Ruimte bakken tilapia</p> <p>toejuichen/accepteren: 31% afkeuren/verwerpen: 26% twijfel/geen mening: 45%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zo te zien is er weinig ruimte voor de vissen. • In het meer waar ze vandaan komen, hebben ze ruimte in overvloed en dan is zo'n bak een aanfluiting voor het leven van de vis. • Te veel in een bak. • Veroorzaakt stress.
<p>• Sorteren op grootte</p> <p>toejuichen/accepteren: 72% afkeuren/verwerpen: 6% twijfel/geen mening: 22%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Men vindt het onaanvaardbaar omdat men er tegen is dat met de vissen wordt 'gesold' of men vindt selecteren dieronvriendelijk.
<p>• Toevoegen vis-meel/visolie aan voer</p> <p>toejuichen/accepteren: 31% afkeuren/verwerpen: 24% twijfel/geen mening: 45%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De vis dient plantaardig voedsel toegediend te krijgen. Dat is van nature zo en moet men ook zo houden. Met andere woorden: geen gerotzooi met voedsel. • De vissen zijn beter af met wat ze normaal eten. Toevoegingen worden. m.i. voornamelijk gedaan om de kwaliteit van het product te verbeteren, niet voor hun welzijn. • Het lijkt op kannibalisme en is geen natuurlijke voeding. • In de natuur krijgen ze dit ook niet. Door al die tegennatuurlijke zaken krijgt het ziektes zoals bij koeien de BSE. • Straks eet ik tilapia met gekkevisziekte. • Een planteneter is een planteneter en dat moet je niet gaan veranderen. Het lijkt me de smaak ook niet ten goede te komen. • Vismeel heeft in het verleden al eerder voor moeilijkheden gezorgd. Ik vertrouw het niet.

<ul style="list-style-type: none"> • Bestrijding ziektes <p>toejuichen/accepteren: 74%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 5%</p> <p>twijfel/geen mening: 21%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Meestal keurt men het af, omdat het tegen de natuur zou ingaan: "Laat de zwakkere dieren de kans krijgen om volgens de wetten van de natuur te sterven." Een enkeling is ook bang voor de consumptie van de medicijnen.
<ul style="list-style-type: none"> • Vervoer levende vis <p>toejuichen/accepteren: 55%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 14%</p> <p>twijfel/geen mening: 31%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Er is volgens de folder aangetoond dat vissen veel stress hebben tijdens het transport en dat vind ik niet acceptabel, probeer de vissen bij de kwekerij al te doden. • Geen dierwaardig einde! Veroorzaakt veel stress. Brengt ook de kwaliteit van de vis voor de consument in het geding. • Ik vind dat de visslachterijen onderdeel moeten zijn van de kwekerijen. Dan is geen vervoer nodig. Bij deze mening sta ik niet stil bij de financiële haalbaarheid van een dergelijke combinatie.
<ul style="list-style-type: none"> • Voor slacht geen voer <p>toejuichen/accepteren: 39%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 31%</p> <p>twijfel/geen mening: 29%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Diermishandeling. • Ga zelf maar eens vier dagen zonder voer leven! • Ik mis het 'galgenmaal' dat een ter dood veroordeelde kan krijgen. De laatste dagen van het leven van deze vissoort zou juist aangenaam gemaakt moeten worden. • Om het de verwerkers makkelijk te maken, worden de vissen uitgehongerd. • Zou een vis geen hongergevoel hebben? • Dan maar een keer vaker het water versen. • Hoezo bepalen wij alles voor een beest. Is ongepast om zo te handelen. Gaat de industrie maar iets voor bedenken. • Vissen die in de natuur worden gevangen kunnen ook al gegeten hebben. Het is alleen maar gemakzucht van de kwekers en voegt niks toe aan de kwaliteit van de vis.
<ul style="list-style-type: none"> • Doding: water + zout <p>toejuichen/accepteren: 9%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 74%</p> <p>twijfel/geen mening: 17%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het dier wordt levend geslacht. • Het geeft geen pas dat de paling moet lijden, alleen om het voor de mens eenvoudiger of goedkoper te maken. Er moet naar een pijnloze dood gestreefd worden. • Indien dieren voor menselijke consumptie moeten dienen, dan moet het doden van de dieren snel en pijnloos gebeuren. Als dit mogelijk is ten koste gaat van de smaak of kwaliteit, dan moet dat maar. • De nieuwe methode van doden met een stroomstoot is beter. • Ik ben bang dat doden met zout de voorkeur heeft, omdat dit de goedkoopste manier is. • Dit weegt niet op tegen het korte genot dat de consument heeft bij het consumeren. • Hier zijn geen woorden voor! • Snelle doding is een must bij elke vorm van slacht. Als dit de verwerking moeilijker of duurder zou maken, 'het zij zo'.
<ul style="list-style-type: none"> • Doding: stroomstoot <p>toejuichen/accepteren: 59%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 10%</p> <p>twijfel/geen mening: 31%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Men vindt ook deze methode onaanvaardbaar, omdat men ook deze methode dieronvriendelijk vindt.
<ul style="list-style-type: none"> • Doding: ijswater <p>toejuichen/accepteren: 31%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 28%</p> <p>twijfel/geen mening: 42%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het lijkt mij voor de vis niet prettig als hij in ijswater gedompeld wordt. • Omdat de vis tijdens het slachten nog niet dood is. • Uit de brochure blijkt toch wel dat de tilapia te lang lijdt op deze manier. • Ze worden niet gedood, maar 'onderkoeld' levend gehouden. • Wens je zelfs geen vis toe. • Een dier dient dood te zijn voor verwerking. Dit is volgens mij al strafbaar wegens dierenmishandeling. • Er is geen enkel bewijs dat de vis tijdens zijn comateuze periode geen pijn heeft. Het enige dat bewezen is dat het dier dit pijngevoel niet kenbaar kan maken, dus wederom een vorm van nodeloze dierenkwellig.

3.3 Konijnenhouderijen

Vraagstelling

We beginnen ook hier weer met een overzicht van de exacte vraagstelling.

- *Hormonen bij K.I.* Een moederkonijn heet een voedster. Als een voedster vier maanden oud is, wordt ze voor het eerst gedekt. Sommige voedsters worden bevrucht door kunstmatige inseminatie. De voedsters krijgen daarbij een hormoon toegediend om de eisprong op te wekken. Bij een natuurlijke bevruchting maakt het vrouwtje dit hormoon zelf aan op het moment dat de ram haar dekt. Wat vindt u van het toedienen van dit hormoon bij kunstmatige inseminatie⁶?
- *Aantal worpen.* Voedsters zijn 31 dagen drachtig. Konijnen in het wild kunnen in de periode van februari tot juli weer meteen na de worp worden bevrucht. In de konijnenhouderij worden de voedsters opnieuw gedekt tien tot twaalf dagen nadat ze hebben geworpen. Een voedster kan op deze manier zeven maal per jaar werpen. Wat vindt u van dit aantal worpen?
- *Sorteren grootte.* Jonge konijntjes blijven niet altijd bij hun eigen moeder. Konijnenhouders sorteren pasgeboren konijntjes op grootte, zodat ieder nest uit jongen van hetzelfde formaat bestaat. Ze doen dit om te voorkomen dat de grote jongen de kleine jongen verdringen als die bij de moeder willen drinken. Wat vindt u van het sorteren van jongen op grootte?
- *Huisvesting (foto).* Een konijnenhouderij bestaat meestal uit één stal met verschillende afdelingen. Per afdeling kan de temperatuur, de ventilatie en het licht geregeld worden. Gemiddeld staan er op een afdeling zo'n honderd tot honderdvijftig kooien in rijen naast elkaar. Wat vindt u van deze huisvesting van konijnen?
- *Stallen of buitenverblijven (foto).* Sommige boeren houden konijnen ook in buitenverblijven. Deze zijn onverwarmd, ongekoeld en kennen natuurlijke ventilatie en daglicht. Rondom de kooien zijn platen aangebracht om de konijnen te beschermen tegen de wind. Als u zou mogen kiezen, waar ligt dan uw voorkeur?
- *Draadgazen bodems.* Zowel voedsters als slachtkonijnen zitten meestal in een kooi van gaas. De bodem is gemaakt van draadgaas. Als voedsters, die gemiddeld één jaar oud worden, in draadgazen kooien leven, hebben ze soms last van voetzoolproblemen. Onbekend is bij hoeveel dieren dit voorkomt. Wel is bekend dat vleeskonijnen hier geen last van hebben omdat zij korter verblijven in de kooien (drie maanden). Wat vindt u van het houden van konijnen op draadgazen bodems?
- *Vloeropp. voedsters (foto).* Voedsters met jongen zitten in een kooi met een vloeroppervlak van vijf vel A4 papier. Wat vindt u van de grootte van deze kooien voor voedsters?
- *Alternatieve huisvesting (foto).* In Nederland wordt onderzoek gedaan naar een nieuw type kooi voor voedsters. In deze kooien zitten de voedsters niet meer alleen, maar samen met zeven andere voedsters en een ram (mannetjeskonijn). De kooi is daarom ook wat groter dan gebruikelijk. Wat vindt u van deze huisvesting voor voedsters?

⁶ Hoewel deze vraag als zodanig is gesteld, heeft de sector ons na afloop van het onderzoek medegedeeld dat het hierbij gaat om een hormoon *stimulerend* middel.

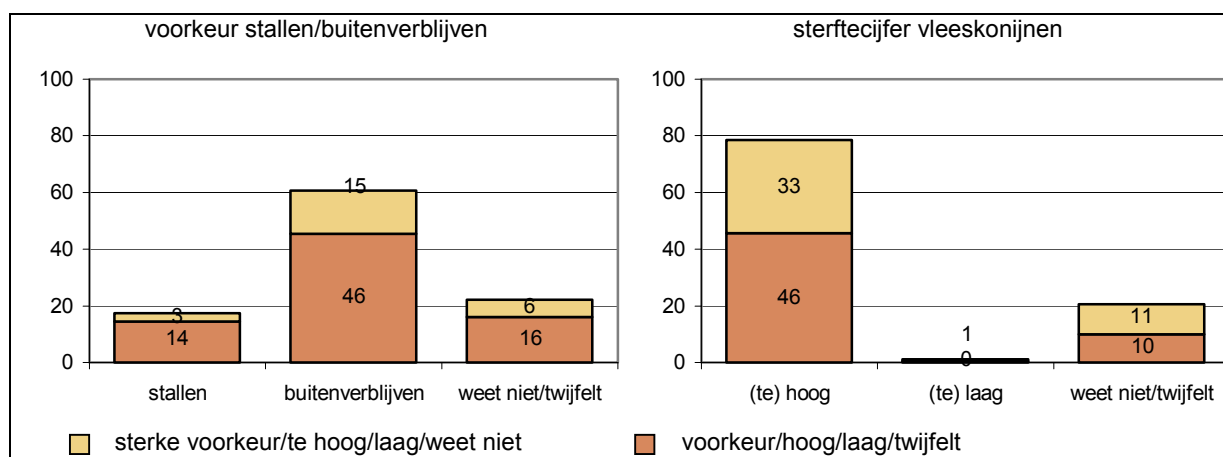
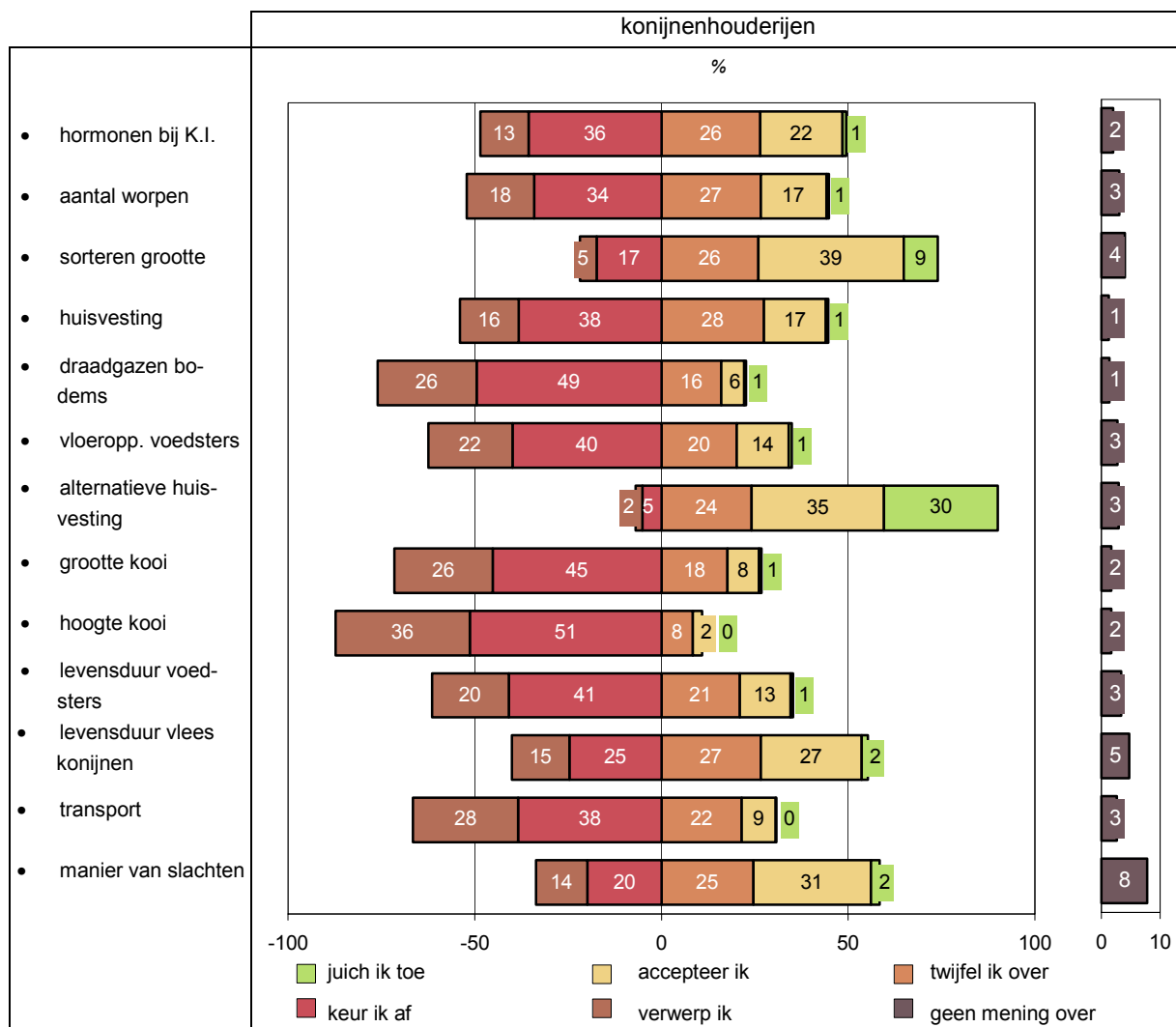
- *Grootte kooi* (foto). Vleeskonijnen worden altijd in groepen gehouden, uiteenlopend van tien tot honderd konijnen in één kooi. Elk konijn heeft minder dan één A4 ruimte tot zijn beschikking. Wat vindt u van de grootte van de kooien van vleeskonijnen?
- *Hoogte kooi* (foto). De meeste kooien voor zowel voedsters als vleeskonijnen zijn dertig centimeter hoog. Een jong konijn kan zich hierin oprichten, een volwassen konijn niet. Wat vindt u van de hoogte van de kooien?
- *Levensduur voedsters*. Voedsters die gehouden worden kunnen in ideale omstandigheden tussen de vijf en tien jaar oud worden. Voedsters in de konijnenhouderij worden gemiddeld één jaar oud. Ongeveer tien procent van de voedsters sterft op de boerderij. De andere voedsters worden geslacht omdat ze niet of moeilijk drachtig worden, te weinig jongen werpen of vanwege andere lichamelijke problemen. Wat vindt u van de levensduur van voedsters?
- *Levensduur vleeskonijnen*. Ook vleeskonijnen die gehouden worden kunnen in ideale omstandigheden tussen de vijf en tien jaar oud worden. Vleeskonijnen in konijnenhouderijen leven gemiddeld drie maanden. Ze zijn dan volgroeid tot een gewicht van tweeënhalve kilo. Daarna worden ze geslacht. Wat vindt u van de levensduur van vleeskonijnen?
- *Transport*. De helft van de vleeskonijnen wordt in Nederland geslacht. De andere helft van de vleeskonijnen wordt naar het buitenland getransporteerd, voornamelijk naar België en Frankrijk, om daar geslacht te worden. De konijnen worden in opeengestapelde kratten per vrachtwagen vervoerd. Het reizen duurt gemiddeld zo'n vier uur. De konijnen krijgen geen voer of water tijdens het vervoer. Wat vindt u van het transport van konijnen?
- *Stertecijfer bij vleeskonijnen*. Zowel gehouden als wilde konijnen zijn erg ziektegevoelig. Twintig procent van de vleeskonijnen sterft voordat ze de leeftijd van twaalf weken heeft bereikt, het moment waarop ze worden geslacht. De meeste konijnen die voortijdig sterven overlijden door problemen met het spijsverteringskanaal. Wat vindt u van dit sterftecijfer bij vleeskonijnen?
- *Manier van slachten*⁷. Bij het slachten worden de konijnen eerst verdoofd door middel van een elektrische schok of ze krijgen een gerichte slag op de kop. Daarna worden de slagaders in de hals aangesneden zodat ze doodbloeden. Wat vindt u van deze manier van slachten?

⁷ Deze vraag is als zodanig gesteld. Na afloop van het onderzoek is van uit de sector medegedeeld dat in slachterijen uitsluitend via elektronische schokken wordt gedood. Het doden door een slag op de kop gebeurt slechts in incidentele gevallen.

Beoordeling

In figuur 38 een overzicht van de resultaten.

38 | Mate waarin men aspecten van omgang met dieren bij konijnenhouderijen acceptabel vindt, in % (geïnfomeerden).

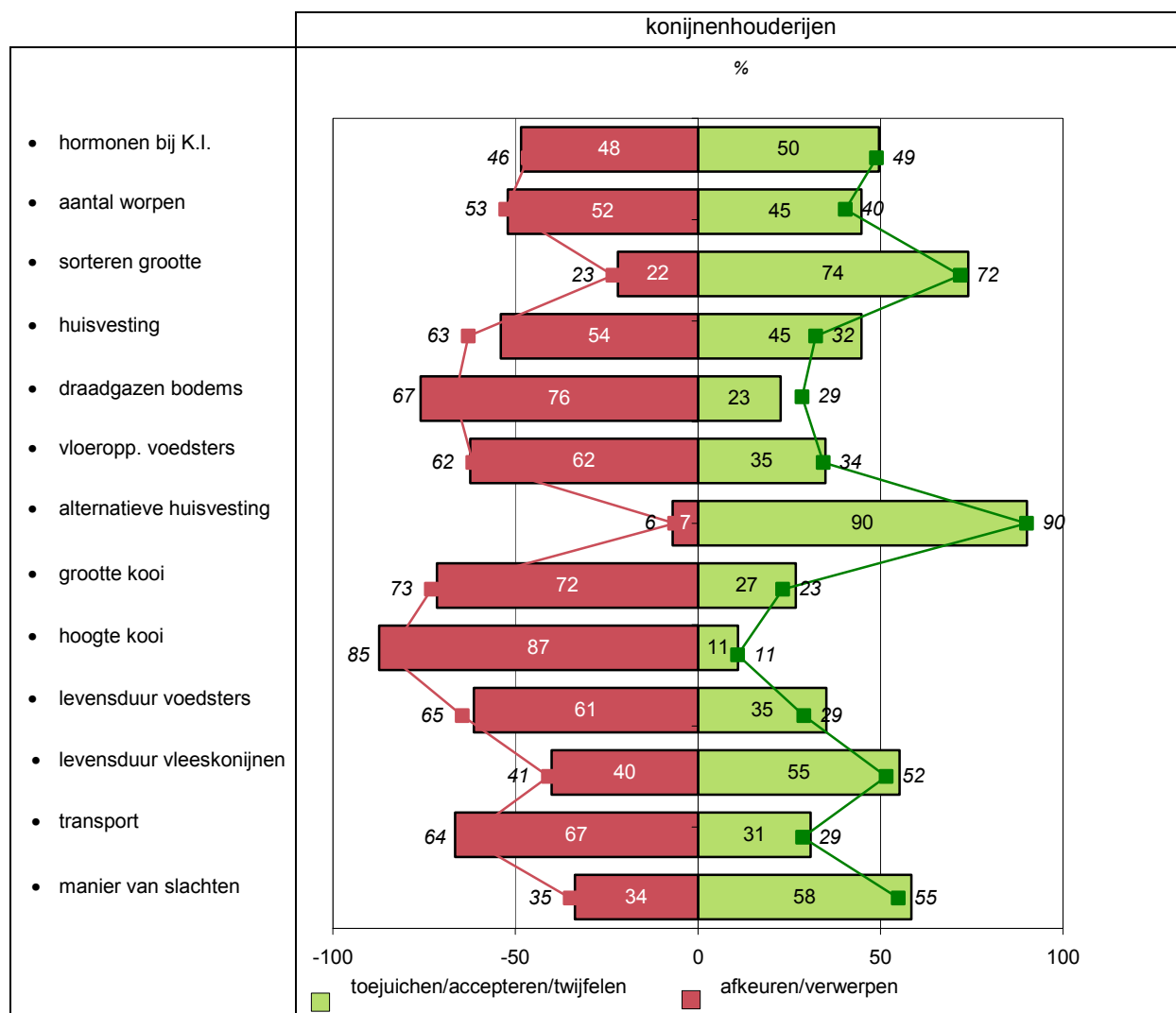
Van alle toegepaste methoden vindt men slechts één aspect min of meer aanvaardbaar: het sorteren van jongen op grootte. Twee alternatieven die niet (altijd) worden toegepast, worden ook aanvaardbaar gevonden: buitenverblijven voor konijnen en de alternatieve huisvesting voor voedsters (waar onderzoek naar gedaan wordt).

Acht aspecten worden door de meerderheid afgewezen:

- het aantal worpen
- de huisvesting van de konijnen
- de draadgazen bodems
- het vloeroppervlak voor voedsters
- de grootte van kooien van vleeskonijnen
- de hoogte van de kooien
- de levensduur van voedsters
- het transport naar de slacht.

Bij één aspect zijn er verschillen tussen geïnformeerden en niet-geïnformeerden: niet-geïnformeerden wijzen de draadgazen bodems minder scherp af.

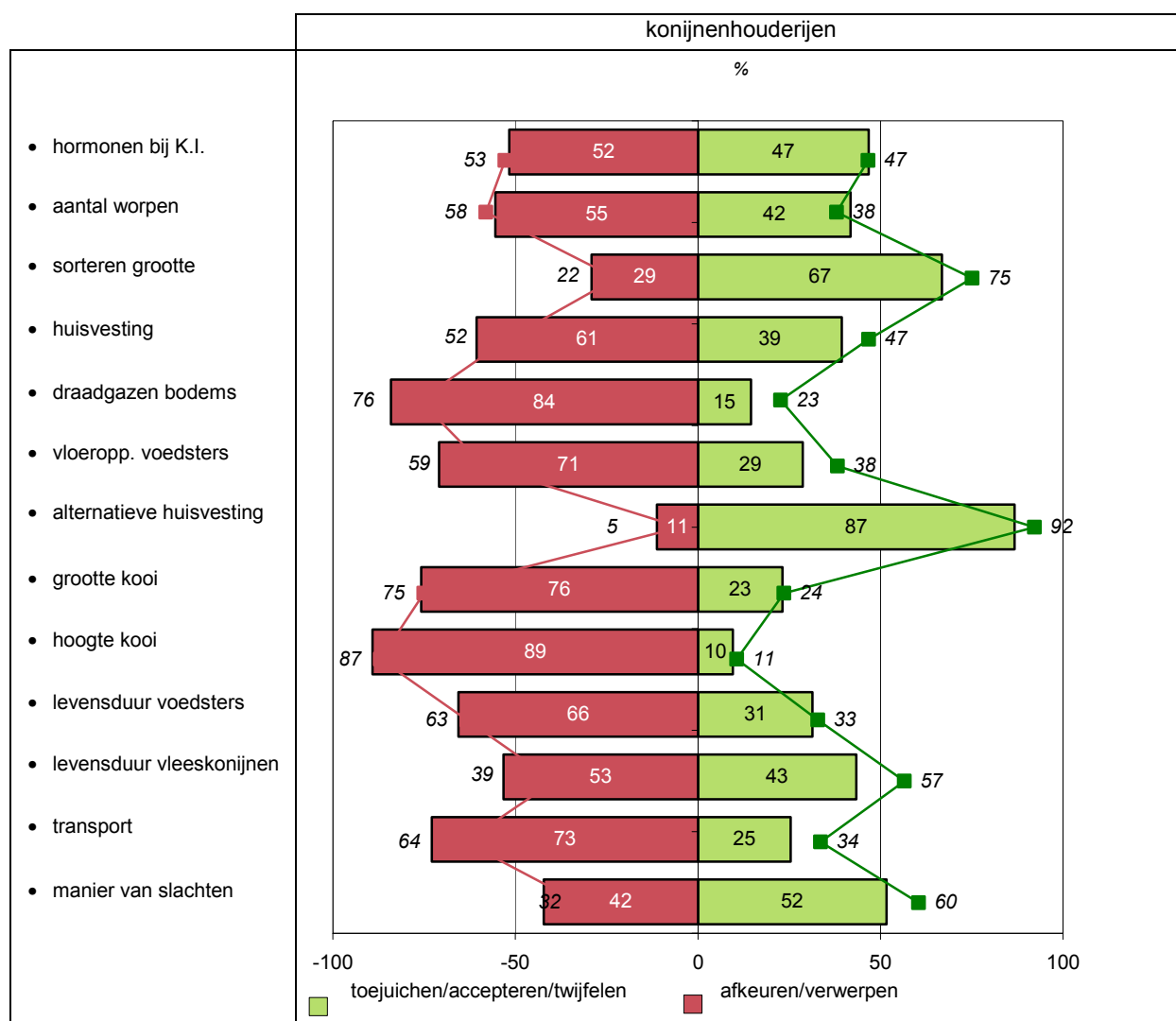
39 | *Versillen tussen geïnformeerden (de staven) en de ongeïnformeerden (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in %.*

	geïnformeerden	ongeïnformeerden
<i>voorkeur verblijven</i>	%	%
• stallen	17	20
• buitenverblijven	61	55
• weet niet/twijfelt	22	26
<i>sterftecijfer vleeskonijnen</i>		
• hoog	79	73
• laag	1	3
• weet niet/twijfelt	21	24

Ook bij de konijnenhouderijen is onderzocht in hoeverre er verschillen zijn naar het referentiekader van de ondervraagden.

40 | Verschillen tussen diegenen die zichzelf in het dier of in de situatie van het dier verplaatsen (de staven) en degenen die een vergelijking met de natuur maken (lijnen) in de mate waarin men de aspecten acceptabel vindt, in %.

	in (situatie) dier	natuur
<i>voorkeur verblijven</i>	%	%
• stallen	21	14
• buitenverblijven	57	65
• weet niet/twijfelt	22	20
<i>sterftecijfer vleeskonijnen</i>		
• hoog	81	81
• laag	1	1
• weet niet/twijfelt	18	18

Er zijn enige verschillen naar referentiekader. Personen die zichzelf in het dier of in de situatie van het dier verplaatsen bij het beoordelen wat wel en niet toelaatbaar is accepteren minder vaak het sorteren op grootte, de huisvesting, draadgazen bodems, het vloeroppervlak, de levensduur van vleeskonijnen en het transport van levende konijnen.

Zowel naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau zijn er verschillen: mannen vinden de meeste aspecten acceptabeler dan vrouwen, de oudste groep (55 jaar en ouder) vindt de aspecten vaker acceptabeler dan personen die jonger zijn dan 55 jaar en de hoger opgeleiden vinden de aspecten acceptabeler dan lager en middelbaar opgeleiden.

Verder zijn personen die zelf werkzaam zijn in de agrarische sector of familie hebben die daar werkzaam zijn, personen met een zeer positieve houding ten aanzien van de veehouderij en ten aanzien van veehouders, toleranter ten aanzien van de sectoren dan de overige ondervraagden.

Tot slot zien we bij alle aspecten dat personen die wel eens konijn eten, de aspecten vaker accepteren of toejuichen dan de overige ondervraagden. Dat geldt vooral voor de huisvesting van konijnen, de manier van slachten, de levensduur van vleeskonijnen en het vloeroppervlak voor voedsters.

Motieven

Ook bij de ondervraagden over konijnenhouderijen is in kaart gebracht waarom respondenten bepaalde aspecten afkeuren of verwerpen. In onderstaand overzicht geven we per aspect de belangrijkste motieven weer.

<ul style="list-style-type: none"> • Hormonen bij K.I. 	<i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i> <ul style="list-style-type: none"> • De konijnen kunnen niet op een behoorlijke manier volwassen worden en zijn volgens mij nog niet volgroeid als ze gedekt worden. Mijns inziens draagt dat bij aan gezondheidsproblemen als ze ouder worden. • Dit is geen natuurlijk proces. Laat een konijn een konijn zijn en niet een te manipuleren goedkoop stuk vlees of slecht minibontje. • Hormonen horen niet in de voedingsindustrie thuis. Dus ook niet om een konijn te laten dekken • Konijnen hebben van nature al een snelle cyclus en kunnen dus vaak werpen. Hormoonoediening verstoort dit natuurlijke proces en dient alleen maar ter verhoging van de productie.
toejuichen/accepteren: 23%	
afkeuren/verwerpen: 48%	
twijfel/geen mening: 28%	

<p>• Aantal worpen</p> <p>toejuichen/accepteren: 18%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 52%</p> <p>twijfel/geen mening: 30%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een konijn in het wild heeft nooit zoveel jongen. Zo fok je konijnen die aan het einde van hun leven helemaal op zijn. • Het is tegennatuurlijk. Het verkort de levensduur van het konijn want een konijnenlichaam is daar niet op ingesteld. De natuur geeft niet voor niets die stop. • Ik vind dat je de natuurlijke gang van zaken als referentiepunt moet nemen. Hooguit vijf worpen per jaar dus. Boots de normale toestand na, inclusief februari tot juli dekken en werpen, of geef die kleintjes in het stressvolle leven in zo'n kooi een langere periode bij hun moeder, en de voedster met hen en vervolgens in een groepskooi. • Het is niet menselijk om een konijn zo uit te putten. Ook een konijn moet bijkomen na een worp. De kans op 'mislukte' konijntjes en zwakke konijnen zal alleen maar toenemen. • Ik vind dat het lichaam van de voedster daar niet voor is geschapen. Uit onderzoek blijkt immers dat het lichaam onvoldoende is hersteld van de eerdere worp. Dat vind ik een keiharde voorwaarde binnen de fokkerij en dat zou moeten worden vastgelegd.
<p>• Sorteren grootte</p> <p>direct weghalen: 48%</p> <p>later weghalen: 22%</p> <p>twijfel/geen mening: 30%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het is toch niet natuurlijk? In de natuur overleven de sterksten het en de zwakken vallen af, maar ja bij de fokkerij willen ze natuurlijk zoveel mogelijk in leven houden, tot zij vinden dat de tijd rijp is voor slachting. • De pasgeboren konijnen horen drie weken bij hun eigen moeder te blijven. • Dit is puur een maatregel die gericht is op geldelijk gewin, het belang en/of stress bij het dier is niet van belang. • Laat de natuur zijn gang gaan, de een mag gerust wat groter zijn dan de ander.
<p>• Huisvesting</p> <p>toejuichen/accepteren: 17%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 54%</p> <p>twijfel/geen mening: 29%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Omdat de konijnen te weinig ruimte hebben. Ze kunnen zich niet of nauwelijks oprichten en ze kunnen niet lekker even rondhuppelen zoals dat voor een konijn eigenlijk hoort. • Omdat konijnen echte groepsdieren zijn en dus niet met een paar of erger nog, alleen in een kooi moet verblijven en voor de beweging van de beesten. • Te kleine ruimte per dier. Te veel dieren bijeen, wat het uitbreken van ziektes bevordert. Daarvoor worden dan weer preventief medicijnen gegeven, die allicht niet voor 100% uit het vlees zijn, als men het eet. Kunstmatige luchtverversing nodig, wat dan weer risico's oplevert bij stroomuitval. • Kan eenvoudig beter. Voor kippen mag dit toch (binnenkort) ook niet meer? Deze wijze van huisvesting is vrijwel identiek aan de legbatterijen voor kippen. De dieren hebben geen enkele mogelijkheid tot bewegen en zitten met te veel dieren op elkaar.
<p>• Stallen of buitenverblijven</p> <p>voorkeur stallen: 17%</p> <p>voorkeur buitenverblijven: 61%</p> <p>twijfel/geen mening: 22%</p>	<p><i>Argumenten voor de stallen zijn:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • goede controlemogelijkheden • niet koud in de winter en niet warm in de zomer • beter beschermd • (waarschijnlijk) meer ruimte • ze hebben extra bescherming nodig, want ze hebben niet het afweergestel van konijnen in het wild • temperatuur is beter te regelen, waardoor minder ademhalingsstoornissen optreden • leidt tot betere groei. <p><i>Argumenten voor de buitenverblijven zijn:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • de invloed van zonlicht op de gezondheid • een konijn is een buitendier, het is natuurlijker • meer ruimte • ze worden daardoor sterker en hebben meer weerstand • ammoniakdampen zijn in het buitenverblijf minder • dan kan het dag-nachtritme gehandhaafd blijven.

<p>• Draadgazen bodems</p> <p>voor: 7%</p> <p>tegen: 76%</p> <p>twijfel/geen mening: 17%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Als een bodem niet van kunststof zou worden gemaakt, maar van metaal dan zou het knagen geen effect hebben. Op die manier heeft het konijn geen last van zere poten en de boer niet van de ellende met schoonhouden. Het enige probleem doet zich dan voor bij de boer; het is duurder. • Omdat er geen goed alternatief is dat beter is voor de gezondheid van de konijnen en waarvan uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat konijnen er de voorkeur aan geven boven de draadgaasvloer. • Want als de voedsters last hebben van voetzoolproblemen, ze vaak geslacht worden en dat kun je voorkomen door een kunststofrooster te nemen, waardoor de voetzolen van de dieren minder worden belast. • Omdat er ook andere mogelijkheden zijn voor bodembedekking waardoor ze geen zere voeten krijgen. Maar omdat de fokker geen konijn ziet maar zijn broodwinning, heeft hij er weinig voor over. • Als draadgaas last kan veroorzaken, moet men kijken naar iets beters, maar er mee doorgaan is mishandeling.
<p>• Vloeropp. voedsters</p> <p>toejuichen/accepteren: 15%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 63%</p> <p>twijfel/geen mening: 23%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Konijnen hebben ruimte nodig en zeker kleine konijntjes moeten kunnen bewegen om hun spieren te ontwikkelen, anders worden ze stijf en pijnlijk. Ze moeten ook de ruimte hebben om te kunnen groeien. • Ten eerste omdat de voedster alleen in een kooi zit, terwijl konijnen groepsdieren zijn. En ook is de ruimte veel te klein. De voedster kan zich niet oprichten, ze kan niet lopen of huppelen. Dus alweer onnatuurlijk. • Dat is nauwelijks een vraag. Hoe kan een dierenarts, veterinaire controle, een overheid en ten slotte een Europese Unie dit konijnenfokkers op deze manier toestaan? • Konijnen hebben ruimte nodig om te lopen, van ligplek te kunnen wisselen en moeten niet solitair leven. • Veel te klein. Ze moesten mensen eens in zo'n klein kooitje stoppen. Ik ben zelf wel een vleeseter, maar eet absoluut geen konijn. Misschien komt daar ook nog bij dat het zulke schattige diertjes zijn. Ik weet nu eenmaal wel om het vlees een redelijk betaalbare prijs te geven dat het soms moet, maar als je zo met je neus op de feiten wordt gedrukt, is het echt vreselijk. • Ze hebben meer ruimte nodig, dan zijn ze gezonder en groeien dan ook beter.
<p>• Alternatieve huisvesting</p> <p>toejuichen/accepteren: 66%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 7%</p> <p>twijfel/geen mening: 27%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Men vindt het onaanvaardbaar, omdat ze nog te weinig ruimte zouden hebben.
<p>• Grootte kooi</p> <p>toejuichen/accepteren: 9%</p> <p>afkeuren/verwerpen: 71%</p> <p>twijfel/geen mening: 20%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De dieren leven veel te kort op elkaar. Ik denk dat als de dieren wat meer ruimte hebben, de kweker een beter product af kan leveren. • Ik denk dat het te weinig ruimte is en denk dat ze misschien door verveling aan elkaar gaan 'knabbelen'. • Omdat de ruimte zo klein is dat ze geen natuurlijke bewegingen kunnen maken. Ze worden misschien wel sneller vet, maar ik denk dat als een dier normaal beweegt, het vlees ook beter zal smaken. • Minder dat een A4-tje is naar mijn smaak te weinig. De brutaalsten c.q. sterksten zullen wel meer ruimte opeisen, terwijl de zwakkeren daar de dupe van worden.

<ul style="list-style-type: none"> • Hoogte kooi <p>toejuichen/accepteren: 2% afkeuren/verwerpen: 87% twijfel/geen mening: 10%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een konijn moet zich kunnen oprichten, anders krijgt het rugproblemen. • Het is niet natuurlijk voor een konijn om levenslang alleen maar op vier poten te lopen zonder ooit eens rechtop te zitten. • Een volwassen konijn moet zich ook kunnen op- en uitrekken, dat is in de natuur ook zo. Waarom zouden ze in fokkerijen dat recht niet kunnen hebben? Ping-pong mag niet overal een excuus voor zijn!!! • Veel te weinig bewegingsruimte. De voedster kan zich niet eens oprichten en dit komt zeker voor bij konijnen van nature, als zij waken over hun kroost. • Tijdens de groeiperiode moeten konijnen zich kunnen strekken. Uit eigen ervaring weet ik dat konijnen dikwijls op hun achterpootjes gaan staan en zich strekken. Een hokhoogte van 50 centimeter is absoluut noodzakelijk. • Moet minstens 60 centimeter hoog zijn.
<ul style="list-style-type: none"> • Levensduur voedsters <p>toejuichen/accepteren: 14% afkeuren/verwerpen: 62% twijfel/geen mening: 28%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een konijn kan veel ouder worden. Als ze minder jongen gaan werpen, moeten we ze dus maar opruimen? • Omdat ze alleen mogen leven om jongen voort te brengen. Als ze minder vaak gedekt worden, kan de levensduur ook omhoog. • Dit geeft duidelijk aan dat de voedsters géén goed leven hebben. Hun lichaam trekt het gewoon niet. • Het dier wordt slechts beschouwd als productiemiddel en het wordt gedood als het dier als productiemiddel niet meer functioneert. Dit is een ontkenning van de intrinsieke waarde van een dier. Het is onethisch.
<ul style="list-style-type: none"> • Levensduur vleeskonijnen <p>toejuichen/accepteren: 29% afkeuren/verwerpen: 40% twijfel/geen mening: 32%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Is nog maar een halfwas konijn. • Wat heeft dit nog met 'normale' dierenomgang te maken? Fokken voor snelle productie is gelijk aan bio-industrie. Niet meer van deze tijd. Dan maar prijs omhoog en beter vlees. • Wij hebben sinds een paar maanden een konijn, maar die is nog steeds niet volgroeid. Volgens mij krijgen ze iets extra's om zo snel mogelijk groot te worden.
<ul style="list-style-type: none"> • Transport <p>toejuichen/accepteren: 9% afkeuren/verwerpen: 67% twijfel/geen mening: 25%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ik vind dat er zo min mogelijk met dieren gesleept moet worden. De omstandigheden van vervoer zijn niet gunstig en leveren veel stress op bij de dieren, die dus hun laats-uren in angst doorbrengen. • Als het op deze manier gaat, waarom dan niet eerst slachten en dan vervoeren? • Je kan ze niet zo lang zonder water laten. Dat is dierenmishandeling. • Ik vind vervoer van levende dieren altijd in strijd met het dierenwelzijn, of het moet een hele korte afstand zijn. • Ook een dier heeft recht op normaal transport.
<ul style="list-style-type: none"> • Stertecijfer bij vleeskonijnen <p>(te) hoog: 78% (te) laag: 1% twijfel/geen mening: 21%</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Manier van slachten <p>toejuichen/accepteren: 34% afkeuren/verwerpen: 34% twijfel/geen mening: 33%</p>	<p><i>motieven voor afkeuren/verwerpen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Doodbloeden moet geen prettige dood zijn, ondanks de verdoving tevoren, waarbij ik dan overigens meer vertrouwen heb in de elektroshock dan in de gerichte tik op de kop want wie garandeert dat die tik hard genoeg was? • Het dier dient dood te zijn alvorens leeg te laten bloeden. • Er zijn betere manieren als bijvoorbeeld via gassen in slaap brengen. De elektrische schok veroorzaakt toch pijn en die klap achter de oren is helemaal barbaars. • Er is geen enkele zekerheid dat het konijn echt verdoofd is en daarbij komt ook het automatisme bij de slachter.

3.4 Wie bepaalt wat toelaatbaar is?

Aan de ondervraagden is de vraag gesteld wie uiteindelijk zou moeten bepalen wat wel en niet toelaatbaar is in de omgang met dieren. Deze vraag is daarbij per sector specifiek voor de daar gehouden diersoort gesteld.

41 | *De partij die zou moeten bepalen wat wel en niet toelaatbaar is bij de omgang met vee.*

	melkveehouderijen		viskwekerijen		konijnenhouderijen	
	geïnfor- meerd	niet geïn- formeerd	geïnfor- meerd	niet geïn- formeerd	geïnfor- meerd	niet geïn- formeerd
	%	%	%	%	%	%
• de overheid	35	34	41	30	38	39
• de dierenbescherming	16	13	17	15	27	34
• wetenschappers	9	8	19	15	7	2
• belangenorganisaties van vee- houders	16	24	9	18	4	1
• burgers (door erover te stem- men)	12	11	6	9	9	8
• consumenten (door wel of geen <product> te kopen)	7	8	5	10	10	7
• supermarkten	0	0	0	1	0	0
• weet niet	6	2	3	2	5	8

In alle sectoren is de groep die voor de overheid kiest het grootst. Daarna kiest men voor de dierenbescherming, de wetenschap en voor belangenorganisaties van veehouders. De ondervraagden noemen zichzelf (burgers en consumenten) relatief weinig, terwijl de supermarkten door vrijwel niemand worden genoemd. Tussen de sectoren zien we enige verschillen. In de melkveehouderij en viskwekerij kiezen ongeïnformeerden wat vaker voor belangenorganisaties van veehouders, terwijl geïnformeerden dit minder doen. Bij de konijnenhouderijen kiest men wat vaker voor de dierenbescherming.

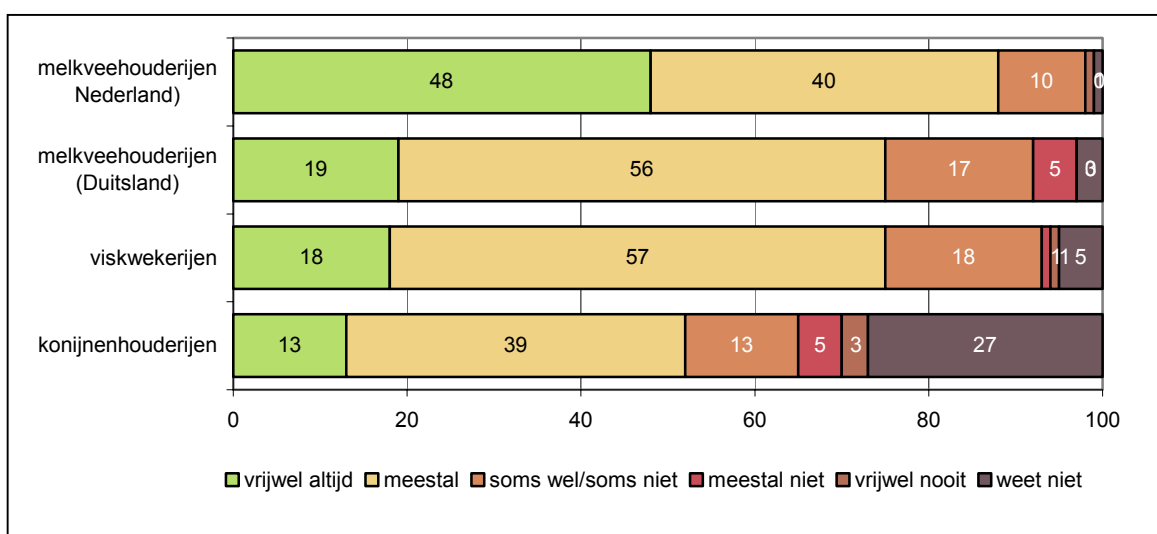
4 Het belang van dierenwelzijn

In dit hoofdstuk wordt de omgang met dieren in een context geplaatst van andere belangen. Hoe sterk wegen respondenten dierenwelzijn in relatie tot prijs, voedselveiligheid en milieu? In paragraaf 4.1 gaan we in op milieubelasting, voedselveiligheid en prijzen. In paragraaf 4.2 wordt vervolgens ingegaan op de belangenafweging van deze aspecten.

4.1 Voedselveiligheid, milieu en prijzen

Naar voedselveiligheid is geïnformeerd door te vragen in hoeverre men in het algemeen vertrouwen heeft in de voedselveiligheid van producten uit de drie sectoren.

42 | *Mate waarin men vertrouwen heeft in de voedselveiligheid van producten uit de drie sectoren, in % (geïnformeerden).*

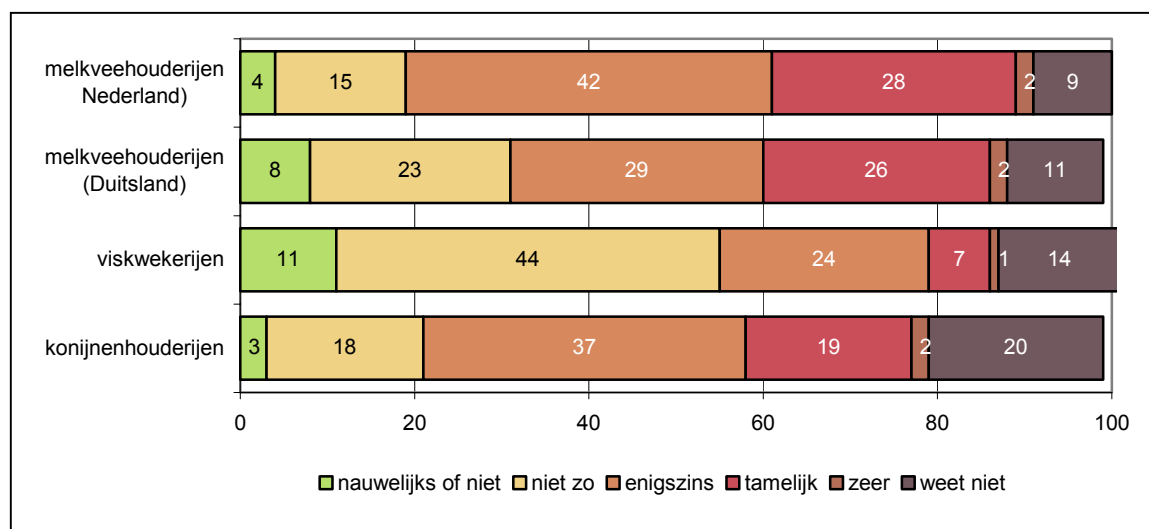
De ondervraagden over melkveehouderijen hebben het meeste vertrouwen in de voedselveiligheid, 88% vertrouwt de zuivel meestal of vrijwel altijd. De Duitse ondervraagden hebben aanmerkelijk minder vertrouwen. Er zijn overigens geen verschillen tussen wel en niet geïnformeerden. Vis wordt minder vertrouwd dan zuivel, maar nog altijd een ruime meerderheid heeft hier vertrouwen in. Konijnenvlees wordt met de meeste argwaan gezien, al moeten we hierbij vermelden dat meer dan een kwart van de ondervraagden zich niet in staat acht hierover te oordelen.

Kijken we naar verschillen tussen respondenten, dan vinden we dat mannen wat meer vertrouwen hebben dan vrouwen en mensen van middelbare leeftijd iets minder dan jongeren en ouderen, al zijn de verschillen klein. Daarnaast vinden we dat vegetariërs en ondervraagden met een negatieve houding ten aanzien van veehouders of de veehouderij minder vertrouwen in de voedselveiligheid hebben.

Aan de ondervraagden over viskwekerijen is ook gevraagd wat men denkt dat veiliger is voor de gezondheid: gekweekte vis of gevangen vis. Het percentage dat denkt dat gekweekte vis veiliger is, is groter (45%) dan het percentage dat denkt dat gevangen vis veiliger is (7%). De overige respondenten nemen een tussenpositie in (38%) of weten het niet (10%).

De inschatting van de milieubelasting van de drie sectoren is in kaart gebracht door te vragen hoe belastend de sectoren volgens de ondervraagden zijn voor het milieu.

43 | *Inschatting van de milieubelasting van de drie sectoren, in % (geïnformeerden).*

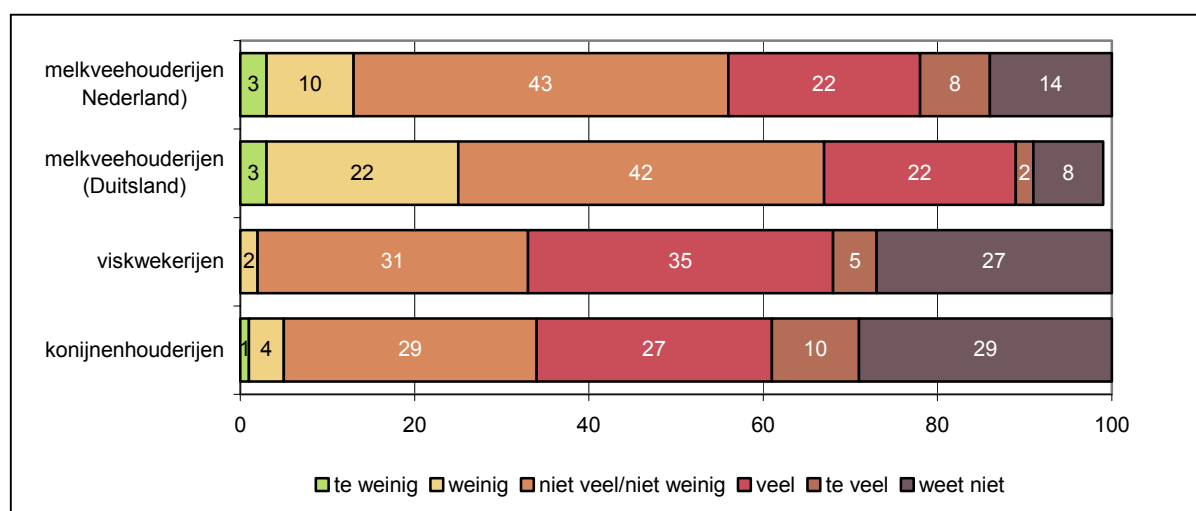

De milieubelasting van de melkveehouderijsector en de konijnenhouderijen wordt hoger ingeschat dan die van de viskwekerijen. Voor wat betreft de melkveehouderijen geldt dat de Duitse ondervraagden de milieubelasting wat lager inschatten dan de Nederlanders. De niet-geïnformeerden (niet afgebeeld) over melkveehouderijen en konijnenhouderijen schatten de milieubelasting wat lager in dan de geïnformeerden over deze sectoren. Bij de viskwekerijen is dit beeld omgekeerd: de geïnformeerden denken dat de milieubelasting van deze sector lager is dan de niet-geïnformeerden. Daarnaast blijken (van de geïnformeerden) vrouwen, jongeren, hoger opgeleiden en vegetariërs de milieubelasting wat hoger in te schatten dan mannen, ouderen, lager opgeleiden en niet-vegetariërs. Ondervraagden in stedelijke gebieden schatten de milieubelasting van melkveehouderijen en konijnenhouderijen hoger in dan personen uit niet stedelijke gebieden, en de milieubelasting van viskwekerijen juist lager. Tot slot denken ondervraagden die in de agrarische sector werken of familie in de sector hebben dat de milieubelasting lager is.

Aan de ondervraagden over viskwekerijen is gevraagd in hoeverre gekweekte vis belastender of minder belastend is voor het milieu. Het percentage van de geïnformeerden dat denkt dat gevangen vis belastender is (30%) is daarbij iets hoger dan het percentage dat gekweekte vis belastender vindt (26%). De overige respondenten denken dat het niet uitmaakt (31%) of weten het niet (13%). Bij de niet-geïnformeerden is het beeld tegengesteld: bij hen is het aandeel dat viskwekerijen belastender vindt (31%) groter dan het aandeel dat gevangen vis belastender vindt (23%). Volgens een kwart maakt het niet uit, 21% weet het niet.

Tot slot kijken we naar de inschatting van de ondervraagden van de verdiensten in de veehouderijsector.

44 | *Inschatting van de verdiensten in de drie sectoren, in % (geïnformeerden).*

De ondervraagden in de melkveehouderij denken dat de verdiensten in die sector wat lager zijn dan de ondervraagden over de andere twee sectoren. De Duitse ondervraagden schatten de verdiensten daarbij nog iets lager in dan de Nederlanders. Nemen we de ongeïnformeerden in beschouwing (niet afgebeeld), dan blijken deze de verdiensten lager in te schatten dan de geïnformeerden. Tot slot denken (van de geïnformeerden) jongeren, lager opgeleiden en vegetariërs dat er meer wordt verdiend dan ouderen, hoger opgeleiden en niet-vegetariërs.

4.2 Dierenwelzijn in de context van andere belangen

Aan de ondervraagden zijn paarsgewijs stellingen aangeboden die betrekking hebben op voedselveiligheid, omgang met dieren, milieubelasting, het voortbestaan van de sector en prijzen. De respondenten gaven daarbij telkens aan met welke van twee stellingen ze het het meeste eens waren.

De volgende stellingen zijn paarsgewijs (in tweetallen) voorgelegd:

- ik wil dat <product> altijd veilig is voor de gezondheid
- ik wil dat er altijd goed wordt omgegaan met <dier> in de <sector>

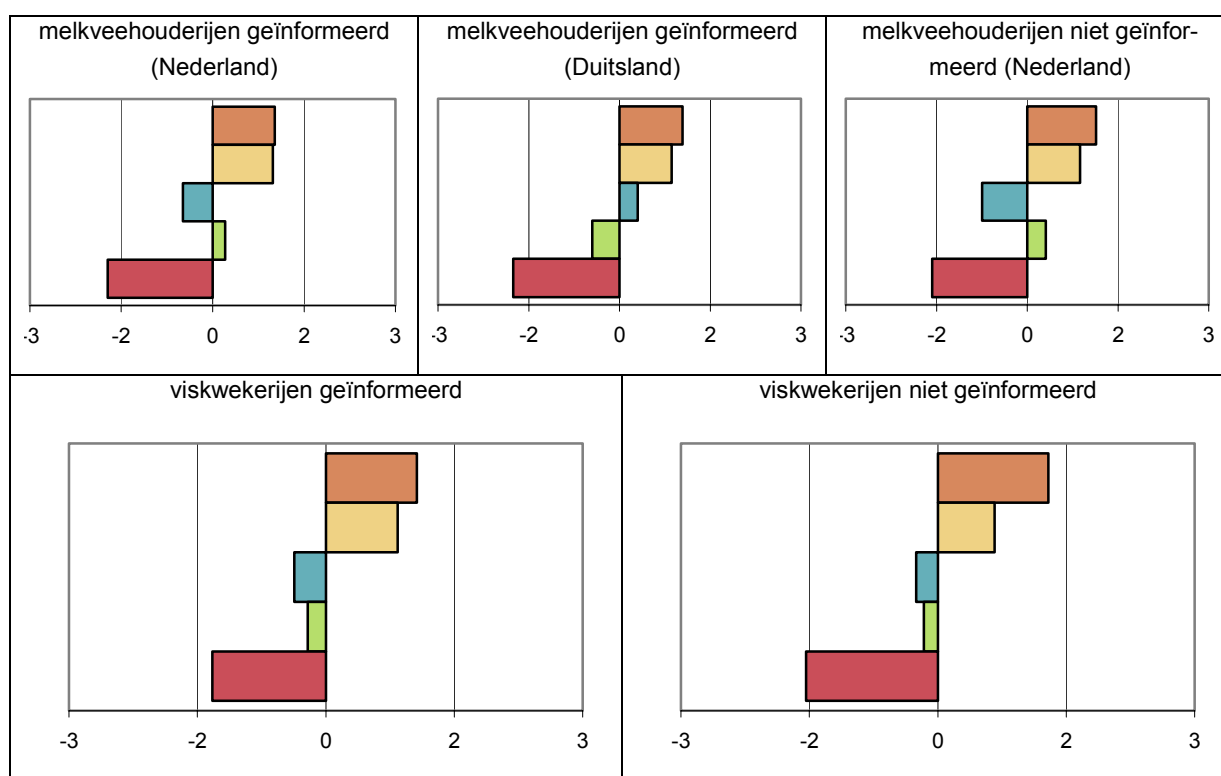
- ik wil dat de milieubelasting van de <sector> zo laag mogelijk is
- ik wil dat <veehouders in sector> <in Nederland> kunnen blijven bestaan
- ik wil dat er ook goedkope <product> te koop zijn waarbij dit niet het geval is

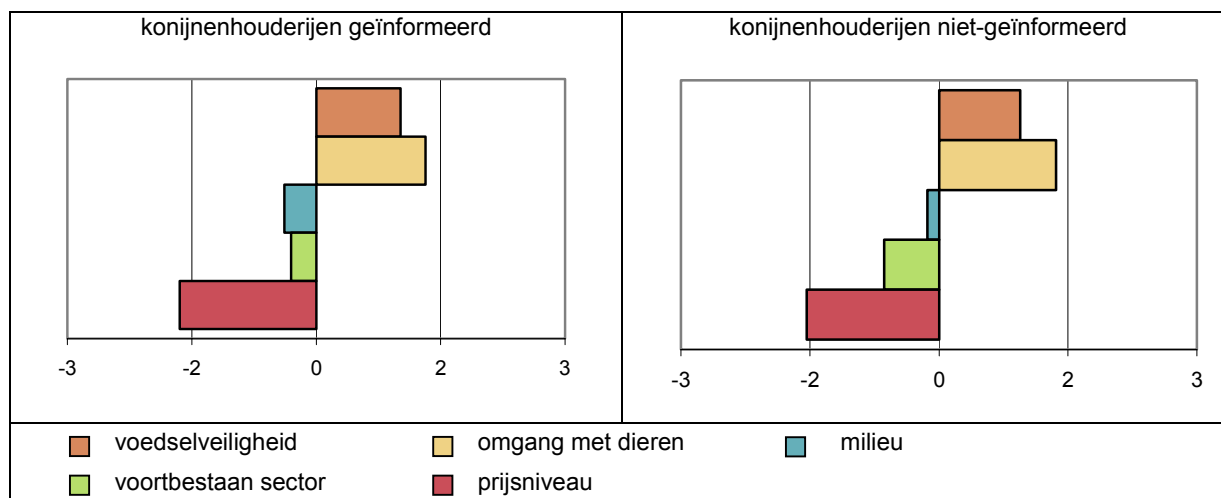
Bij <product> ging het hierbij om zuivelproducten (melkveehouderijen), vis (viskwekerijen) en konijn (konijnenhouderijen). De toevoeging <in Nederland> is alleen bij de Nederlandse (en niet de Duitse) ondervraagden gebruikt.

Op grond van de keuze van de respondenten bij elk tweetal stellingen kan een maat voor het relatieve belang van de aspecten worden bepaald. Deze belangen staan in figuur 45 weergegeven. Aspecten met een negatieve lading worden daarbij relatief onbelangrijk gevonden. Aspecten met een positieve lading vindt men daarentegen juist belangrijk.

Naar voedselveiligheid is geïnformeerd door te vragen in hoeverre men in het algemeen vertrouwen heeft in de voedselveiligheid van producten uit de drie sectoren.

45 | Het relatieve belang van de aspecten voedselveiligheid, omgang met dieren, milieu, het voortbestaan van de sector en het prijsniveau van producten. Aspecten aan de rechterkant van de as worden relatief belangrijk gevonden, aspecten aan de linkerkant relatief onbelangrijk.

In het algemeen worden de aspecten die betrekking hebben op voedselveiligheid en omgang met dieren het meest geprefereerd. De aspecten milieu en het voortbestaan van de sector nemen een middenpositie in, terwijl het aspect prijsniveau het minst wordt geprefereerd boven de andere aspecten. Dit laatste garandeert overigens niet dat men massaal bereid is te betalen voor voedselveiligheid en goede omgang met dieren! Opvattingen van respondenten zijn niet zonder meer door te vertalen in gedrag(s)intenties.

Omgang met dieren is volgens de ondervraagden na voedselveiligheid het belangrijkste aspect. Bij de ondervraagden over konijnen wordt het zelfs belangrijker gevonden dan voedselveiligheid, bij zowel geïnformeerden als ongeïnformeerden. Ongeïnformeerden over konijnen vinden daarnaast het voortbestaan van de sector minder belangrijk dan geïnformeerden, en hechten iets meer belang aan het milieu.

De ondervraagden over viskwekerijen hechten vergeleken met de andere sectoren het grootste belang aan voedselveiligheid, wat voor niet-geïnformeerden nog sterker geldt dan voor wel-geïnformeerden. Omgang met dieren wordt door deze niet-geïnformeerden wat minder belangrijk gevonden. Bij de melkveehouderijen wordt vergeleken met de andere sectoren iets meer belang gehecht aan het voortbestaan van de sector, al zien we dit bij de Duitse ondervraagden niet terug. Deze groep hecht daarentegen een iets groter belang aan het milieu.

Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording

Bijlage 2 Introductiebrieven

Bijlage 3 Screeningsvragenlijst

Bijlage 4 Brochures

Bijlage 5 Vragenlijsten

Bijlage 6 Tabellenboek

Bijlage 7 WIN-segmentatie